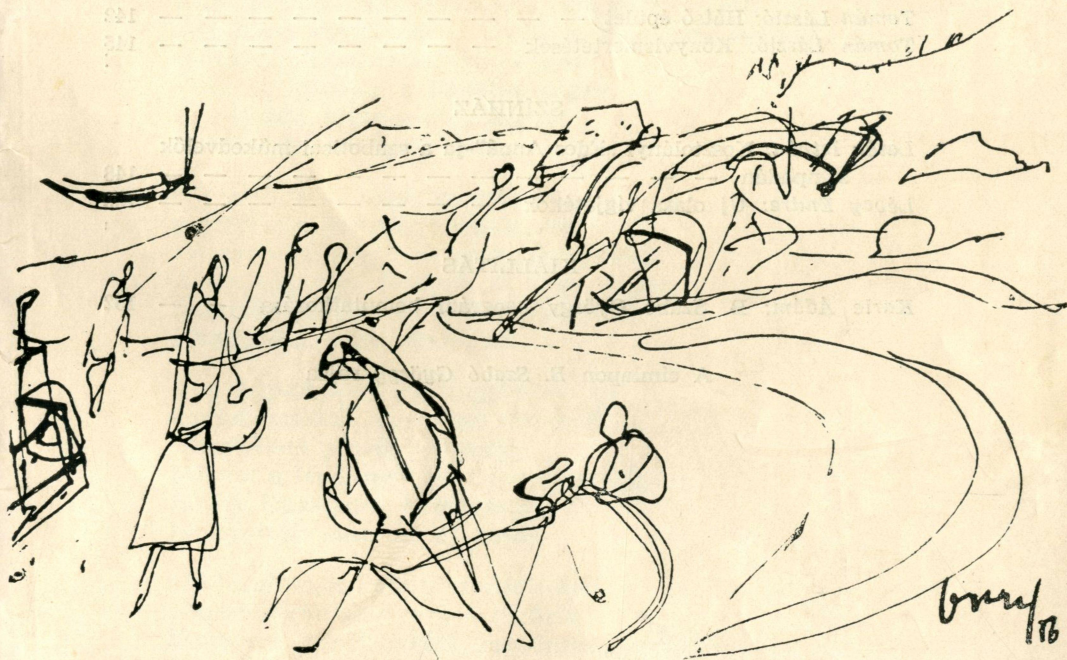

AJKA

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

2

1957

Február

XXI. évfolyam

TARTALOMMUTATÓ

	Oldal
<i>Fehér ferenc</i> : Az éjszaka, a bánatos néger... (vers) — — — —	71
<i>Velyko Petrovics</i> : Az ő ura (novella) — — — —	72
<i>Gál László</i> : Versek — — — —	78
<i>Kolozsi Tibor</i> : Gyepelő és zabla (novella) — — — —	81
<i>Bácski György</i> : Versfordítások — — — —	97
<i>Sulhóf József</i> : Essayk — — — —	104
<i>Saffer Pál</i> : Liános fák alatt (novella) — — — —	113
<i>Lévay Endre</i> : Szép vagyok (színpadi játék) — — — —	116
<i>Debreczeni József</i> : Diárium (széljegyzetek) — — — —	126
<i>Sinkó Ervin</i> : Blitvai szintézis (tanulmány) — — — —	134

ÍROK — KÖNYVEK

<i>Tomán László</i> : Hátsó épület — — — —	142
<i>Tomán László</i> : Könyvismertetések — — — —	145

SZÍNHÁZ

<i>Laták István</i> : Kosztolányi „Édes Anná”-ja a szuboticei műkedvelők színpadán — — — —	148
<i>Lévay Endre</i> : Új olasz vígjátékok — — — —	150

KIÁLLÍTÁS

<i>Karle Adám</i> : B. Szabó György beográdi bemutatkozása — —	152.
--	------

A címlapon *B. Szabó György* rajza

Esténként ott jártam el az utcaszeglet
gombával benőtt, szörnyű vadonja mellett
s rámbrekekelt a bombatölcsér bugyra.
Hányszor láttam, amint a hold-csonk elég
s egy mackóruhás fiúcska véres kis fejét
a néger éjszaka ölébe fúrja.

Szandáljában rút, varangyos rém vert tanyát.
Kis kóró karjait nem látták a riadt kis mamák,
pedig tejük már mellükbe apadt.
Csak az éjszaka, a bánatos néger
állt fölötte fájdalomosz fejével
ős, didergő csillagok alatt.

Ott jártam el késő éjszakákon,
vonszoltam borzongó ifjúságom —
társam más nem volt, csak a döbbenet.
Aztán egy éjjel felnyúlt az órjás néger,
fényszóró döfött át kénes szemével,
s hallgatag, néma emberek...

Úgy bújtak elő a bő bugyorból, —
karjuk szilánk, az arcuk bronzból,
szemükben pincés némaság,
Miként a légcsavar ama dermedt éjjel —
fúróik iszonyatos berregéssel
lyukgatták most az éj vasát.

(Jó bizalom, a kétely csordáit üzd el!
Anyám, lehetsz-e még a tűzhely?
Vegyetek körül, szelíd testvéreim, ti falak!
Mert az éjszaka, a bánatos néger,
itt virraszt fölöttünk fájdalomosz fejével
ős, didergő csillagok alatt.)

Velyko Petrovics:

Az ő ura

Novella

Egy gyorsmozgású, testes, bajszosarcú középkorú ember siet az első soron, a városzélén, Olykor-olykor mintha megroggyanna, úgy szalad, hogy balvállával súrolja a kerítést s a rucskös sárral tapasztott, tarkára meszelt falakat. Tizenegy óra van, napfényes októberi délelőtt. Ez az az időszak, amikor errefelé különösen nagy csendbe merül minden. De nem az a renyhe csend az, ami ebéd után és a félbehagyott munka felvétele előtt uralkodik itten, hanem az a másik csend, amikor az emberek valahol a városban vannak napszám-ban, az asszonyok meg a házakban éppen végére érnek a délelőtti munkának. Ilyenkor gyerekeket se lát az ember s a tyúkok megbúj-tak a bokrok aljában. Ezért aztán ebben a nagy csendben még olyan hangok is kihallatszanak a palánkon át az utcára, mint a szappan utó-dése a tekőhöz, amint valami asszony az eresz alatt vagy a kút mel-lett hozzáfogott a mosáshoz, meg a víz loccsanása, amint egyik-másik háziasszony a lábasból egészen az udvar közepéig önti ki a konyhaajtóban állva. A nagyobb gyerekek ilyenkor ballagnak ké-nyelmesen haza az iskolából minduntalan meg-megállva, a kicsinyek meg a kert végében játszanak vagy félkörben guggolnak a házak előtt, az árokban, az eperfák árnyékában. Mikor az az ember szótla-nul elrohan mellettük, a kisgyerekek közül némelyik feláll és utána néz. Mert érzik ők is, hogy valami nagy dolognak kellett történnie, ha már ez az ismerős szomszéd rájuk se hederít, s ha egy ilyen nagy, felnőtt ember szaladni kénytelen. És egy-egy asszony is megáll, amint messziről megpillantja az ember hintázó s gyorsan eltűnő árnyékát a lécek rései között, aztán odaszalad a kerítéshez és aggodalmas ta-lálgatja, hogy mi történhetett ennek a szomszédnak vagy valaki más-nak a házatáján a szegénységnek ebben a birodalmában, melyet nem-rég jómaguk Szibériának neveztek el?

Mikor már csaknem egészen a város végére ért az ember, úgy állt meg egy alacsony palánk előtt, melynek egyik része az utca felé dőlt, másakra pedig az udvarba készült roskadni, mintha, mintha hátulról megtaszította volna valaki. Széles lihegő mellkasából mélyet sóhajtott, aztán könyökével megtámaszkodott a kerítés hegyesre fa-

ragott karóin. Egy pillanatig csak állt, nem szólított senkit, de aztán elindult, hogy belökje a kiskaput, végigment a kopár, kicsi, letaposottföldű udvaron, amely vagy másfél arasznyira mélyebben feküdt az utca szintjétől s nem lehetett látni benne se kutyát, se macskát, de még baromfit se.

A vertfalú házikó keskeny bejáratánál áthajolt az alacsony nyáriajtón, s mivel senki élő lelket nem látott, olyanformán engedte ki torkából a hangot, mint amikor kiáltani meg sügni is akar egyszerre az ember:

— Komasszony... Anka, húgom!...

De akkorára már meg is jelent a füstszagú konyha mélyéből egy magas, sovány asszony, miközben szoknyája ráncaiba egy nagyfejű, ügyetlenül megnyírt gyerek kapaszkodott.

Amint megpillantották egymást, az asszony szikkadt arca még sötétebbre komorult:

— Mi a baj megint?... Jöjjön be koma!

Az asszonyon még így, a szükölködéstől csontig lefogyva, foltos, szikkadt arca és a szárazságtól hámló homloka ellenére is meglát-szott, hogy jó fajtából való és néhány évvel ezelőtt még szép lehetett. Leginkább mélyenülő, olajosfényű szeme árulta el egykori szépségét, mert a szeme még most is ragyogott és élénken tudott felcsillanni, mint azoknak az asszonyoknak a szeme, akik éjszakáról-éjszakára bámulnak bele a sötétbe és nem képesek kisírni magukat.

A kis szobában, amely már világosabb volt, talán ezért, mert hiányzott belőle minden bútor, kivéve egy katonaládát, mely az egyik falnál a padot helyettesítette s a másik falnál a pokróccal letakart kukoricaháncsot, Anka szembefordult a komával:

— Nővő?

A koma bölintott. Az asszony megkérdezte:

— Bajba keveredett?

— Nagy bajba... Fölkoncolta Jeremiát, nincsen félórája.

Az asszony össze se rezzent, csupán a szemöldöke szaladt fel, aztán a tekintetét fordította el, valahova a levegőbe nézett vagy a földre, majd mintha magához tért volna ismét megfordult, álla alatt csomóra kötötte a fejkendőjét.

— Tudtam, — mondotta nyugodtan. — Aztán hol van most?

— Hallgass, asszony!... Maga adta föl magát a városházán, lábuk elé dobta a kést és kinyújtotta a kezét, hogy megvasalják, — mondta az ember bizonyos büszkeséggel a hangjában s csak aztán kérdezte meg csendesebben: — Nem szólt semmit, mielőtt elindult a városba?

— Nem az... csak elsírta magát, — máskor is előfordult vele az utóbbi időben, — mikor a gyerek arról paraszkozott, hogy éhes... Az ajtóból visszaszólva ígérte: vagy kenyeret hoz délben vagy valami

csodát csinál... Csak hogyan tudott a tekintetes úr közelébe férkőzni? (Az ember egészen hidegen nézet az asszonyra: — Mi baja, hogy ezt a vén uzsorást egyszerre tekintetesnek nevezi?) ... És hol szerezte a kést? A mienk itt van...

Az ember a fejét rázta s aztán hangosan így folytatta gondolatait:

— Legalább útját álltam volna, verje meg az isten a tehetelenségemet, mert ott ácsorogtam a járásbírótság előtt, dolgom volt s még oda is kiáltottam néki: hová? — de nem láttam rajta semmit. Azt mondja, megyek hozzája. Megkérdem újra, azt mondja, muszáj megengedni neki, hogy az öreg Gávró kertjében szüreteljek s a kukoricát letörjem, sz én vettem... Bilétát is köll neki adni amerikába... legalább azt, ha már úgysis kifosztott mindenből... még a párnát is elvitte a fejem alól!... Hát ezért nem lett volna szabad magára hagynom!

Az asszony mintha nem is hallotta volna a koma sopánkodásának utolsó szavait, aki úgy állt ott, mintha bárdal faragták volna, olyan szögletesen, de azért a tekintetét nem kerülte el, hogy amikor az asszony megint a kendőjéhez nyúlt, reszketett a keze. Aztán hátra se nézett az asszony a gyerekekre, csak a kezével tapogatott maga mögött feléje s köténye csücskével gépiesen megtörölte az orrát s az állát, majd megint kiegyenesedett. (Fél fejjel magasabb volt mint a koma.)

— Gyerünk!

— Várj, komasszony!... Hova menjünk?

— Oda hozzá, Nóvóhoz...

— Ki tudja, beeresztenek-e most hozzája?

— Majd ottan váraozok... nem látod?... En így nem maradhatok itt többé!

— Hát akkor... akkor vigyél neki valamit, hadd mondhassuk, hogy azt akarod beadni neki...

Az asszony kitérte karját és lehúnyta szemét:

— Jaj nekem! Hiszen nincs itten semmi ebben a koldus világban!... Várj csak, fogd ezt a gyereket!...

Mikor aztán egy pillanat mulva Nóvó egyetlen váltás alsóruhájával a kezében visszatért, karjára kapta a gyereket s úgy iramodott ki a házból, mintha a lángokból menekülne, tárva nyitva hagyva mindent maga mögött, — „Isten irgalmára”, — gondolta a koma.

— Gyerünk!

— Te csak eredj, majd én utolérlek! — biztatta az ember és ő is elfutott valahová.

Az asszony a kiskapu előtt várta kiegyenesedve, felvetett fejjel, ügyet se vetve rá, hogy az asszonynépség az egész utcában ott ágaszkodott a palánkok és kerítések mellett.

Az ember gyorsan megérkezett, egy fél kenyér volt a hóna alatt tiszta házivászonba csavarva s aztán erős és magabiztos léptekkel, nem nagyon sietve elindultak a belváros felé.

Az ember, a koma, egy pillanatra se fordította el tekintetét az asszonyról, aki féllépéssel előtte ment, de közben azért ráért elgondolkozni róluk, az asszonyokról meg az uráról, a komáékról, az esküvőjük napjától mostanáig. — Lám, most szalad utána, pedig tegnap még úgy civódtak, mint a kutya meg a macska. Akkorjába alig birtuk elcipelni a templomba, mink násznagyok, mérthát szegény kocsisnak a lánya volt, oszt úgy kellett a fejibe verni: „Mit akarsz többet? Húsz lánc főd, egy háza városban, egy meg kijjebb! Igaz, valami adósság is van rajta, de nézd a te apádat... Még az ostornyél sem az övé! Másnak az istállójában fog meghalni!... Verje meg az isten az ilyen átkozott asszonynépet a tükréivel meg azokat a városi ficsurakat is... Egyre csak azt hajtogatták: szép vagy, tündér vagy, szép vagy, angyal vagy!... Hát ami igaz, igaz, finom egy fehércseléd vót, olyan volt a papucsá mint a piskóta s a cicruhája urasan susogott... látszott rajta, hogy valami mást vár, szebbet, jobbat... S aztán ez a szerencsétlen Nővő, biztosan az ő kedviért akart elurasodni... kereskedni, méghozzá nagyban!... Csak disznóhizlaldákon, vagonokon járt az esze!... Nem csoda, hogy Jeremia rátette a kezét. Hej, az a Jeremia, mindenki mondta néki: őrizkedj tőle, mán az egész Amerika tele van azokkal, akiknek ő adott hitelt. Vigyázz az apai örökségre, Nővő!... De az oda se neki. Pedig hiába vót minden erőlködése, nem tudta magát az asszonnyal megszerettetni... Négy esztendőn át folytonosan csittitgattuk, mert hol az apjához akart menni, hol meg neki a nagyvilágnak... Na most itt van a nyakában a baj!...

Először visszaküldték őket. Ha hoztak is néki valamit, hagyják a pandúrnál a kapuban. Alig engedték meg nekik, hogy ott maradjanak a folyosón, a vizsgálóbíró szobája közelében, ahol kihallgatták. Ha majd onnan bekísérik a torony alá, láthatják, odaadhatják a csendőrnek a váltás ruhát, de se beszélni vele, se megközelíteni nem szabad.

Az ember a parancs minden szavát az asszony fülébe súgta, mégis az volt az érzése, hogy nem hallotta, vagy nem értette, amit mondott. Pedig hát mindent megértett szegény, csak éppen a saját hangjától félt és félt minden mozdulatától. S a gyerek is okosan oda-simult most csendesen az anyjához, mint általában a gyerekek, még a legsírósabb, legelkényeztetettebb gyerek is, ha ösztönösen megérzi, hogy szülei súlyos helyzetbe kerültek.

Az asszonynak úgy tűnt, mintha mindezt egyszer már átélte volna vagy legalább megálmodta volna, még ezt az ismeretlen pol-

gárt is, aki sárga kabátjában egyik ablaktól a másikig sétál, még ezeket a falakat is, melyeket mintha fésűvel mintáztak volna . . . mindent, ezt a keserves várakozást is, amely sajogva szorítja össze az ember szívét, mindent . . . Abból a szobából, amelynek ajtaja előtt mozdulatlanul állt a pandúr, semmit se lehetett kihallani. Csak el tudta-e mondani világosan az ő szerencsétlen sorsukat, hogy ez a Jeremia az ő kölcsöneivel már az apját is nyomorgatta, kétszer fizettette meg vele tartozását, azt mondják először összegyúrte a váltót és bedobta a papírkosárba, aztán kivette újra, kivasalta . . . Betársult Novó üzleteibe, s aztán amikor a disznók elhullottak, a vagonok pedig, mint mondják, elvesztek valahol, s amikor mégis megérkeztek Bécsbe, a krumpli megfagyott és akkor Jeremia hallani sem akart arról, hogy a társa lett volna . . .

Mindenből kiforgatta őket ez az ő hitelezőjük, városi házukat, tanyájukat elvette, s még úgy tett, mintha megkönyörülne rajtuk, amikor beengedte őket ebbe a cigányputriba, amiért egész éven át ingyen kellett a kertjét ásni, fát vágni, tuskót hasogatni nála.

És most hiába tartotta keményen magát az asszony, minduntalan elfogta valami élettelen fáradtság. A falhoz kellett támaszkodnia s karján a lehérművel odakönyökölni az ablak párkányára. Hanem akkor felkelt a padról egy idősebb parasztasszony: — Ül le, lányom, ül le! — keményen átölelte és semmivel sem árulta el, hogy éppen az imént tudta meg a „menyecske” nagy baját.

— Jaj nekünk, boldogtalan asszonyoknak, akiknek ide muszáj jönni!

De alig hogy elhelyezkedett azon a padon, a szembenlévő ajtó hirtelen kinyílt s először egy csendőr tűnt fel előttük, aztán Nóvó, aztán megint egy csendőr. Anka abban a pillanatban az ajtónál termett s már nyujtotta is az ura felé a gyereket és a váltás ruhát, mint valami áldozati ajándékot. Nóvó csak annyit mondott csendesen:

— Hát itt vagy . . . — de a csendőr odaállt az asszony és a megvasalt ura közé:

— Add ide azt a ruhát . . . itt nem lehet beszélgetni!

A folyosón összeszaladt a nép, körülfogta őket, kiáltások halatszottak:

— A gyereket hagyd . . . — legalább a gyereket engedd hozzá!

De se Nóvó nem mozdult, sem az asszony a gyerekekkel. A gyerekek még rémülten meg is bújt anyja mögött s onnan nézte a fekete bilincset, amely szorosán egymáshoz fűzte apja megkékült kezeit.

Ankának úgy tűnt, hogy az ura még sohsem nézett rá ilyen nyugodtan, ennyi odaadással.

A sok kínlódás és ez a szerencsétlenség után még mindig fiatal az ő ura. Arca ugyan borostás, mintha valami fekete kenőccsel volna

bekelve, s mégis fiatalabbnak és erősebbnek látja most saját magánál. Mert neki sohse lett volna lelkiereje ilyesmit tenni. Igaz, alacsonyabb mint ő, igaz, hogy kicsit görcsös minden rajta, a homloka és a mélyenülő, apró két szeme között az orra nyerge, a magasra-nőtt, ritka szemöldöke, két kiugró pofacsontja s aztán az előreugró álla, amely olyan mintha yasból öntötték volna... és mégis, mégis férfi, ember, az ő ura és kész.

— Gyerünk, indulj! — indította el a csendőrkáplár a menetet, s Anka megdermedt, csak nagy erőfeszítéssel tudott lélekzetet venni, először felcsuklott, aztán mégis tisztán szólalt meg de néki magának is idegenül csengő hangon:

— Ránk ne legyen gondod, a gyereket ne féltsd, amíg megvan az én két kezem!...

S csak amikor már kimondta, amit akart és a kijáráthoz ért, akkor tántorgott meg egy kicsit, de az öregasszony és a koma megfogták, keményen tartották:

— Meghallotta, amit mondtál, — súgta a koma, — visszanezett!...

EZ A VILÁG

*Ez a világ tanítók világa,
védd ki újjadat a szádból, fiam
egy ilyen nagy fiú ne gőgicséljen,
s add át helyedét a villamoson.*

*Ez a világ a tanítók világa,
ne húzd soha a kislányok haját;
ábrázátoddal össze ne keverd
az ábrázoló geometriát.*

*Ez a világ tanítók világa,
most írd le szépen húszszor: szép világ.
Ki másnak vermet ás, beleesik,
és a számárkóró nem virág.*

*Ez a világ tanítók világa
és nem azé, ki azért is tanul.
Az üstökös csak gáz és levegő
de ki a napba néz, megvakul.*

A SZÓ

*Feldobom az égre
kék legyen
bedobom a vízbe
zöld legyen
s pirosra festem a hajnali nappal
szép legyen*

*meleg legyen
hát gyújtom forralom*

heves legyen
 hát borban fürdetem
 s forró könnyekkel öntözöm egyre
 szíve legyen

s ha szíve van, hát megölöm.

RAPPORT

Adjon isten, te jó isten,
 a rapporton megjelentem,
 benned biz' nem nagyon hittem,
 magamban se nagyon hittem,
 ketten lettünk muszáj-isten,
 hajh-hajh, isten,
 jaj-jaj, isten.

TÉL

Fütyül a szél már. A szakadt világban
 pőrén kérődznek hívő gonoszok.
 Atomtemplomok mélyén bűg az orgona.
 csörömpölnek a tábornok-papok
 s kardjuk hegyén vérzik a jövő.

Bolond virágok. Csattog a kertészolló,
 s a váza hideg ölet kitárja.
 Néhány szerelmes nap és bemocskolódik
 puha, fehér, szűzi ruhája;
 harangozik a szemeteskocsi.

Ez mind előszó. Az egész élet
 és úgysem érti senki, senki.
 Jönni kellett, mert csókra jöttünk,
 s ha más csók szólít, el kell menni:
 a titok — titok marad végig.

Rongyos batyud, hamupogácsád
 pakold és készülj fel az útra.
 Hiába jár a lyukas korsó
 a betemetett álom-kútra
 és szűz volt egyszer az utcalány is.

55

két kéz
öt tömpe ujj
(ez a balkezem)
öt tömpe ujj
(ez a jobbkezem)
mennyit adhattam volna
a két kezemmel
csak balkéz volt
a jobbkezem is

két kéz
tíz tömpe ujj
mikor hállok meg?

(Részlet egy hosszabb elbeszélésből)

1.

— Az isten büntetése ez...

— Bizony, bizony, az isten nem ver bottal.

— Pedig milyen szép, erős legény volt. Arca mint a piros alma. És erős mint a bika. Láttam egyszer, úgy lódított a vállára egy nyolcvan kilós zsákot, mintha csak úgy tréfából tenné.

— Azt mondják, tüdőgyulladás... Ó, szegény lelkem...

— Az, az, tüdőgyulladás... A homloka olyan, mintha parázsból vették volna ki.

Bólogattak csöndesen, bánatosan. Így van ez, így van ez. Kiszámíthatatlanok az isten útjai.

Őt idős asszony. Őt bibliás néni. Kárászné, aki tavaly ősszel tette el az urát, szipogva igazgatta fekete fejkendőjét, s közben rosszalóan pislogott a sarokban árváskodó könyvállvány felé, mintha az volna az oka ennek a csûnya, negyvenegy fokos láznak. Békésiné kézzel símogatót egy papírlapot.

— Lám, lám, kedveseim. Úgy fáj a lelkem érte. Itt ez a kis vers, ezt róla írtam. Ha fáj valami, azt mindig versbe írom.

Ó, a Békési néni versei. Csendülő kis rimecskék, zsolozmázó kis isten-sorok — imádságoskönyvről, úrvacsoráról, hervadó virágról, anyák napjáról. Honnan is a lelkében ez a sok-sor rímes strófa? Valami költő őse lehetett, Szabolcska Mihály, vagy tán Petőfi Sándor maga. Az hagyta rá tán szellemi örökségül. Ha megjelenik, ha leül valahol, csak maga elé teszi a bibliáját, kisimít egy kis papírlapot, fölcseréli a szemüvegét, és megkérdezi:

— Megengedik, hogy fölolvassam ezt a kis versem? Éppen ide talál. Mintha csak erre az alkalomra írtam volna.

És mindig megengedik. És mindig olvas. Szemüvege mögött megcsillan valami nedvesség is. Ó, hiszen olyan megható az, amit olvas, és olyan megható, hogy éppen ő így tud érezni, és éppen ő így le tudja írni azt, amit érez. Mert bizonyára érzik ezt mások is. Szép dolog az, verseket írni.

— Tudja, tiszteletes úr, azt szeretném, ha egyszer meghalok, hát őrizték meg ezeket a verseket. Lemásoltam őket mind ebbe a kis füzetbe. Ha egyszer úgy érzem, hogy mennem kell már, hát odaadom. Maradjon utánam valami emlék.

És a tiszteletes úr is kitörült egy könnycseppet a szemüvege mögül, ne árulkodjon az érzékenységére.

— Hogyne, Békési néni, megőrizzük, persze, hogy megőrizzük. Hiszen értékek ezek a versek, afféle kis gyöngyszemcskék. A szív, a lélek nemes gyöngyszemei.

— Fölolvasom hát? Róla szól, a Sanyiról...

Csönd volt a kis szobában, csönd volt kint is ezen a latyakos tavaszi délutánon, és áhítatosan bólogattak az asszonyok.

— Az jó lesz, nagyon jó lesz...

Az asztalon mindegyik előtt ott a biblia meg a zsoltáros könyv, tele vízszintes vonalakkal, s rajtuk kis körökkel, amelyek nekik is megmutatják, mikor kell följebb és mikor lejjebb vinni a hangot. Ha még a harmónium is szóló volna fönt a kórusban az énekpróbákon, amikor Irénke hosszú, vékony ujjai leckéztették a billentyűket, hát még a Halleluja énekeinek ismeretlenebb dallamait is lehetett követni belőlük.

A bibliát mézik, és hallgatják a fátyolos hangot, az ijedt kis rímeiket:

*„Édes fiunk, kis Sanyikánk,
Bízunk, Isten vigyáz reánk,
Elűzi a betegséged,
Visszaad majd nekünk téged.”*

Az olvasásból nem látszottak a helyesírási hibák, s ha látszóttak volna is, ugyan miért lehetne mélyebben sóhajtani akkor, ha nem csak egy „sz” betű volna abban a szóban, hogy visszaad? Kistelkiné, a háziasszony, bizonyára akkor sem törölgette volna gyakran a szemét, s akkor sem lett volna sírósbab a hangja, amikor a szemközti fal mellett álló megvetett ágyra tekintett:

— Sanyikám, Sanyikám, ne légy hát beteg!

— Talán énekelhetnénk valamit, asszonyok,— szólalt meg halalkan Bodroginé, miután szintén elröppentett egy sóhajtást a szoba csöndjébe, s már nyúlt is a zsoltároskönyv felé.

— Ó, ne!...

Kistelkiné kisírt szemében ijedtség lobbant.

— Ó, ne, azt most ne! Zavarná a lelkem.

Furcsa tekintettel néztek rá. Mintha most látnák életükben először. Mintha ez a Kistelkiné nem is ugyanaz volna, akinek a hangja kiválik a többi közül az énekpróbákon és a vasárnapi istentiszteleteken! Hát lehetséges ez? Bodroginé szavában még enyhe sértődöttség is csengett, amikor csodálkozva megkérdezte;

— Az ének?... Árt neki?... Ugyan, kedvesem, de hiszen az ének nem árthat senkinek!

— Az orvos mondta... Az orvos... — mentegetőzött a házi-asszony, miközben szinte segélykérően jártatta szemét az asztal körül ülőkön. — Azt mondta, nyugalom kell neki... Csend és nyugalom...

— Nyugalom, persze, hogy nyugalom... De hiszen az ének megnyugtat. Istenhez szállunk vele.

— Te úgy szereted ezt a gyereket, mintha a tulajdon fiad volna, ugye? No, de miért is kérdezem, hiszen esztendők óta láthatjuk mindannyian?

Ezt Kárászné mondta, és miközben helyeslést várva, körülnézett, újra igazított egyet fekete fejkendőjén.

— Az, a, mint a tulajdon fiamat. Éppen úgy, mintha csak én vajúdtam volna érette. De hát nekem nem adott az isten gyereket. Őt kaptam helyette.

— Lám, lám, szereted. És mégis sajnálsz tőle ezt a kis égi vigaszt. Legalább most ne sajnálnád! Hisz úgymint eltévelyedett egy kicsit. Ha valaki beteg, lázban vergődik, valamivel mindig közelebb kerül az istenhez. Közelebb kerül a kapuhoz, ami hozzá, az örökkévalóhoz vezet... Szegény uram is...

Ő, itt megakadt. Itt meg kellett akadni. Úgy tolultak föl az emlékek! Egy ici-pici, töpörödött ember, borvirágos orral. Hiszen ott volt alattuk a borospince, a sorakozó hordókkal, s a háttérben, kint a buckákban, őt hold jó homoki szöllővel. De azért nem volt rossz ember Kárász József, ha szívesen iddogálta is a saját borát. Igaz, nemigen szeretett templomba járni. Legfeljebb karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor ült be ő is az imaház elsárgult padjába, hogy lerója az isten iránti adósságát. Soha máskor... No, de végül...

— ...hiszen emlékezhetek rá, amikor ott voltatok... Két hét óta nyomta már az ágyat, de azért minden nap rendszeresen föl kellett neki hozni a pincéből a megszokott egy korsó borát... Akkor is ott állt az asztalon, emlékezhetek rá. És mellette egy félig kiivott pohár... Ő, mintha most is látnám... És három nap múlva temettük... És akkor, ... hiszen emlékeztek rá, ... megint a poharat kérte, és azt mondta: „Énekeljenek valamit, asszonyok! Énekeljenek egy kis útravalót!” Nehezen beszélt már akkor, nem forgott eléggé a nyelve. Tudom, már nem is úgy mondta, hogy asszonyok, hanem csak úgy, hogy asszonok... És énekeltek. Még ő is mozgatta a száját, szegénykém. És aztán megivott még fél pohár bort, és elaludt. Olyan békésen, olyan nyugodtan aludt, szegénykém, mintha csak ott aludt volna már az angyalok karjaiban.

Bólogattak az asszonyok, és hümmögtek is hozzá csöndesen.

— Bizony, bizony, nagy erő, nagy vigasztalás van az énekben.

És Kistelkiné most nem akarja, hogy énekeljenek. De hát miért nem akarja? Miért jöttek akkor egyáltalán ide, ha nem azért, hogy vigaszt és megkönnyebbülést hozzanak?

S akinek hozták, ott hánykolódik a verejtékszagú ágyban. A homloka tüzes mint az izzó vas, hiába rakott rá Sárika az imént is friss borogatást. Győtri a ház. És talán valami egyéb is. Talán egy kis nyugtalanság is, hogy így eltávolodott, eltévelyedett. Mert bizony eltévelyedett. Pedig még néhány évvel ezelőtt is milyen szépen, akkurátusan húzta vasárnaponként azt a kis harangot ott az imaház előtti korhadt haranglábon! Vagy ott állt a templomajtó előtt, kezében a lyukasztóval, s ahogy jöttek a diákgyererek, olyan áhítatosan lyukasztotta ki külön erre a célra nyomtatott kis cédulájukat: „Rendben van, itt voltál, nem vagy templomkerülő!” És milyen férfiasan csengett a hangja suhanc gyerek létére is, amikor istentisztelet alatt a többiekkel együtt az énekelte: „Tebenned bízunk eleitől fogva...” De mintha az ördög bűjt volna bele. Van ez így néha fiatal korban. Mert hát fiatalság bolondság. Az, az, bolondság! Valami buzog a vérében, valamit fölpiszkált az ördög, és megy, otthagya a templomot, furcsa könyveket búj, s nem átmáll arról vitatkozni a jóságos tiszteletes úrral, hogy hát van-e egyáltalán isten.

Ó, Sárika, aranyhajú kis testvérkéje, meleg kékszemű kis ápolónője, ki olyan fáradhatatlanul rakod mellére és fejére a vizesborogatást, hát te sem tudod visszatéríteni? Hiszen úgy éltetek itt egymás mellett mint két igazi testvér. Két fogadott gyerek. Míg kisebbek voltatok, vasárnap délutánonként kéz a kézben bandukoltatok el a vasárnapi iskolába. Ott láttalak, ott láttunk benneteket a templomudvar vadribizli-bokrokkal szegélyezett, téglás útján, amint ünnepnap délelőttönként együtt baktattatok az imaház ajtaja felé. Csinos kis ruhátokon gyöngyvirág illatozott, és kis kacsótokban szorongattatok a karácsonyi ajándékul kapott aranyfedelű zsolttárt. Mosolygott a szemetek, és mosolyogtunk mi is mindannyian. Istenem, milyen szép két gyerek! Ha megnőnek, szép egy pár lehet belőlük.

Sárika, Sárika, hol van hát az a régi egytestvérségetek? Te sem bírsz már vele? Te sem?

A szemekben égett a kérdés. Rátapadtak a választ váró tekintetek, és Sárika mintha értette volna őket.

Emlékezett ő is. Hogy is ne emlékeznék az ember, ha arcát éri a tán már készülődő halál jeges lehellete! Halál, halál! Ott suhogtatott már körülötte nem is egyszer, régen, ha ő maga csak mások meséiből emlékezik is rá.

— Tudod, kislányom, derék, erős asszony volt az édesanyád. A húgom. Senki sem gondolta volna, hogy egyszerre úgy megtöri az ura eltűnése. Mert eltűnt az apád a háborúban. Abban az alig tíz-

napos háborúban, negyvenegyben. Mert mozgósították. Le, valahová a görög határra. És nem jött vissza soha, soha. Szegény kis árva csibikém, aranyvirágom! Az anyád csak várta, várta. Szemében mindig ott lapult a könny, nem evett, nem aludt, csak fogyott napról-napra. Nem volt a családban soha tüdőbajos. Egészségesek voltunk mindannyian mindig mint a makk. Még a nátha is ritkán látogatott meg bennünket. Őt mégis elvitte egy gyors tüdővész. Hja, bizony, nehéz idők, háborús idők. Még a vasat is kikezdi. Így kerültél hozzám, kis galambom, szegény kis árvám. Így nevelgettelek, így gondoztalak, így szerettelek apátok, anyátok helyett is mindkettőtöket. Téged meg azt a másik kis árvát. Így lettetek testvérek itt nálam. Így lettem és a második anyátok.

Régi-régi szavak, régi-régi könnyekkel, babusgatásokkal együtt megjegecsesedett emlékké merevülve. Régi langyos nyáreleji délutánok, virágzó orgonabokrokkal, pirosra érett cseresznyefákkal és apró kis ijedelmekkel:

— Jaj, Erzsi mama, Sanyi leesett a cseresznyefáról, és ott fekszik a földön! Talán csak nem tört el a lába!

Sanyi!

Milyen furcsán is nőttek egymás mellett pajtasokból, testvérekből szerelmesekké! Milyen furcsa is volt, amikor azt érezte, hogy már nemcsak a ház előtt nyílnak orgonák, nemcsak kint az utcán virágzik az akác, hanem valahol benne is, mélyen, dobogó szívébe ágyazva. Reggel, ha fölkelt, hogy Erzsi mamát megelőzve, fölforrálja a tejet, hallotta, hogy Sanyi a másik szobában még forgolódik ágában. És olyan jó volt hallani, olyan jó volt tudni, hogy ott van. Halk zsolttárok dudorásztak a szívében, és még önmaga előtt is szégyenlősen sütötte le szemét, amikor rájött, hogy ő újabban tán nem is isten, hanem Sanyi után áhítozik úgy mint a zsolttárbeli szarvas a szép híves patakra. Azután kint söprögetett az udvaron, s hallotta, hogy bent a konyhában csobog a víz, és elképzelte, ahogy apró, csillogó vízcseppek gördülnek végig Sanyi arcán és nyakán. A homlokán meg, — éppen ott, ahol fölfelé fésült haja kezdődik, — még ottmaradt egy huncut kis szappanhab.

Naponta együtt ültek az asztalnál, és olyan jó volt, amikor Sanyi megdicsérte a kuglófot, amint — lám, lám, — ő mesterkedett össze, először életében. És jó volt az is, amikor vacsora után kint üldögéltek a betonos terrazon. A kertből virágillatot hozott a szellő, körülöttük zümmögtek a szúnyogok, és Sanyi — még afféle újonc módjára — szertartásosan gyujtott rá a cigarettára, mert hát az érettségi bizonyítvány feljogosította erre a felnőtt szokásra, akárcsak a sétatálcá három napig tartó büszke forgatására.

Erre emlékezik most itt, a zsolttáros nénikék pillantásai alatt is. Erre emlékezik, amikor egymásután rakja a borogatást. Szép ez az

emlékezés, melengetők ezek az emlékek, mert számára még ma is ez a valóság. Ez és semmi más. A többi mind csak furessa, érthetetlen zagyvaság. Hogy Sanyi istentagadó lett, — azt mondják, kommunista, — hogy nem jár már vasárnap délelőttöként a templomba, nem zengi a zoltárokat és nem húzza többé a harangkötelet, hogy keveset van otthon, s ha otthon van, akkor is keveset beszél, s ha beszél, akkor sem olyan meleg a hangja mint azelőtt. Mintha megpattant volna benne valami! Mikor? Hogyan? Nem lehet erre válaszolni. Először csak a könyveit bújta, és ideges lett, ha zavarták.

— Sanyi, Sanyi mi van veled? Azelőtt sohasem ripakodtál rám ilyen nyersen.

— Hát rádripakodtam... Mit csináljak?... Nem látod, hogy olvasok?

Aztán elment katonának. Milyen hosszú is volt az a másfél esztendő! Reggelenként nem hallotta a konyhából a mosdóvíz csobogását, esténként nem kellett megvetni az ágyat a kis szobában, s egyedül üldögélt kint a terrazon, bámulva a csillagos eget. Vajjon ott is így fordul-e a Göncöl-szekér? A szél susogott a fülébe, borzolta a fák lombját és a haját, és kis istenes énekek gyűltek a szívébe és a torkába, Sanyira sem tudott gondolni isten nélkül, és istenre sem Sanyi nélkül. Valahogy úgy összefolyt, összeforrt benne hit és szerelem, hogy néha szinte már hajlandó lett volna őket összetéveszteni.

Azért peregtek a napok. Együtt pergették őket Erzsi mamával, együtt olvasták az érkező leveleket, együtt igyekeztek beléjük magyarázni minél több melegséget, és együtt ejtettek keserű könnyeket is, ha ez mégsem sikerült.

— Ne félj, aranybogaram, majd jó lesz megint minden, ha hazajön. Sütünk neki finom kuglófot, jó puhára vetjük az ágyát, ágyba visszük neki a reggelit, még cigarettát is készítünk mellé. No, ne sírj, szép virágszálam, nem is érdemli az a rossz gyerek, hogy könnyet ontsanak érte.

És aztán sírtak tovább, kettesben, vigasztalhatatlanul. Miért is van az, hogy a gyerekből egyszer csak felnőtt lesz, elindul a maga útján, és fölfordítja maga mögött még a régi széket is?! Miért van az, hogy az emberek nem tudnak, vagy nem akarnak harminc éves korukban is gyerekek maradni?! Hát nem szép az: ártatlanul összekulcsolni a kezét, és nézni, nézni, egyre csak nézni föl a derültkék égre, inni gondolattalanul ezt a jóízű kékséget, és kortyolgatni a mozdatlan nyugalomból?! Élünk, és ez jó. Az isten örökdik fölöttünk. És ez még jobb, még megnyugtatóbb. Mire hát akkor a lázas útkeresés? Mintha nem így éltek volna már nagyapáink és ükapáink is.

— Látod, mennyivel szebb ez az üde, ártatlan orgonalevél, mint ez a telekarmolt papírlap? Lám, ez nem ríkat meg, ez mosolyra derít. Látod, ideteszed az arcodra. Ugye, milyen jó hideg? Hűsít, csil-

lapít. Érzed a jó zöld, természetes illatát, és még tintapöttyet sem hagy az orrocskád hegyén. No, ugye?

Akkor ő elfordította a fejét, érezte, hogy arcába szökik a vér még a merész gondolatra is, hogy: „Ugyan, Erzsi mama, mit ért már maga ezekhez a levelekhez! Lám, én nem tudok különbséget tenni a kettő között. Mind a kettőből az élet árad.” Végiggondolta, de nem mondta ki. Az már egy kicsit sok lett volna a lázadásból. Mert lázadásnak érezte még a gondolatot is, és sehogysem tudta eldönteni, vajjon bűnös-e ezért a lázadásért.

Arcához szorította az orgonalevelet, megsímogatta azt a másikat, és eltette a többi közé a tükörfiókba.

Múltak a napok, és jöttek a levelek, hol hetenként, hol havonként. Már egészen szép kis halom gyűlt össze belőlük ott a tükörfiók mélyén, rózsaszín szalaggal átkötve, mire egy esős őszi napon levél helyett maga Sanyi érkezett haza. Talán lefogyott egy kicsit és megnyúlt. Az arca cserzett volt a hegyi napfénytől, és rövid haja úgy állt az égnek, akár a sündisznó tuskéje. Ez érdekes volt, és mosolyogni is lehetett rajta. Mosolygott ő maga is, és látható élvezettel nyúlt el a nyugágyban, amit persze mindjárt fölnyitottak neki.

— Hej, milyen jó is egy kicsit így henyélni! . . .

— Ugye, nagyon vágytál már haza? Ugye, keserves élet az a katonaelet? . . . No, majd meghizlalunk mi ketten, de úgy, hogy kikapattan a bőröd, ugye Sárrikám?

Ott feküdt a nyugágyban, szeme régi ismerősként futkározott a falon és a bútorokon. Ni-ni, hát az a paprikajancsi ott az ágyterítőn? És az a rózsás díszpárna ott a sezlonon? Új lakók itt a falakon függő régi családi képek között.

— Csak nem te csináltad őket, Sárrika?

De bizony ő. Míg odavoltál, kitanulta a lelkem a kézimunkát. Ő is hozzájárul egy kicsit a konyhapénzhez. Hiszen tudod, ez a drágaság. Mindennek csak megy, megy föl az ára. Mintha sohasem akarna megállni. Micsoda fölfordult világ ez! . . .

Verte az ablakot a tavaszi eső, vékony csíkok folydogáltak végig az üvegen, mint arcon a könnyek. Csurgott az eresz, és jólesett hallani ezt a monoton csörgedezést. Ilyen duruzsolóan mormog hideg téli estéken a megrakott kis vaskályha is. Mégis csak van valami varázs az otthonban! Friss kuglóf, mazsolás túrósrétes és nyugágy. A sarokban ott áll a jólismert állvány, s rajta a könyvek. Vegyes, tarka társaság. Jókai békésen megfér Ady mellett, és Herczeg Ferenc sem tiltakozik azért, hogy Kautzky símul az oldalához. Néha csodálkozva gondol arra: lehetséges, hogy mindez én vagyok? Hát lehet ilyen sokszínű is egy ember? Mintha súlyos évszázadok gyülemlemlenének össze benne: Rousseau, Voltaire, Eötvös József, Zola, Mikszáth, az Újtestamentum és Marx. S ha veszel egy hatalmas fő-

zökkanalat és összezagyválod őket, ugyan milyen kotyvalék lesz belőle? Forr, buzog, erjed, az bizonyos. De hogy lesz-e valami íze? Valami olyan bizsergető íze, mint hazatérés után az otthoni szobának, a paprikajancsival, az új díspárnával, a nyugágygal és az ereszen lecsurgó tavaszi esővel.

Néhány napig szinte el sem mozdult hazulról. Jelentkezett az irodában, és bejelentette, hogy egy kicsit pihenni akar. No jó, aztán megint munkába állhat. Majd akad egy másik íróasztal a régi helyett. Mert hát szükség van jó könyvelőre.

Ha jó idő volt, kint üldögélt a kertben az orgonabokrok között, könyvvel az ölében. De néha megfélemedezett még a könyvről is. Füttyre csücsörödött a szája, és csak nézett, nézett a messzeségbe, mintha fölszabadultan ő maga is a füttyező után röpülne. És ilyenkor bent a konyhában mosoly bújkált a tűzhely körül sürgölődő Sárika szemében is.

— Hallja, Erzszi mama, hogy füttyül?

— Az, az, akár a sárgarigó.

— Tán végre megbékült önmagával.

És titokban azt gondolta: talán velem is. Talán ott folytatódik minden, ahol pár esztendővel ezelőtt abbamaradt. Amikor még Sanyi nem állt oda lehetetlen dolgokról vitatkozni a tiszteletes úrral, nem húzta félre a száját, ha délutánonként kegyes nénikék jöttek vizitbe, és este nem talált mindig valami ürügyet, hogy csak úgy tizenegy körül vetődjön haza. Mintha nem is lett volna ez a pár esztendő! Mintha csak úgy véletlenül, elővigyázatlanágból bekeveredett volna a többi közé, de ki is hullott azután.

Hát lehet csak így egyszerűen keresztüllépni elmúlt éveken? Sándor ezekben a napokban néha maga is úgy gondolta, hogy lehet. Vagy legalább is kényelmesebb volna. Hát nem egyszerű és minden komplikáció nélküli itt az élet az orgonabokrok között? Hát nem egyszerű és természetes dolog odaállni Sárikával az úrasztala elé, kimondani az igent, és élni, mint éltek már annyian azelőtt?

Azután szórakozottan rótt a város utcáit. Ni csak, ott egy park zöldül a régi romok helyén. Mintha alig egy évtizeddel ezelőtt nem is szorongtak volna lent a pincében, az óvóhelyen! Mintha nem is remegett volna minden eresztékében a ház! Hát lehet egyszerűen eltüntetni, ami történt? Lám, az üszkös romoknak már se hírük, se hamvuk. Nincsenek, mintha soha nem is lettek volna. Csak az emlékük él még. Az, az... Az emlékük. De nem élőbb-e néha az emlék, mint maga a valóság? Hiszen az emlék egyúttal tanulás is. A mult tanulsága a jövő számára.

Nem, nem lehet csak úgy egyszerűen átlépni az éveket. Nem lehet örökké tétlenül ott üldögélni az orgonabokrok között, és füttyülni mint a sárgarigó!...

Szelíd kis Sáríka, kinél lázadáásszámba megy már egy szokatlan gondolat is, te csak reménykedj tovább. Pár nap múlva Sanyi úgyis mord legény lesz megint. Ha otthon van, behúzódik szobájába, hibát talál még a csirkepaprikásban is, és esténként ki tudja, merre kószál.

De lám, most nem mehet. Ideszögezte ágyához a láz, gyorsan átforrósodik rajta a hidegborogatás. Most a tied, Sáríka, egészen a tied. Hideg tenyered rátapasztatható a homlokára, igazgatható rajta a takarót, és aggódó szívvel lesheted a lázmérő higanyoszlopát, nem kapaszkodik-e még egyre följebb.

Ott az asztal mellett Békési néni azt mondja:

— Asszonyok, talán mégis énekeljünk halkán.

És Sáríka szemében rémület ég. Ha volna benne bátorság, ha csak egy ici-picit is különálló, önálló lény volna, nem pedig a környezetébe teljesen beolvadt parány, akkor most odamenne nyugodtan Békési nénihez, és azt mondaná: „Néni kérem, itt most nem lehet énekelni. Súlyos beteg van a háznál, és annak árt minden hangos szó.” De nem megy és nem mond semmit. Ha mondana, tán megnyílna alatta a föld. Hát csak rémült szemmel néz hol az éneklő asszonyokra, hol a lázasan forgolódo betegre. Mintha örökkévalóságig tartana ez az ének. Hangosabb mint az ágyúk dörgése, bombák robbanása. Félrevert harangok zúgnak, kongnak: tűz van, tűz van, vagy valami ennél is nagyobb veszedelem.

S most, éppen most, amikor Békési néni azt mondja: „Most pedig imádkozzunk, kedveseim!”, — éppen most Sáríka érteni kezdi egy kicsit Sanyi eltévelyedését.

2.

Milyen kedves ismerős is lehet egy hónap, vagy akár egy nap is. Mondjuk, május elseje. Ha csak kimondod is, érzed az ízét, amelyben elválaszthatatlanul összevegyül a tavaszi napsugár és az akácillat fűszere. Mondom, kedves, régi ismerős, pedig összesen csak huszonegynéhányszor találkoztál vele. Holott vannak ismerőseid, akiket nap mint nap látsz, és mégsem ismered őket.

De hát lehet-e elfelejteni ezt az illatot: a tavaszi eső bódító szagát, vagy az ablaküvegről visszaverődő üde és virgonc napsugarakat? Kint ülsz, vagy nem is ülsz, hanem kint fekszel a nyugágyon a ház előtt, az orgonabokrok árnyékában, s egyszerre elfelejted, hogy alig pár nappal ezelőtt még láz gyötört, és hidegborogatással hűsítették a testedet.

Csak fekszel naphosszat, és elmélázol a jövő-menő fodrosszélű felhőkön, és egyszerre arra riadsz föl, hogy ott áll melletted egy idős asszony, a Békési néni, és miközben mosolyogva néz rád, hogy látod sápadt, fogatlan ínyét, azt mondja:

— Úgy örülök, hogy jobban vagy, Sanyikám... Tudod, írtam egy szép verset is a fülgyógyulásodról. Majd lemásolom és odaadom, hogy legyen tőlem egy kedves emléked.

Mit lehet erre mondani? Mosolyogni, megmutatni, hogy neked még megvannak a fogaid, ha némelyiket elcsúfítja is egy kicsit a tömés, mondom, mosolyogni, és halkán elsuttogni, szinte csak magad elé:

— Köszönöm, Békési néni, igazán köszönöm, hogy gondolt rám. Mert meg kell köszönni mindent, így a szép, így illendő. A jó-ságért hála jár.

Aztán Békési néni elballag a ház felé, nehézkesen fölkapaszkodik a lépcsőkön, mindig a jobblábát téve előre, s benned ott marad egy remegő kérdés: hát így, éppen így kell mindenkinek megöregedni?! Vajjon egy napon majd Sáríka is fogatlan ínyét mutogatva, mosolyog rá egy ilyen lábadozó fiatalemberre? Vajjon Sáríka is viaszszínű arccal ül be majd vasárnap délelőttöként a templomban a második vagy harmadik padsorba, hogy fátyolos, sipítós hangon elsőhajtozza a zoltárokat? Vajjon ő, Sáríka is abban találja meg majd élethivatását, hogy bibliával a kezében látogassa a betegeket, és csőrögefánkot meg imádságot vigyen vigasztalásul a szenvedőknek? .

Sáríka...

Mennyivel másképpen látta akkor, régen, esztendőkkel ezelőtt! Akkor még együtt voltak, együvé tartoztak, s ha ránézett, mintha önmagára nézett volna. Most meg valahogy kívülről nézi. Távolról, nagyon távolról, s így olyan kicsi lett egyszerre, kisebb mint akkor régen, tizenhároméves korában, olyan kicsi, hogy testestül-lelkestül beleférne ebbe a tőpörödött Békési nénibe.

Milyen más is volt ott a templomudvaron! Vasárnap délutánonként összejöttek a gyerekek. Kint a bárány, bent a farkas meg kacsingatósi. És ott susogott fölöttük a juharfa. Sűrű lombja árnyatadóan szétterült, s ahogy múlt a délután, árnyéka lassan fölűszórt a hátsó épület tetejére is. Villant a szem, mosolyogva és hamiskásan: te gyere ide, te, te, Sáríka! És ment, futott, dehogyan is tudták visszatartani. S ha már ott volt, kacsintgathattak reá, már nem ugrott úgy mint a virgonc őzike, hagyta, kérte, hogy visszatartsa.

Tizenhárom évesek voltak akkor. És szerelmesek.

Vagy lucskos őszi délutánokon, amikor odakint eltertyeszkedett a sár, bent a nagy tanácsteremben mindig lehetett játszani. Ping-pong, sakk, társasjátékok, és köztük egy malom. Ültek órákhozhat egymással szemben, előttük a táblán a kis figurák, s néha még azt se vették észre, hogy malom jött létre, mert közben mosolyogva összevillant a szemük. És ott volt a Teresi. Nagy, dromedár leány. Ti-

zenőt évét nyolcvan kilóval tartotta egyensúlyban. Ott volt, s egyszerűen jóindulatú, ravasz, mosollyal megszólalt mellettük:

— Hát ti még mindig nem fejeztétek be ezt a partit?

És Szilveszter délutánján, amikor áhíttatra gyűltek össze a nagyteremben kicsik és öregek. Érdekes, csak éppen középkorú volt köztük kevés! Kint már alkonyodott, és behajtották a spalettákat. Sápadtan fénylett a villany, s ott elől, az asztalon, amely mögül a tiszteletes úr szemüvege csillogott, két egyszerű kis pácolt koporsó — az esztendő temetésére. Ezekbe a komor koporsókba temették bele névtelenül a múlt év bűneit. Kis papírlapokon sercegték a ceruzák — de mindenki őszinte legyen lelkéből fakadt bűnbánatát öntse ki a ceruza kapirgáló hegyén át! — aztán az összehajtogatott papírlapok sorban bevándoroltak az egyik koporsó gyomrába.

Egy kattanás, és kihuny a villanyfény is, csak egy kis gyertyaláng lobogott ott az asztalon, a koporsók mellett. Csend, temelési csend és sercegő gyertyaláng. Imádkozzunk!

S ők ketten ott ültek a hátsó sorban, egészen a falnál. Arcukon vibrált a távoli gyertyafény, és hallgattak. Olyan közel voltak egymáshoz, olyan nagyon közel! Imádkoztak? Ki emlékszik már arra! Talán a nevét mormolta: Sárka. És az volt az imádság.

Ott elől pedig a tiszteletes úr halk hangja szólalt. Fölemelte egy kicsit a koporsófülelet, és kivett egy összehajtogatott cédulát.

— Egyszer nem jöttem el az istentiszteletre. Azt hazudtam: édesanyámnak, hogy fáj a fejem . . .

— Egy koldust láttam, felém nyujtotta reszkető kezét de én fölfuvalkodottan elmentem mellette . . .

— Beteg volt a szomszédék kislánya, az anyja citromot kért tőlem, nekem is csak egyetlen egy volt otthon, sajnáltam, nem adtam oda . . .

Nem is a tiszteletes úr olvasott. Az ő szemüvegének gyenge volt a gyertyafény. Ott állt mellette Árpád, az ifjúsági vezető. Most is — mint mindig — elegánsan, pedánsan, a ruhához pontosan illő inggel és nyakkendővel. Csak éppen azért volt furcsa egy kicsit, mert hiányzott fejről a kalap és kezéből a hanyagul lóbázott kesztyű. Hát mégsincs egészen hozzáőve? Ott állt a tiszteletes úr mellett, egészen közel hajolt a gyertyához, úgy böngészte az ákom-bákom sorokat. Aztán a tiszteletes úr nyúlt a papírért, a gyertya fölé artotta. Egy lobbanás, és égtek, sercegték a bűnök, míg hamuvá, pörnyévé válva, elmerültek a másik kis koporsóban.

Régi-régi Szilveszter-délután!

Hej, hogy dobogott, zakatolt a szíve, amikor Árpád azt olvasta:

— Szerettem volna megcsókolni egy leányt . . .

Ó, azt hitte, mindenki hallja ezt a szívzakatolást. Lám, Árpád is mindha ránézne egy pillanatra, és szemében huncut fény lobban:

csak szeretted volna? Ó, számár! És kuncognak a többiek is halkán, mintha nem is állna ott az asztalon az a két barna koporsó. Kurcognak és reá bámulnak. Mindenki; mindenki. Még a tiszteletes úr is a fénylő szemüvege mögül. Az arca lángban égett, akár a kis papírlap, ami ott hamvadt pernyévé a tiszteletes úr sovány, csontos ujjai között.

Hej, ha akkor is a mai esze van! Akkor nem sandít félve Sáríkára, hogy jaj, mit is szól hozzá, hogy ilyeneket gondol róla! Akkor nem is veti papírra azokat a butácska sorokat, inkább odamegy tán az asztalhoz, lesöpri azokat a csúnya koporsókat, fölkattintja a vilányt, és az ámuló nénikék szemébe mondja: „Sötét van itt nagyon, és én a világosságot szeretem!”

De hát ő akkor Erzsi mama engedelmes neveltfia volt. És tizenhárom éves. És szerette a félhomályt, a gyertya sápadt lángját, és szerette Sárika véletlenül hozzásimuló karját is.

Hát sosem alszanak ki már azok a gyertyák? A fényük fellobog még most is. Ül, csak ül egyre, mint akkor régen, ott a tanácsteremben, a koporsókkal szemben. És nemcsak az elröppent láz enyve ragasztja ehhez a nyugágyhoz, hanem Sárika régi arcának mágneses és Erzsi mama földöntúli szeretete is.

— Erzsi mama olyan jó, hogy nem is lehet nála jobbat elképzelni, — hajtogatta sokszor Sárika.

— Jó, persze hogy jó. Nagyon jó.

— Hát lehetett volna jobb hozzád az édesanyád?

— Nem, az nem lehetett volna . . .

Bizony nem. Az édesanyád egy őszi hajnalon otthagytott a falusi templom lépcsőjén. Ugy talált rád a harangozó. És beköltöztél az árvaházba, hogy megkezdj egy másik életet.

Hát nem jók az emberek? Nem neveltek föl derék legénnyé, aki a nyolcvan kilós zsákokat is emelgetheti? Nem iskoláztattak? Nem tetted le még az érettségit is? Mit akarsz lázadó, ki ellen lázadsz? A jószág ellen?

Jön Békesi néni, és azt mondja: „Ugy örülök, hogy jobban vagy, Sanyikám . . . írtam egy szép verset is a fölgyógyulásról! . . .”

És jön Sárika is, és mosolyog rád a szeme. Mint akkor régen, ott a templomudvarban, amikor egy röpke kacsintásra már futva vitte hozzád tizenhárom évét. Mint bent a tanácsteremben, a malom-tábla fölé hajolva, és mint azokon a letűnt Szilveszter-délutánokon, szembenézve a gyertyafénnyel és az esztendő bűneit temető koporsókkal.

— Mondd, igazán nincs szükséged semmire? . . . Nem akarsz egy kis befőttest? Csak mondd, hozom mindjárt.

— Nem akarok semmit, Sárika. Jó minden, így ahogy van.

— Minden? . . . Igazán minden?

Mondja, hogy nem? Nem, nem minden, sőt semmi! Csak éppen kényelmesebb így?

— Tudod Sárika . . .

De aztán csak legyint, és szeme kerüli Sárika tekintetét. Sárika kerek arcáról lehervadt a mosoly. Ugy kérdezne valamit. Ugy kérdezné: „Mondd, Sanyi, Sanyikám, nem szeretsz már?” De hát illik ilyesmit kérdezni egy lánynak? Hiszen soha, soha egy szóval sem beszélt erről. Csak éltek itt egymás mellett, — két gyerek. De jó volt így élni. Jó volt még hallgatni is.

— Hozzál egy széket, Sárika, ülj ide mellém!

— Leüljek? Igazán leüljek?

A kertből már megszökött a napfény, elbújt a ház mögé.

— Mondd, nem fázol? Nem akarsz még bemenni? Vagy ne targonassalak be jobban?

— Nem, nem, köszönöm . . . Olyan kellemes az idő.

A kert egy fáján harkály kopácsol, messze hangzanak az apró kalapácsütések. Valahol a város végén megszólal egy gyári kürt, és száll a hang hosszan, elmosódva. Egy mozdony is füttyent jókedvében, tán éppen útrakészül egy vonat.

Szelíd, csendes májusi alkonyat.

Tán beszélni is kellene valamit, ha már itt ülnek egymás mellett. Nem elég elmerengve nézni a felhőket, és nem elég két ujj között morzsolgatni egy jószagú orgonalevelet.

— Mondd, Sanyi . . .

— No, tessék . . .

— Nem, inkább mégsem kérdezem . . .

— De ha már elkezdted . . .

— Ne haragudj rám, számár vagyok . . .

Hallgattak megint, és velük hallgatott az egész kert. Még a harkály is megúnta a kopácsolást.

Olyan furcsa volt, annyira nem illett bele ebbe a csendbe, amikor Sárika mégis elhatározásra jutott:

— Mondd, Sanyi, te igazán kommunista vagy?

Még az orgonabokrokon bóbiskoló veréb is, csodálkozva nézett körül, nem fenyegeti-e valami titkos veszedelem.

Összekapcsolódott két szempár, és nem tudott szabadulni egymástól.

— Én igazán nem is tudom . . .

— Bocsáss meg, butát kérdeztem . . . Csak úgy kicsúszott a számon.

A veréb elröppent a bokorról, és Sanyi felült a nyugágyon. Csöndes alkonyi szellő lebbent, tán az borzongatta végig.

— Tudod te, mi az, hogy kommunista?

— Hát... istentagadó...

— Nézd csak Sárika, látod ott azt a lepkét?

Csakugyan, tarka pillangó telepedett egy orgonalevélre. Mennyi szín, mennyi árnyalat két picike szárnyon!

— Látom, látom, gyönyörű kis pille.

— Gondolod, hogy imádkozni is szokott?

Vajjon honnan mered rá ez a csupasz kérdőjel? Sárika tágra nyílt szeméből? Vagy bentről, a szobából, ahol Erzsi mama ebben a pillanatban tán éppen Máté evangéliumán elmélkedik Békési névvel együtt? Vagy tán még messzebbről, a tiszteletes úr rosszaló tekintetéből?

— Hogy miért kerülöm a templomot, tiszteletes úr? ... Hát... hogy is mondjam csak... Én mostanában gondolkozni szoktam... Sokat szoktam gondolkozni... Hogy mi is az az isten... Hogy van-e isten... És úgy gondolom, hogy az isten nem olyan isten, ahogy mondják... nem is tudom, hogy mondjam... Szóval az isten az... Hát itt vannak körülöttünk a fák. Sok szép nagy fa, meg kis fák is. Meg fű, meg virágok, meg felhők. Eső és napsütés, meg mennydörgés, meg langyos szellő... Meg az illatos földieper, meg a zamatos alma. Meg a tó langyos vize, amikor úszom benne. Meg a pacsírta, amikor fönt dalol valahol a felhők közelében. Meg a kakas is, amikor a szemétdombon kapirgál... Tiszteletes úr...

— Ó, balga gyermek! Hát azt hiszed, új, amit mondasz? Hát azt hiszed, hogy mindezt te találtad, te gon-dol-koz-tad ki? Fiam, fiam! Ez az úgynevezett panteizmus. Hallottál már Giordano Brunoról?

— Giordano Brunoról?... Nem, nem hallottam...

De rég is volt már. Hány esztendeje is? Ott kószáltál az utcákon, ő meg a tiszteletes úr. Mint két egyenrangú felnőtt. És elmondták egymásnak a gondolataikat. Legalább azt hitte akkor, tizenhét éves korában. De most, hogy visszagondol erre az egykori sétára, az út mentén kapirgáló tyúkokra, a kapu elé kitett konyhaszékeken kártyát csapkodó bunyevác parasztokra és a tiszteletes úr szigorúan csillogó szemüvegére, valahogy föltolakodik agyában a kérdés: hát igazán a maga gondolatait mondta el a tiszteletes úr is? És igazán olyan egyenrangúan beszélgettek akkor, mint két komoly felnőtt?

— Furcsákat kérdezel Sanyi.

— Te is Sárika.

— Tudod, én nem jártam annyi iskolát mint te. Én nem tudok úgy mindent megmagyarázni, ahogy gondolom. Elgondolok valami szépet, és aztán mire kimondom, nevetséges lesz. De azt tudom, azt érzem, hogy te valahogy elpártoltál tőlünk, elárultál bennünket. És nem tudom, miért...

— Elárultalak benneteket? ... Kiket?

— Hát... engem is.. Meg Erzsi mamát, Meg a tiszteletes urat, meg mind a többieket, akik összetartozunk. Hát adtunk neked erre okot? Nem voltunk hozzád elég jók? Nem akartuk mindig a javadat? ... Nem vittem mindig reggelenként ágyadba a kávé? ... Nem pucoltam ki mindig fényesre a cipődet? ...

— Sáríka, Sáríka, csak nem pityeregsz ... Hát mondtam én egy szóval is, hogy nem vagytok jók hozzám? No ne pityeregj, nem akarlak én bántani. Sohasem is akartalak. De hát minden a jóság?

A kis pillangó tovaröppent. Magával vitte szárnyán tobzódó színeit. Törődött is ő Sáríka pityergésével! Törődött is ő lelki problémákkal és jósággal! Ma röpi. Holnap jön egy csintalan gyerek, rádobja a sapkáját, és gombostűre szúrja.

Jóság? ... Hej, furcsa jóság! Egy gyereket megtalál a harangozó a templom lépcsőjén és beviszi az árvaházba. Ott megkapja a mindennapi reggelijét, ebédjét és vacsoráját, még kis ruhácska is akad rája, aztán jön egy idegen néni, megfogja a kezét, megtöröli pisze orrocskáját, és azt mondja: „Eztán az én kis fiam leszel!”

Beiratja az iskolába, elviszi magával a templomba, gondoskodik arról, hogy ne éhezzen, ne fázzon, gondoskodik arról, hogy emberré nőjön, s még egy kis lánytestvérkét is fogad mellé, hogy gyerekszível beleszerethessen. S a tiszteletes úr azt mondja: „Becsüld meg a nevelőanyád, a tulajdon szülőanyád sem nevelhetne szebben!” És Békési néni azt mondja: „Látod, Sanyikám, hogy szeret téged ez az Erzsi mama? Ne felejtsd el soha”. És jönnek sorban a többiek, meglett aszszonyok, akiknek csámpáskodó gyerek csimpaszkodik a szoknyájukba, idős nénikék, akik összekulcsolt kezükben szorongatják a bibliát és a zoltároskönyvet, és azt mondják: „Sanyikám, Sanyikám, sohasem hálálhatod meg eléggé ezt a nagy jóságot”.

Jóság? ... Hát mi az a jóság?

— Tudod, minek látlak én, Sáríka? ... Kis kanárimadár a kálitkában. Édesen csivitel, nyalakodik a kockacukorból, és talán jól is érzi magát. De én ...

Nagy lélekzetett vett. Nézte a leányt, akinek szemében riadt kis fények villóztak. Az ő torkát is fojtogatta valami, mintha rátekeredne az egész kert, az egész ház, ágyaival, asztalaival, libbenő függönyeivel, családi képeivel és díszpárnáival együtt. Mint egy éhes és ölnivágyó óriáskígyó. Arca eltorzult, mintha csakugyan fulladozna, és sziszegőn tört ki belőle a hang.

— Azt mondd, jóság... Hát igen, jóság, kalitka-jóság. Neked. És nekem még több is. Mert én nem szeretek rabmadárkodni. Jóság... Nekem több mint kalitka... Mint valami gyeplő... Érted? Gyeplő, amivel kordában tartanak. Meg zabla, amit a szájamba dugtak, és rángatják jobbra-balra. Ahogy nekik tetszik. Ahogy nektek tetszik. Érted? És véresre sebzi a szájam, mert ki akarom köpni, és nem engeditek. Pedig én ki-a-ka-rom-köp-ni... Nem tudok így, hámba fogva, szemellenzővel élni...

Fáradtan dőlt hátra a nyugágyon. Már nem is nézett Sáríkára. Szeme elrévedt a messzeségbe, s egy kicsit félrehúzta a száját; mint-ha valóban sértené az a képzeletbeli zabla.

ZOKON NE VEGYÉTEK

*Míg ti a város utcáin harcoltatok,
Mi úgy éreztük: bűnösök s törpék vagyunk előttetek.
Gyerekeinket magasra emeltük: lássák,
A vak éjszakában mily vakmerőn lépegettek,
S véssék mélyen emlékezetükbe
Lábatok minden dobbanását.*

*Kemény harcotok visszhangja égetett,
Míg kezünket tördeltük, és mart a vád,
Mert börtönökből kellett végighallgatnunk
Hős küzdelmetek
Közelség zaját.*

*Míg ti a felgyújtott városban hulltatok,
Mi az éjszakákat átvirrasztottuk ébren.
Ez éjszaka nem voltak nélküliink rohamok,
Látatlanul haladtunk mellettetek,
S zászlók helyett az ereszeket
Teletűzdeltük remegő rab-reménnyel.*

*Lövedéknek, tüzes golyónak híján
Gyűlöletünk átkát
Zúdítottuk az ellenség fejére;
Az utcák hallgatag sorából,
Minden ablakból, melyből rabok szeme lángol,
Fegyveretek tüzének záporával együtt
Ez szakadt rájuk, vad lobogással égve.*

*Fülettünk, távolról mint erősödik
Harcotok zivaja percről percre,
Mint ujjongtok ott messze, messze künt;
Ha tudtuk is, hogy ez haláltusátok —,*

*Zokon ne vegyétek, de úgy tűnt nekünk,
Mintha a szabadság túl lassú léptekkel közelegne.*

*Ha tudtuk is: húsz lépésnyire túlünk
Ontjátok véretek a küzdelemben —,
Szívünkben mégis úgy forrt a türelmetlenség,
Mint ahogy a bimbó megduzzadt szíve türelmetlen
A fakadás előtti pillanatban.*

Ó, zokon ne vegyétek:

*Úgy tűnt, hogy hozzánk a hajnal túl lassan tér be,
Hogy puskátok túl ritkán csattan,
Hogy soha el nem oszlik a rabság lidérce
És szemfedője a sötétségnek.*

Deszanka MAKSZIMOVICS

ALKONYODIK

*Szentjánoskenyérfákat nézek újra.
Mennyi zöld gyömulcs csüng le róluk.
Úgy szeretem hallgatni a posztátát,
amint beledalol
az alkonyatba.
Amikor a juhokkal
halad el egy kislány,
mélán nézek utána:
nyugodtan, könnyedén lépeget,
és bodros bárány
ugrándozik előtte.
Nem vagyok se szomorú, se társtalan,
de tudom:*

*A keleti hadszíntéren
hárommillió-hatszáz ezer
ifjú
esett el,
s ők mind ugyanúgy szerették az alkonyt,
mint én.*

Marin FRANICSEVICS

ILLÚZIÓK NÁSZÁ

*Most már egész nyáron valahonnan körülmorajlanak,
fejem körül zsidonganak mint fehér madarak,
szomorú holt illúziók.*

*Köszöntelek, kedves vendégek, fehér madarak,
tessék, a serlegben könnyeim bora,
meleg tenyeremen lelkem kenyere,
tessék érett álmaimnak illatos gyümölcse!
Már lobognak a gyertyatartók, tajtékzik a zene
és csillog a keserű örömök lakomája.*

*Most már egész nyáron valahonnan körülmorajlanak,
fejem körül zsidonganak mint fehér madarak,
szomorú holt illúziók.*

Miroszláv KRLEZSA

ŐSZI ÉNEK

*Valaki,
ismeretlen,
elhozta az őszet az északi szobába.
Ő, most,
amikor minden a szín, a szíret és illata a bornak,
amikor tárgyak és élők dalolnak,
s amikor sírokból tör fel a holtak sóvárgó vágya —
valaki,
ismeretlen,
ezüst tálcán
az őszet hozta el a szobába:
szőlőt és körtét, almát és fügét.*

*Míg künn a napsütötte pocsolyáktól füstölög a rét,
dal szűrődik be az ablakon:
a nap selymében
egy asszony dalol
valahol.*

S madarak csicseregnek.

Miroszláv KRLEZSA

ÉNEK

Míg a láthatatlan valaki fényes égi köcsögből
 ontott az este kék holdvilágot a csillagos szövetre,
 én a temetőben
 énekeltem a boldogságról.
 A keresztek kétségbeesetten nyújtották ki karjukat.
 Sötét, néma márványkeresztek
 nyújtogatták karjukat a boldogság után...
 Ünnepeélyes csönd volt,
 a hosszú fasorok és bronz-szfinxek,
 minden, minden csöndes volt és halott.
 Nagy, fehér asszonyokként
 csak az én énekem szava
 hallszott a temetőben.
 Lent hűnytak a fények
 és csak a kék holdvilág folyt szét a csillagos szöveten.

Miroslav KRLEZSA

AGGASTYÁN

Aggastyán? Legyek hát — az, ki hosszú évek
 Bő termését hordva kóborol sokáig,
 S ismeri rejtekét minden kis ösvénynek,
 Tudja, tövis hol nő, gyopár hol virágzik.

Hosszú, ősz szakállá minden zugot átfon,
 Mintha köd foszlánya lombok közt suhanna —
 Országút porában ott látszik a lábnyom,
 De nem sejti senki, hogy ki is járt arra.

Ily aggastyán legyek! — Mikor a sötétben
 Faggyal és viharral száll szembe az ember,
 Két kezem hadd szórja tele észrevétlen
 A harcosok útját fénnel és meleggel.

Vladimir NÁZOR

AZ ELFELEJTETT SZÓ

*A kedves ajakról egy szó,
Mely elfeledve, félretéve,
Nagy csendben alszik már sok éve —
Váratlanul toppan elébed,
Mint pillanatnyi szép emléked.*

*Magányos álmod megzavarja,
Lánggal lobog egy pillanatra —
A másik perc eltörli köddé
És nem tér vissza soha többé.*

Dobrica CESZARICS

A NAGY SZÜLÉS ELŐTT

*Ó, hány anya vájúdott vad kínokban,
Míg megszülettel drága, drága népem!
Ó, hány anya zokogta haldokolva:
„Haljak meg inkább, csak a gyermek éljen!”*

*Így pusztulunk mi most a küzdelemben,
Míg az országban vajúdik az élet,
És haldokolva kiáltjuk még: „Ember,
Élj, ébredj, vess a szenvedésnek véget!”*

*Ó, de nehéz is meghalnunk épp mostan,
Mert bennünk él az új kor, még burokban,
De érezzük már: lélegzik a magzat:*

*Gyönyörű gyümölcse az áldozatnak.
Rohamra hát, az új élet jegyében:
„Haljunk meg inkább, csak a gyermek éljen!”*

Karel DESZTOVNIK-KAJUH

KÚSZÓNÖVÉNY

*A földalatti zöld nap
Legzsengébb leánya
Örömet szökne meg
A fal fehér szakállából
A tér közepén
Teljes szépségében felegyenesedne
Viharokat bővölne
Kigyózó táncával
De a vállas levegő
Nem nyújt neki segédkezet.*

Vaszko POPA

LÉPTEID

*A járdával beszélgetnek
Lépteid*

*A testemben énekelnek
Lépteid*

*A szemérmes harmatot felvidítják
meztelen lépteid*

*És mély nyomot hagynak
Álmaim havában.*

Vaszko POPA

VÉDELEM

*Tekintetemet
Homokba temetnék
Ajkamról leszaggatnák
Mosolyom rózsáját*

*Keblemben őrzöm
Első tavaszomat
Őrzöm
Első örömkönnyemet*

*A szabadságtól
Elválasztanának
A lelkeket
A lelkeket felszántanak*

*Védem
Az eget a szememben
Védem
A röögöt a tenyeremen*

*Örömöm zsenge gyümölcsfáit
Kivágnák
Dalom fülemüléit
Eke elé fognák*

*Nem adom
Ezt a napot a szememben
Nem adom
Ezt a röögöt a tenyeremen.*

Vaszko POPA

ELFUTÓ GONDOLATOK

Sokszor éreztem vágyat, szükségét annak, hogy szabadjára engedjem gondolataimat, fussanak versenyt az elfutó felhőkkel, az eliramló idővel, az elillanó évekkkel. Szanaszéjjel elheverő papirosok közül, íróasztalfiókókba rendszertelenül bedobált kacatok halmazából elémbukkan olykor egy-egy írásom. Kiformátatlan, sehova, senkinek, semmire sem szántan íródott, az írás pusztá öröméért, vagy azért, mert abban a pillanatban fogasnak éreztem a kérdést, rágcsált, vagy rágódtam rajta. Nem kőszá, elfelejtett írások, emlékezem rájuk, csak beléjük pillantok és mindjárt megismerem őket, tudom a tartalmukat, ismerem a szavakat, mondatokat, amelyekből szövődtek.

Az utóbbi években lassan halmozódnak íróasztalom fiókaiban a ki nem nyomott kéziratok, meg nem jelent írások, elő nem adott színdarabok. Lassanként lehiggadt bennem a türelmetlen vágy, hogy nyomtatásban lássam írásaimat. Talán azért, mert túlsokáig és túlsokszor élveztem azt a gyönyörűséget, amelyet akkor érez az ember, amikor nyomtatásban megpillantja új írását, először kapja kezébe új könyvét, meghallja élő szóban színdarabjának írott szavait. Talán azért, mert gyötrő, kínzó kétségekkel telten nem is tudom, minek, kinek, miért és kiért írok, mit ér az írásom a napi tőzsdén, a kötelességteljesítésben és az idők mélyén. Kezdem olyan kevésre becsülni magam, amennyire mások tartanak. Nem járok utána, hogy bármit is közöljenek tőlem, nem küzdök darabjaimért, hogy színrekerüljenek, nem sértődöm még, ha nem kérnek írást tőlem. És csak azért írok, mert ebből nem lehet kigyógyulni. Mérgező, romboló, szervezetet szétrágó méreg ez is, csak a szédületei egyre kevésbé csillapítók, egyre rövidebb ideig tartó, gyorsabban muló örömöket hoznak.

De — nem lehet egy egész életet leélni bátorítás, biztatás, segítő kéz, segítő szó nélkül, örök fitymáltságban, örök becsméreltségben. Viaskodom magammal, megtiportan gyötrődöm és egyre inkább érzem, hogy — Cyrano szavait megtoldva — Lázár vagyok a múzsacsókok lakomáján. Még az az érzésem sincs, hogy a Fiasco schilleri szavait megérdemlem: teljesítettem a kötelességem és mehetek. Azt hittem, kötelességem a közönség, a földtúrók betűhöz nem szokott, bizalmatlan sokasága felé fordulni, hogy hitelt szerezsek írásainknak, s kitűnt, hogy nem jól teljesíti kötelességét az, aki erejét szürke

mindennapokra forgácsolja. A mór, amikor az íróasztalfiókhoz húzódik vissza, csak igazságos ítéletet hajt végre önmagán, mert előbb elmulasztott, hogy ítélszéklet tartson önmaga felett.

Sokat vitatkoztam Lenau soraival:

'S ist Eitel nicht...

Nem. Nem hiúság hajtott, nem hívságos sorok létráján akartam a magasba kapaszkodni, nem magamat akartam előtérbe tolni. Írtam az írás örömeért, írtam, mert szerettem írni és nem akartam soha rangot, tisztséget, csak dalos tolmács akartam lenni és hatni ott, az értelem sokszor rejtve maradó mélységeiben, ahova, ha eljut a szó, hatnia kell. Ami épül, ahhoz sok építő kéz kell és sok vér, ideg, erő, a habarékbba, hogy a falak szilárdan álljanak. Én a magamét beleadtam, nem sajnálom, de híg volt, kevés, haszontalan. És pályám derekán megtorpantam, mert mit ér a szándék, ha csak a pokol pítvárána egy értéktelen köve.

Összeszedegtettem mostanában hát azokat az apró írásokat, amelyek úgy kerültek a fiókok rendetlen halmaza mélyére, hogy megírtam őket, mert úgy éreztem, le kell írnom, azután nem vittem őket sehova, napokig, hetekig heverték a munkámhoz tartozó, munkában lévő írások tetején, hátha döntök sorsukról, de lassanként mindig lejjebb és lejjebb csúsztak a csomókban, s végül az elkészült, célra szánt írások alól, egyhalomban az eldobandókkal, bejutottak a fiókba, heverjenek, míg egyszer szét nem válogatom, mi kell és mi nem. Semmi közülük egymáshoz, csak annyi, hogy céltalanul íródtak, évek előtt, vagy tegnap, s csak azért, mert futottak a gondolataim és nyomuk maradt. Essayk, aprók és nagyobbak. És ha előszedek néhányat közülük, nem azért teszem, hogy a hiúság vásárára vigyem. Csak hát hadd szellőzködjének egy kicsit, mielőtt végleg megdohosodnának.

RETTEGÉS

Van egy kedvenc könyvem, mindig kéznél, és fáradt fejjel sokszor bön-gészgetek benne. Talán egy kicsit azért is kedvelem, mert hadifogoly emlék: egy angol fogolytárstól kaptam, aki évekig őrizte, egyetlen könyvként meg-mentette a végső nagy vándorlások idején is, amikor már minden terhet el-dobtuk maguktól, azután örömeiben, hogy felszabadult és hazamehet nekem ajándékozta. És talán egy kicsit azért is ragaszkodom hozzá, mert sokmindenre megtanított azzal is, ami benne van, de méginkább azzal, ami nincs benne.

Kis könyv, de vékony papírából sok lap fért bele és teljes, összefoglaló gyűjteménye a legértékesebb, legkiválóbb angol essayknek Bacontól Steven-sonig, a tizenhatodik századtól az utolsó századfordulóig, Shakespeare elmé-lyültségének korszakától addig a korszakig, amelyben a romantika sekélysé-geit és érzélgősségeit felszámolták. Nincs a száznál hosszabb-rövidebb írásban

semmi, közös sem formában, sem tartalomban, sem mondanivalóban, sem jellegben. Csak egyetlen közös vonása van mindnek, végig: a szabadjára engedett gondolatokból születtek. Szinte azt monhatnám, egyszerre szorult beléjük impresszionizmus és expresszionizmus, nem történeésekről szólnak, csak benyomásokról, amelyeket jelentős vagy jelentéktelen, esetleg csak elképzelt események keltettek, és belülről vetítik ki gondolataikat, a maguk belső élményeit adják, valóságtól független hangulataikat közvetítik, véleményüket fejtik ki. Bölcelet és könnyed mesélőkészség, szín, hangulat, töprengő tépelődés váltakozik ezekben az írásokban; Bacon bölcselkedése az igazságról, halálról, bosszúállásról és mellette Charles Lamb „Tanulmánya a malacsütésről”, Carlyle Dante-Shakespeare studiuma és mellette Symond panasza a velencei polsokákra.

Az angolok ezt a szabadon meg sem határozható műfajt, az essayt, eszes írásnak, a franciák könnyed írásnak, a németek töprengés és elmefuttatásnak nevezik. De — alighanem az idők hatása alatt — arra a felfedezésre jutottam, hogy valami sokkal nagyobb is van bennük. Valami, ami sokkal több annál, amit az irodalomelmélet pontosan meghatározhat, és ez: a szabadjára engedett gondolat. Az író kiengedi a gondolatokat fegyelmезetten formáló tudatából, hagyja, hadd fussanak; ír szabad, szertelen ösztöne szerint, talán nem is másnak, csak magának, a szabad csapongás, a pillanatnyi hangulat, a jó érzése kedvéért, a gondolat öröméért, az írás öröméért. Ír, mert író és jól esik kalandoznia a gondolat soha át nem fogható világában, függetlenül műfajtól, céltől, rendeltetéstől, témától, vezérfonáltól, formától, elszakadva a valóság külsőségeitől, a felszínektől, csak egyetlen egyhez ragaszkodva, a lényeghez, a felszín alatt rejlő igazsághoz. Lehet téves az igazsága, de nem hazug és nem tételes tan, és hisz benne, vallja önmaga előtt és önmagának és sokszor igazabb, mint pallérozott, csiszolt, céltudatos, műgonddal lemért írásaiban.

Nem a képzelet csapong, szárnyal, hogy képeket, meg nem történt, de megtörténhető történeteket varázsoljon elő, életekbe vájkáljon, lelkekben bányásson, szenvedélyekkel keljen birokra. A gondolat szabadul el bölcelettől, céltől, kötelességtől, a kötöttség minden érzésétől, a felelősség érzésétől, és tudatától is. Szabad, csak az írói ösztön formál belőle mondatokat, papírra vetett írást. Nem kezdődik sehol és nem fut bele befejezésbe. Mentésül rettegéstől és félelemérzetektől, a bizonytalanságtól az olvasó előtt és a bizalmatlanságtól, amelyek mögötte leselkedhetnek:

Nem filozófiai szabadgondolkodókra gondolok, csak a gondolat felszabadult, kötetlen futkározására. Az emberi gondolat amúgy sem szabad, az újszülött az első pillanattól kezdve szemben találja magát tilalmi szabályokkal, amelyek beléidegződnek és soha életében nem szabadulhat tőlük. A társadalmi összetartozás, együttélés is szabályokat kényszerít az emberekre, amelyek nélkül elviselhetetlen lenne az együttes élet. Csak az ösztön lappang, szunnyad a fegyelem alatt és hajtja a gondolatot szabad csapongások felé. De ha ezt az ösztönt is félelmek kerítik hatalmukba, ha a rettegés visszariasztja a gondo-

lat, a legtitkosabb sem lehet többé szabad, vágyak cikázhatnak át rajta, homályos vagy kialakult vágyak, de azok sem mindig szabadok. És mire a tudatba jutnak, a rettegés töri le őket.

Hogyan szabadulhat fel az írói gondolat, hogyan vállalhatja az író írói felelősségét, ha abban a — nem távoli, homályos félelmekben, ködökben, bizonytalanságban, hanem — tudatos megfélemlítésben, megrettentésben él, amely kezd intézményessé válni a világ különféle tájain?

Ha a rettegés és a szabad gondolat súlyos csatáira gondolok, mindig két apró, jelentéktelennek látszó eset áll előttem, két elenyésző tünete a rettegésnek annak a megbénító félelemérzetnek, amely lehetőleg tesz minden gondolatszabadságot, megbénít cselekedetet, egészséges érzést és ösztönt. Az egyik egy amerikai levél története. A levélíró éveken át Európában élt, baloldali polgár volt, a hitleri roham elől az mentette meg, hogy amerikai állampolgár volt és a követség megszöktette. Azután háborúban járt, hatszor megsebesült, melle megtelt kitüntetésekkel, plasztikai műtétekkel vált újra emberre, mesterségesen összeeszkabált karcsonttal térhetett vissza mesterségéhez. Megbecsülést érdemlő polgára volt egy messzi kisvárosnak, de a negyvenes évek vége felé egyszerre elmaradtak levelei és sokáig, éveken át nem mert írni az édestestvérének Jugoszláviába, a kommunista országba. Nem az állami intézményektől félt, azokkal talán még felvette volna a harcot. A kisvárostól rettegett, amelynek polgárait süketté és vakká tette a rettegés, mindenkiben ellenséget szimatoltak, mindenki veszedelmes, rendbontó, romboló, gyilkos és félelmetes elem volt, akinek akár csak a legtávolibb kapcsolatai voltak haladással, szabadabb gondolatokkal. Ezzel a kisvárosi rettegéssel nem mert beszállni még annyira sem, hogy a postán meglássonak egy jugoszláviai címet, vagy egy jugoszláviai bélyegzőt. És csak sok év után közönysödött el annyira a rettegés, hogy újra írni mert egyetlen élő fivérének.

A másik a Balaton-melléken történt, 1956 szeptember végén, amit érdemes feljegyezni, mert egy hónappal az előtt volt, hogy a nehéz kő elrepült és ki tudja, hol áll meg. Hűvös őszelelő napon a jugoszláviai vendég üdvözlésére összejöttek, de csak néhányan, testvérek, sógorok, gyerekek, egészen szűk, egészen szigorúan szűk családi kör. S mert a nemzeti romantika még él és lobog valaki, akitől talán legkevésbé várható, feltette a kérdést: Ti, szegény magyarok, hogy élték ott Jugoszláviában? A vendég mosolygott és elmondta. Beszélt, de hirtelen tekintetek méredtek rá és végül kibuggyant egy legyintéssel kísért, fáradt mondat: Persze, nektek nem szabad mást mondanotok. A rettegés annyira belemarta magát az idegeikbe, tudatukba, gondolatvilágukba, hogy el sem tudták képzelni, még ott, a semmiféle veszéllyel nem fenyegető legszűkebb családi körben sem hogy valaki nem félelemérzetből, tilalmak miatt beszél szabadon, mond kedvezőt, fel sem tudták tétélezni, hogy a beszélő nem tilalmaknak engedelmeskedik, nem félne elmondani egyebet sem ebben a szűk családi körben; fel sem tudták tétélezni, hogy *nem fél*.

Ahol csak félni, rettegni szabad, a gondolat nem lehet tisztult, szabad, a gondolatvilág szűk abroncsok közé szorul. És vagy közönnyé törpül minden érzés, minden gondolat, vagy szétfeszíti az abroncsokat. Az ember nem élhet lélegzet nélkül.

MŰFORDÍTÁS

Egykori nagy filmjében, a Cirkuszban, Chaplin felcsap kötél tánccosnak, nyomorában vállalja, hogy irdatlan magasságban táncol a nézők feje felett egy szál kifeszített kötélén, mert abból a magasságból úgysem látszik, hogy derekán öv van és az övet egy drót tartja, s ha bármi történik vele, nem zuhanhat le, a drót megmenti. Könnyedén táncol, lélegzetelállító merész mutatványokkal szédíti a közönséget, lent egyre nő az izgalom, de a cirkuszosokban is meg-hül a vér, mert már látják, amit még Chaplin nem vett észre: a nagy hancúrozásban a drót kampója kihúzódott az övből és Chaplin bármely pillanatban menthetetlenül lezuhanhat. Chaplin semmit sem sejt, biztonságban érzi magát, valósággal hancúrozik a kötélén, míg egy fordulónál észre nem veszi, hogy ott lóg előtte a kiakadt mentő-drót. Abban a pillanatban már zuhan is, illetve leesik a kötélre, megcsimpaszkodik, meg sem tud mozdulni többé és úgy kell erőszakkal lehozni a magasból.

Ez az érzés fogott el nemrégiben, munka közben. Egy regényt fordítottam angolból. Könnyed, csiszolt, hangulatos nyelvezete nem okozott nehézségeket. Összevont kifejezései, gondolatársítással lazán fűzött mondatai átvehetők voltak, jól hangzottak magyarul is. Örömmel, vidáman folytattam a munkát, szótárt inkább csak azért használtam, hogy olykor csiszoltabb, jobban a mondatba illő kifejezést leljek, vagy ellenőrizsem, jól értelmezem-e valamelyik kifejezést. Már jól bennjártam a szövegben, amikor egy kifejezésen fennakadtam. A szavakat értettem és szótár sem mondott mást, valóban azt jelentették, amit én kihámoztam belőlük. De maga a kifejezés mégsem illett bele a mondatok gondolatmenetébe. Az oxfordi egyetem vaskos szótárához folyamodtam, az felsorolja a szavak alkalmazását, szöveftő adatait, származásukat is. Valahogyan egy hivatkozásból Milton Elveszett Paradicsomára terelődött a figyelmem és csakugyan megleltem benne azokat a sorokat, amelyek érthetővé tették a kifejezést és azt is, hogy a regényíró miért alkalmazta. E négy sorban arról van szó, hogy Kain haragjában egy kövel hasbavágta Ábelt, a diafragmát ért halálos ütéstől Ábel összerogy de Milton később szószertint is szól arról, hogy vér szállott Kain fejére, ezért nem elégedett meg azzal, hogy halálos ütést mond, hanem jellemezni akarta, hogy milyen rettentő erejű volt az ütés a hasra, a diafragmára elég, hogy valaki belehaljon anélkül, hogy vérző sebe támadna. De a regényíró éppen ezt a fokozást, halmozást akarta

érezkeltetni. És így, ebben a gondolatársításban már beleillett a mondat a szövegbe, amely csak nekem, az idegennek volt érthetetlen, az angol, aki iskolában tanulja Milont, idézőjelek nélkül is tudja, miről van szó. A szavak nyomban felidéztek emlékezetében Milton sorát és világos előtte a kép, amelyet a regényíró ezekkel a szavakkal, ezzel a kifejezéssel akart jellemezni.

Akkor hirtelen megingott addigi biztonságom. A további szövegben már gyanakodva, elővigyázatosan követtem az író, csapdákat sejtettem, de még nem éreztem, hogy mentem lezuhanok. Azután megint elakadtam, mert bár ezúttal idézőjelek figyelmeztettek, hogy shakespearei sorról van szó, nem fordíthattam le, hiszen nem írhatok le olyan mondatot, amelyet magam sem értek, nem idézhetek olyan sort, amelynek vonatkozásait nem ismerem. Magam voltam itthon, kedvemre dülhottam fel szobámat. Két nap és két éjjel böngésztem Shakespeare összes színműveit, mire az idézett sort meglettem Julius Cézárban, Antonius beszédében.

És már zuhantam is. Mert egyszerre éreztem, milyen rettentő merészég, erőssé és hatóképessé, amilyen az eredeti szöveg az angol olvasó számára. vakmerőség fordítani egy nyelvből, amelynek szavait, kifejezéseit talán jól ismerjük, de egész belső gondolatvilágát csak az ismerheti igazán, aki gyermekkorától, az elzümmögött bölcsődaloktól, az első szóficamoktól kezdve végig az iskolai olvasmányokon, megtanult verseken egészen a mindenki által olvasott könyvekig követi a nyelvet, felszedi tudatába a szavakat, kifejezéseket és gondolatársításában ott élnek a képek, színek, hangulatok, emlékek, s nemcsak a megtanultak, felszedtek, hanem azok is, amelyek között felszedte a kifejezéseket. Nekünk, hogy csak egy-két idézetet hozzak fel, szavakra: hős vér megcsendül fülünkben a sor: Hősvértől pirosult gyásztér . . . , vagy a szóra, amellyel annyiszor találkozunk: szikes, elénk tárul a kép: Ég a napmelegtől a kopár szik sarja . . . vagy arra, hogy: őse, már érzékeljük: Sem utódja, sem boldog őse . . . , hogy csak egészen közismert, könnyen nyomon követhető, könnyen tettenérhető gondolatársításokról szóljak. De mennyivel több van, amelyeknek távoli vonatkozásai ellenőrizhetetlenül ott zsonganak a tudat alatt és hozzátartoznak szavak, kifejezések, verssorok, mondatok belső muzsikájához, ahhoz, ami a mondatok igazi értelmét adja jóval mélyebb értelmét, mint az egyszerű szavak.

Ki ismerhet egy nyelvet ennyire, ha nemcsak nem anyanyelve, de nem is élő használatban foglalkozik vele, mint mi a szerbbel, nemcsak nincs sokat együtt azokkal, akiknek az az anyanyelvük, hanem csak későn tanulta meg, olvasmányain keresztül tartja ébren tudását és képzetársításaiban csak annyi él belőle, amennyit világirodalomban tanult, vagy olvasmányjaiban, alkalmi beszélgetéseiben valaha felszedett. A műfordító hát nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen lefordítja, kellően szép nyelvre átülteti az egymásután sorakozó mondatokat, a szöveget érthetővé kell, hogy tegye az olvasói számára úgy, ahogyan az eredeti szöveget megérti az, aki a maga anyanyelvén eredetiben olvassa a művet. Ezért a műfordításhoz nemcsak alapos nyelvtudás, ala-

pos, nagy irodalmi ismeret kell. Művészi érzék is, hogy az eredetit átmentse, olykor úgy, hogy az eredeti kifejezések megfelelőjét meglegli magyarul, megkeresi a magyar gondolattársításnak megfelelő mondatot. De ebben is csapdák vannak, mert hiszen a művet angolul írták, angol világot jellemez, képei az angol irodalommal függenek össze sőt, újabban egyre gyakrabban az amerikai angol irodalommal, szófurdulatokkal, nyelvjárással, közhasználatú, de nekünk távoli kifejezésekkel és a fordító csak akkor teszi érthetővé a lefordított szöveget, ha ezeket a vonatkozásokat sejteti, érzékelteti, olykor meg is magyarázza. A műfordító nemcsak tudást és művészetet visz bele az új szövegbe, hanem a művészetten keresztül nagyon sokat önmagából, amivel a mű sohasem veszít mert csak így és csakis így válik a szöveg olyan közvetlenné, erőssé és hatóképessé, amilyen az eredeti szöveg az angol olvasó számára.

A fordítót nem vigasztalhatja az a tudat sem, hogy az átlag angol olvasó sem tanulta meg mind a szövegeket, vagy nem véste emlékezetébe mind. Ő maga nem lehet átlagolvasó és nem csaphatja be olvasóját azzal, hogy megelégedik az angol átlagolvasó színvonalával. Amikor Karinthy csúfolódott a műfordításon és kimutatta, hogy a sorból: Jöttem a Gangesz partjairól, hogyan lett reklámsor, amely a Herz-féle szalámi sótartalmát hirdette, rátapintott a sébre, amelyet a felületes fordítás ejt egy-egy mű szövegtestén. Én lezuhantam magasságokból és csak bátortalanul, félve, megriadtan nyúlok idegennyelvű szövegekhez. (Még ijedtebben nézem azokat a szövegeket, amelyek egy közvetítő nyelven keresztül jutnak el hozzánk).

Come é duro callo — ilyen kemény az út — sóhajtott fel Dante, mert a száműzetésben udvartól udvarhoz, patronustól patronusig vándorolva nemcsak az út kövei voltak kemények, hogy feltörték a lábát, de még keservesen keményebb volt a sors, amely erre az útra vetette, hogy kérnie kellett és kegyeltől függött. Ime, ennyi szóval kell megmagyarázni azt az egyetlen szavát: duro, azt, hogy miért mondja keménynek az utat. Ismerni kell hozzá egész életrajzát — már amennyit tudunk belőle, — és munkásságát. Bizony, kemény út a műfordító útja is, csapdaktól, véletlenektől, az értelem kegyeitől függ, hogy végigjárhatja-e.

HUNYADI JÁNOS

Volt tavaly (1956-ban) egy érdekes évforduló. Kissé elkésetten bukkan-
tam rá abban a román képesközlönyben, amelyet néhány hónap óta kapok, nem tudom, milyen jogcímen, de szívesen nézegetem, mert egy szomszéd ország baráti és barátságos népének életét villantja elem képeivel. Az egyik füzetben a furcsán ismerős hangzású és mégis különös címre bukkan-
tam: Ötszáz éve, hogy Joan de Hunedoare meghalt. Hunyadi János... fejtetem meg a címet. A világesemények viharában elsikkadt az évforduló, amelynek annyi vo-

alkozása van szinte valamennyi délkelet-európai nép történetében és annyira utal a közös multra, közös sorsra.

Az idő persze már régen kimosta emlékezetemből mindazt, amit valamikor — jobb, ha nem számoljuk az éveket — az iskolában tanultam róla. Csak Arany János verseinek foszlányai maradtak meg bennem. És Marx néhány mondata a késői középkor — erre felé még kevés hatása volt a renesszánsznak — legnagyobb hadvezéréről. Sikereit és diadalait nem haditetteiben látta, sem a csaták mesteri levezetésében, hanem nagyszerű szervezőképességében és abban, hogy keresztülerőszakolt valamit, ami abban az időben messzire előrevitte társadalmát: az országok érdekeit a széthúzó, pártoskodó főurak érdekei fölé helyezte, kényszerítette őket, hogy alávéssék magukat az országok egyetemes érdekeinek és ezzel elindította a nemzetiesedés folyamatát a délkelet-európai országokban.

Ha Shawnak igaza van abban, hogy a nemzet születésének pillanatát Jeanne d'Archoz vezeti vissza, akkor az, amit Marx meglátott Hunyadiban, kortünet volt. Időben nagyon közel esik egymáshoz Szent Johanna harca (1492-ben vívta nagy ütközetét és 1431-ben égették meg máglyán azért, mert győzött) és Hunyadi János birkozása a főurakkal. Abban az időben, amikor Szent Johannát (aki a háború alatt egy ultranemzetiszínű naptárban Arky Janka néven szerepelt, y-nal, és törhettük rajta a fejünket, ki lehet megégették, Hunyadi János már ismert hadvezér volt és néhány évvel később, 1437-ben Szemendrija-Szendrónél aratta első nagy diadalát, amellyel a főurak fölé kerekedett. Európának két egymástól távol eső pontján, amelyek között nem volt és nem lehetett összefüggés, kapcsolat, összekötetés, majdnem egyidőben indult meg a folyamat akkor, amikor a király mindenütt csak az első volt a főurak között és teljesen tőlük függött, s valamennyien egyben az egyháztól, amely a faragatlan kis falusi lánnyal, Johannával elbánhatott vakmerőségéért, hogy a királyt uralkodóvá, az egy területen élő, egy nyelven beszélő népeket egy országba, egy nemzetbe tartozóvá akarta tenni. De Hunyadi János, aki tulajdonképpen semmivel sem volt tanultabb Johannánál, többet látott Zsigmond udvarában, mint Johanna látott Károly udvarában, többet megtanult és amikor keresztülvitte, hogy az ország érdekeit a főurak érdekei fölé, a nemzet érdekeit az egyház hatalma fölé emelte, olyan hatalmas volt, hogy sem a főurak, sem az egyház nyíltan nem mertek ellene szegülni. Mérhetetlen vagyont gyűjtött — mondjuk ki magyarul: harácsoló — össze, hetekig utazhatott végig az akkori Magyarországon, anélkül, hogy birtokait el kellett volna hagynia. Azután mégis elismerte a király jogigényeit és csak kormányzó maradt, nem vágyott a koronára. Ezzel bizonyította be a főuraknak, hogy a vagyont nem hiúságból, kapzsiságból és rangért gyűjtötte. Az egykori krónika megállapítja: Ha Hunyadi nem állja útját a török terjeszkedésnek, egyszerre megsemmisült volna Magyarország, s valamennyi szomszédos ország, alighanem Olaszország is.

Ahol a törekvés megindul, hogy a hatalmat egyetlen kézben összpontosítja, végig a történelmen, ott ez a központi hatalom elsősorban arra törekedett, hogy független, csak az ő parancsának engedelmeskedő hadsereget teremtsen. Hunyadi, amikor gyűjtött, ezt a célt tartotta szem előtt. Nem volt tudatos benne a szándék, hogy a nemzetet összefogja, nem is volt és lehetett tisztában a nemzet fogalmával. De érezte, hogy csak akkor lehet erős, ha a falusi és városi lakosság tömegeire, a tömegek erejére támaszkodik. Növelte hát jogaikat, enyhített a jobbágyság helyzetén, s azután a megriasztott főuraktól a törvényhozásban olyan felhatalmazásokat erőszakolt ki, amelyek teljhatalmat adtak a kezébe. Az egyház pedig nem akart fejfel a falnak menni, nem rohamozta Hunyadit. Az egykorú jelentések elárulják, hogy Hunyadi homályos származása miatt aggodalmasnak tartottak minden határozottabb lépést, hiszen könnyen vezethetett volna arra, hogy az ógörög vidékekkel szoros kapcsolatban álló Hunyadi, ha úgy fordul, az egyházzal is szembeszáll. Így is elég élelhangú levelezést folytatott a pápával, mert hiába kért hathatós segítséget.

Maga gondoskodott erejéről, mégpedig azzal, hogy a legelnyomottabb népek segítségére ment és a lengyel, szerb, bosnyák, bolgár területeket önállósította, illetve közvetlen vezetése alá fogta, hogy a születendő nemzetekből táplálkozzék hadserege. A főurakat nem vitte magával a harcokba. Kurta-nemesek és szabad jobbágyok vették körül, őket tette meg azután csapatparancsnokoknak, emelte nemesi és főnemesi rangra és állította szembe a régebbi főurakkal. Így teremtett magának többséget a nemzetgyűlésekben is, az országgyűlések már nem sok alkalmat nyújtottak a főurak pártoskodásának Hunyadi idején, mert valóban az ország gyűlt össze — persze az akkori értelemben. Az ország pedig minden egységben Hunyadi mellett volt.

S amikor 1456-ban Beograd védelmében elesett, többé nem lehetett megsemmisíteni azt, amit Hunyadi megteremtett. A nemzetiesedés folyamata elindult valamennyi területen, a központi hatalom kialakult, az uralkodó a főurak fölé került. Csak a jobbágyokat lehetett Magyarországon visszaszorítani tüzes trónnal és Verbőczyi törvényeivel.

Az ötszáz év távlatából látszik, hogy az idő már ítéletet mondott sokminden felett, ami akkor történt. Négy ország is joggal emlékezhetett meg az évfordulóról, vallhatta magáénak Hunyadi Jánost, gondolhatott vissza arra a korszakra, amelyben az első lépések történtek, hogy a nemzet és az ország megszülessen. Ami közben történt, sokszor támasztott válaszfalakat az országhatárokból. De Joan Corvin de Hunedoare, Szibinyanin Janko, Hunyadi János emléke rombolja a válaszfalakat, mert figyelmeztet arra, hogy az országok népei mennyire közös sorsban tengődtek, mennyi a közös mozzanat multjukban és mennyire egymásra utalja őket a sokféle veszély. De ezt a veszélyt már nem részletezem.

Novella

A táj fölött már elvonult a délutáni zápor és köröskörül párázott az erdő amikor Teurala földjén lábrakelt a hír és alattomosan kunyhóról kunyhóra osont:

Meghalt Ubanghi, az énekes.

Már harmadik napja senkitől sem koldult pálmabort és a fiatal asszonyokat és lányokat sem háborgatta a faluban.

Teruala fiai és lányai egy pillanatra meghökkentek. Az anyák magukhoz vonták kicsinyeiket mert úgy rémlett nekik, hogy a kunyhók sötét sarkaiból eddig nem látott rémek másznak elő, amelyek ellen nincs többé védelem. Kinn a liános nagy fák alatt a vadászó harcos kezében megremegett az íjj és csukladozva dudolta az erdő szelleméit megengesztelő dalocskát amelyet Ubanghi-tól tanult.

Mire besötétedett a tam-tamok hiénahangú kopogása vitte szét a hírt a nagy erdő fölött és Teruala falvaiban ezen az estén hiába lobogott a tűz, az emberek fázósan összehúzódtak vackaikon és szemük álmatlanul a sötétségbe meredt:

— Ubanghi többé nem énekel.

* * *

Khu-vala a törzs varázslója kunyhójában ült, körülötte néhány harcos és a kunyhó közepén hamvadozó parazsat bámulták. Khu-vala egy bőrzacskóból valami füvet vett elő és a parázsra szórta. Hirtelen sűrű maró füst emelkedett a magasba és az emberek a földre borultak. Khu-vala beszélni kezdett:

— Látom Ubanghit — mondta — Ubanghi messze jár!... Ubanghi a nagy szellemmel barátkozik... Ubanghi nagy varázsló volt...

Az egyik harcos közbe akart szólni. Meg akarta kérdezni Khu-valát hogy miért nevezte Ubanghit a rossz szellemek barátjának amikor az két holdtöltével ezelőtt a nagy tűz körül arról énekelt, hogy a pálmabortól vidám lesz az ember és elfelejti a szellemeket.

Mondom a harcos már szólni akart, de eszébe jutott Ubanghi tányája az erdőben, a liánok között, ahova holdtölte után kiűzték, amikor a harcosok fejéből kiszállt a löre gőze és eszébe jutott a nyomorék, csúfondáros Ukele, Ubanghi barátja aki megkérdezte egyszer Khu-valától a varázslótól, hogy hány kecskéje lenne, ha a törzs minden tagjából kiűzhetné a rossz szellemeket és aki most büntetésből ott a liánok között egyedül maradt.

Amikor mindezt meggondolta a harcos, bármennyire is csiklandozta a mondanivaló, inkább hallgatott.

Khu-vala pedig aki bölcs volt és öreg és már régen fájt a foga Ubanghira, zavartalanul tovább beszélt:

— Ubanghit látom! A fehér ember falujából jön!... Ellopta a fehér varázsló titkát. Meg tudja fogni a gyorsan repülő szót és kecskébőrre festett kalitkába zárja...

A körben fekvőkön végig futott a remegés és Khu-vala elégedetten folytatta.

— Ubanghit látom! A festett kalitkákba zárta a legszörnyűbb varázslatokat! Hozzátok el nekem a festett kalitkákat és kiűzöm a betegségeket, a rossz szellemeket Teruala földjéről...

A jelenlevők nyöszörögtek. A kíváncsi harcos meg akarta kérdezni Khu-valát, hogy az új varázseszközzel mennyiért úzi ki fogából a fájást, de Khu-vala rájuk mordult:

— Menjettek!

És a harcos hirtelen meggyógyult, mert eszébe jutott a Dzsungel rémes éjszakája.

* * *

Ba-hu a nagy törzsfőnök mogorván ült kunyhójában és legfiatalabb asszonyának hizelgése sem tudta kedvre deríteni.

Ő is hallotta Ubanghi halálának hírért és az sem kerülte el figyelmét, hogy a varázsló néhány harcost kunyhójába hívott.

Ba-hu is bölcs ember volt, mint a varázslók és törzsfőnökök általában. Tudta, hogy Ubanghit szerették a törzsben, de azt is tudta, hogy Khu-vala mekkora csirkefogó és semmi kedve sem volt ahhoz, hogy ezt a zsírosnak ígérkező esetet átengedje neki.

Ba-hu dühös volt. Számolgatta mennyi húst, mennyi pálmabort adott az örökké kunyoráló Ubanghi-nak és úgy vélte, hogy kizárólagos joga van rá. Lábai előtt — uruk dühét látva — három legbátrabb harcosa remegett mint a nyárfalevél.

— Nem megmondtam én nektek, kutyák, hogy Ubanghi-ban a nagy szellem lakik? — dörrent rájuk Ba-hu és a dárdája után kapott.

— De megmondtad bölcs Ba-hu, — nyögték a harcosok.

— És ti mégsem akartátok megenni holdtöltekot, hanem inkább a fecsegését hallgattátok!

— Bűnösök vagyunk, uram — mondták a harcosok és a földre vetették magukat.

— Nem elég, hogy hétszer megdézsmálta a pálmaboromat és megkergette a legszebb feleségemet, még azt is megengedték neki, hogy itt az orrunk előtt nyugodtan meghaljon — örvöngött Ba-hu. — Takarodjatok! Azonnal takarodjatok és hozzátok el nekem azt ami belőle megmaradt! Szítsátok fel a tüzet! Doboljátok össze a falut! Ma este lakomázunk!

Ubanghi testéből a nagy szellem száll majd Terualára!

* * *

Ukele, a nyomorék csúfondáros, a tűz mellett ült egy tisztáson ahol egyetlen barátját utolsó kívánsága szerint eltemette és lassan tempósan ákombákommokkal telefirkált kecskebőröket dobált a tűzbe.

Az este hallotta a tam-tamok hangját és most hallotta Khu-vala és Ba-hu küldötteinek csörtetését, akik félelmükben hangosan énekeltek Ubanghi énekeit. Ukele tudta miért jönnek és mosolygott.

Körülötte a sötétből villódzó zöldes szemek figyelték minden mozdulatát és az egyik szempár tulajdonosa, egy jól megtermett hiéna, amikor már nem birt éhségével kilépett a rőt fénybe és kaparni kezdte a hullárol a földet. Ukele felmordult:

— Már te is sietsz? Te piszok! . . .

Ezzel kivett a tűzből egy üszkös parázsló gallyat és az állathoz vágta. A hiéna felüvöltött és elugrott a sötétbe.

Ukele egy ideig utána nézett. Hallgatta a sűrűből feltörő morgásokat és kurrogásokat és örült annak hogy van tűz amelytől félnek a fényes szemek tulajdonosai.

Azután egyre közelebből hallatszott Ba-hu és Khu-vala harcosainak csörtetése és féleleműző éneke. Ukele tűzbe vetette az utolsó kecskebőrt, megvárta amíg elhamvad, sóhajtott egyet és nyomorék lábával szétrugta a védelmező kis tüzet.

Lévay Endre

Szép vagyok

Színpadí játék négy egyszerű képben

Előhang

(Mielőtt a függöny fölme gy, megjelenik a leány reflektorfényben.
Velencei tükröt tart a kezében — Játék — Valami különös zene
— Baudelaire versét mondja:

„...Szép vagyok s azt szabom rád,
hogy im szerelmemért csak a Szépet szeresd.
Órangyalod vagyok, s a Múzsád és Madonnád!”

A különös zene még egy akkordja, utána a fény kialszik.)

Második jelenet

(A SZOBRÁSZ műterme. A háttérben a mennyezettől a földig tejüveg kockákból kirakott fehér ablak; balról, a háttérben állványokon és a padlón megkezdett szobrok, torzók, oldalt polc, rajta vésők, kalapácsok, vonalzó, dróttekeres, vödör, papírzsákban gipsz; jobbról bejárati ajtó, mellette egyszerű szőnyeggel leterített heverő, valami modern mintájú párna, vaslábakon álló hamútartó; középen, a színpad mélyén emelvény a modell számára, rajta támlanélküli ülőhely; előtérben állvány, rajta megkezdett márvány mellszobor. Amikor a függöny fölme gy, az emelvény melletti spanyolfal mögött vetkőzik a Modell. A hátsó fény megvilágítja testének körvonalait. Fehér, fátýolszerű lepelt ölt magára, kilép a spanyolfal mögül, könnyű léptekkel a hamútartóhoz lép, beleüti a hamút, majd könnyedén föllép az emelvényre. A SZOBRÁSZ az állvány előtt ül, pipáját rágja, maga elé mered. Föl se néz, amikor a Modell kilép a fal mögül, de hallja. Amikor már hallja, hogy az emelvényen elfoglalta helyét, lassan fölkel a helyéről, vésőt, kalapácsot vesz kezébe és a márványhoz lép. Kezdődik az alkotó munka.)

LEÁNY (*eloltja cigarettáját, fölnéz*) A véső csengésén és a kapács kopogásán kívül semmit nem hallok.

SZOBRÁSZ (*tovább vés, pipáját szívja, kialudt, újra gyújtja*).

LEÁNY (*az előbbi hangon*) Pedig jól tudom, hogy a művész még a fizetett modellel is szóba áll...

SZOBRÁSZ (*pipáját szívja és dolgozik szó nélkül tovább*).

LEÁNY *En azt hittem, ha egy művész női alakot formál...*

SZOBRÁSZ (*hangosan köhög s dühösen ledobja pipáját*).

LEÁNY (*helyesbít*) ... ha egy ilyen fiatal művész, mint te, emberi alakot formál...

SZOBRÁSZ (*fölkapja fejét*) Mit? ... Emberi alakot? ... A külsőt? ... (*idegesen nevet*) Ma nem az emberi arcot fejezi ki a művész, hanem azt, ami mögötte van.

LEÁNY (*magába néz*) Különös?

SZOBRÁSZ Mi a különös ebben?

LEÁNY (*a lepel alól előhúzza azt a tükröt, amit az Előhangban láttunk, magaelé tartja és nézi magát*) Én ebben a fénylő vellecei üvegben nem azt látom, ami mögöttem van.

SZOBRÁSZ Nem?! ...

LEÁNY Nem! Én, magamat látom benne. Mert ebben a képben én vagyok. És nemcsak szeretném, hanem akarom is magamat a dolgok fölé helyezni... Magamat... Érted?! Magamat... (*kezével átfogja a saját arcát*) Ezt az arcot.

SZOBRÁSZ (*határozottan*) Külsőség!

LEÁNY (*kissé ingerülten*) Külsőség?

SZOBRÁSZ Igen. Ha akarod, csak forma, semmi más. És a tartalmat nem a szolgálai arányosságok, hanem a merész aránytalanságok fejezik ki. A nagy ellentmondások...

LEÁNY (*folytatja* ... a vonalak bizarrsága, ridegsége vagy forrósága, a ritmus... aha-ha-ha-a-a... ismerem én már ezt a szólamot. Úgy ismétlődik, akár egy régi gramofónlemez, és te mindig azt hiszed, hogy te vagy az első a világon, aki újat mondasz vele...

SZOBRÁSZ (*erre gúnyosan nevet*) Jó! ... Akkor ez helyett azt mondom: szép vagy! ... Ez egészen új.

LEÁNY (*ölébe teszi a tükröt és egy kis kazettából cigarettára gyújt*) Az nem új, de viszont nem is régi.

SZOBRÁSZ (*csodálkozva*) No?! ...

LEÁNY (*folytatja*) ... nem is régi, mert az eddigi huszonkét esztendő csak érlelte szépségemet.

SZOBRÁSZ (*közelebb lép hozzá*) Legyünk csak őszinték. Huszonkét esztendő érlelte, még egynehány majd érleli, — és azután?...

LEÁNY (*mélyen a szemébe néz*) Azután?

SZOBRÁSZ (*visszamegy az állványhoz és a márványt nézi*) Ez sem tud adni semmit önmagából, mint ahogy te sem. Fagyos, hideg szépség, hideg mint a kő, de a te szépséged nem olyan maradandó, mint ez a kő... Ez az arc, amit én most itt faragok, túlél tégedet... Te, egy ideig virágzol, kihajtanak minden szirmaid, azután hervadni kezdesz. Elhervadsz, összetöpörödsz, és (*mutatja a tenyeréből kihulló semmit*) nem marad belőled semmi más, csak egy emlék. Olyan emlék, mint egy napsütéses tavaszi délután, amely akkor a legszebb, amikor először vesszük észre. Azután elfakul bennünk, hogy arcunkon, bőrünkön fakulnak a színek... Mert, ha egyszer az évek kifutnak a kezeink közül...

LEÁNY (*fölkialt*) Ne tovább!

SZOBRÁSZ De igen!

LEÁNY (*más hangon*) Megint megfeledektél arról, hogy én a szerelmemet és lányságomat adtam neked.

SZOBRÁSZ (*meglepődve*) Mi ez? Számonkérés?

LEÁNY Nem, csak emlékeztetés arra, amiről az utóbbi időben, amióta az az újságíró nő foglalkozik veled, nagyon szívesen megfeledekezel.

SZOBRÁSZ Ez célzás akar lenni?

LEÁNY Megint azt kell mondanom: nem!

SZOBRÁSZ Előbb figyelmeztetsz, hogy valamivel megfenyegegsz, vagy ingerelj, azután egyszerűen becsukódsz, hogy megvédd egészen értelmetlen és önző álláspontodat.

LEÁNY (*jelentősegteljesen eloltja cigarettáját*) Hagyjuk ezt...

SZOBRÁSZ (*éppen vésni akar, de most leereszti a vésőt és közbe vág*) ... aki nem tud mást adni az utókornak...

LEÁNY (*írónikus mosollyal folytatja*) ... az gyereket csinál, hogy benne önmaga megújult életét lássa!... Már fejből tudom. Hagyjuk ezt a művészi pózt, ezt a zseni-filozófiát.

SZOBRÁSZ Így beszél, aki önmagának él.

LEÁNY És ki nem él önmagának?

SZOBRÁSZ Az anyák, akik szellemük, fejlettebb emberségük továbbadásával ajándékozzák meg az utánuk jövő időt...

LEÁNY (*kacag*) Nagy szavak... Szavak, ... szavak!

SZOBRÁSZ Szavak?

LEÁNY Igen: Nem veszed észre, hogy nevetséges vagy?

SZOBRÁSZ Most én mondom: nem! Mert én a szoborban, amikor a vésőmmel a tartalmat keresem, akkor, — akár egy vonással is — ezt akarom megörökíteni... Érted? (*más hangnembe vág át*) Láttad már Mona Lisát?

LEÁNY Láttam.

SZOBRÁSZ Ki festette?

LEÁNY *(előbb nyugodtan, azután mindig zavartabban)* Ki festette? ... Rafael ... Nem ... Tizian ... Nem ... Michel ... Nem *(leforrázva)*. Nem tudom.

SZOBRÁSZ *(ledobja a vésőt, odamegy a modellhez)* Látod? Pedig az volt az első nő, akinek polgári arcát ismerjük és aki azt mondta mosolyával Leonardónak: Szép vagyok.

LEÁNY Elhiszem. De az élet szépsége ma már nem a tárgyismeretektől függ.

SZOBRÁSZ Hanem?

LEÁNY Attól, amit magában érez.

SZOBRÁSZ *(nevetve)* Hát akkor te építhetsz magadnak egy külön világot? Hol? Mikor? Mivel? Minek? ... és ... Kinek?

LEÁNY *(magabiztosan)* Ott ahol akarok, s azzal építek, akivel akarok.

SZOBRÁSZ *(nagyot néz)* Ez dac vagy büszkeség?

LEÁNY Egyszerűen csak elhatározás.

SZOBRÁSZ *(meglepődve)* Hm ... Lázadás a vidéki város megkövesedett konvencionális muszája ellen?

LEÁNY Az ellen, hogy itt mindenki tudja, hogy a másik mit eszik.

SZOBRÁSZ Ki akarsz törni a provincializmus falai közül?

(Itt megfordul a játék s a nyiltszíni változásban a Modell megy át a támadásba. Könnyed mozdulattal vállára dobja a lepelt, meztláb lelép az emelvényről és a szobrász elé megy.)

LEÁNY Na! Ügylátszik mindketten helyben vagyunk?! ...

SZOBRÁSZ *(tűnődve, mint aki nem érti az allúziót)* Mindketten?

LEÁNY Igen. A modell és a művész.

SZOBRÁSZ *(végignézi a leányt, egészen közel lép hozzá, hogy magához vonja, de gondol egyet, hirtelen elfordul, odamegy a hamútartóhoz, kiveri pipájából a hamút, újra megtömi s miközben rágyújt és nézi a pipát, a gyufa lángját, föllép az emelvényre, fölül a Modell helyére, majdnem olyan pózban — akaratlanul — mint előbb a leány volt, a pipafüstöt nézi, hosszasan nézi, majd hirtelen a leány felé fordul)* Mondd! Ismered ezt a dalt? *(dúdolja)* „De szeretnék hajnalcsillag lenni!” ...

LEÁNY *(visszafordul, ártatlan szemekkel néz, mint aki nem érti)* Nem! ... De, ... lehet, hogy valahol hallottam.

SZOBRÁSZ *(pipája füstjét nézi, abbahagyja a dúdolást, s csak egyszerű szavakkal mondja)* De szeretnék hajnalcsillag lenni!

LEÁNY *(tűnődve)* Különös ... Különös a verse és különös a melódiája is.

SZOBRÁSZ *(átveszi a hangot)* Ez a dal!... Ez a dal... Hm... Most majdnem úgy vagyok veled, hogy nem tudom, mit is akartam mondani.

LEÁNY Vagy nem akarsz elmondani.

SZOBRÁSZ Valami olyat akartam mondani, amivel tetszem magamnak, vagy valami olyat, amivel kimondom azt, amit legmélyebben érzek, amit még soha senki előtt nem mondtam ki!...

LEÁNY *(ártatlanul nevet)* Már megint a hangulat.

SZOBRÁSZ *(fölugrik)* Nem hangulat ez! Dehogy hangulat. Semmi kedvem üres hangulatokba merülni, mert már nem egyszer fölismertem a szirénhangjait. Én nem vagyok az az ember, aki hangulatok nyomán alkot és pusztán a röppenő képzelet szárnyára bizza azt, amit mondani akar... *(a fejéhez kap)* Vagy, csakugyan?!... Hangulatok nyomán... Az nem igaz... Az nem lehet igaz!... Mert a hangulat sem magától jön, nem hatás nélkül jön, hanem valami tudatos vagy tudatalatti külső hatás az, amely megszüli... Megszüli... Igen. Szóval ez, hogy én ezt a dalt dúdoltam, nem hangulat szüleménye.

LEÁNY *(mélyen a szemébe néz)* Ha nem az, akkor mi más?

SZOBRÁSZ Az, ami megért bennem. Ami annyira megért, mint a gyümölcs a fán s most le kell hogy szakadjon.

LEÁNY Hasonlatnak jó, de naív és banális, akár egy diák szentimentális ömlengése...

SZOBRÁSZ Azt akarsz mondani: kispolgári szentimentalizmus?

LEÁNY *(szemrebbenés nélkül)* Igen.

SZOBRÁSZ Ne szakíts meg ilyen ostoba hétköznapiságokkal, amit minden emberi érzelemre ráhúznak, hogy lehűtsék a hófokát s arra nem is gondolnak, hogy akkor veszít az erejéből... A lendületéből... a... termő...

LEÁNY *(kezébe veszi a vésőt)* No, nézd csak!

SZOBRÁSZ *(a Modell másikat vesz a föl az emelvényen)* Ez a század egy szörnyeteg. Olyan nagy szörnyeteg, amilyen még soha nem volt. Még Voltaire idejében sem volt... Ibsen idejében sem... Dosztojevszkij idejében sem... Gondolj csak Strydjömmre, akinek délafrikai államában még az emberek vérének is vegyileg és matematikailag osztályozzák.. Gondolj a Bikini szigetekre, ahonnan ezer és ezer kilométernyire elszállt a halálsugár... Gondolj a mesterséges bolygókra és arra, hogy a földgolyó körül a légkörök szála teljesen összegabalyodott... *(szünet, majd egészen szelíd hangon)*... Rodin csókja... Látod. Rodin csókja, az pillanatnyi hangulat... De vajon a pillanatnyi hangulat, egy gondolat meglelése, sokszor nem az élet veleje?... *(fölnéz, várja a választ)*

LEÁNY *(vés, nyugodtan forgatja a vésőt, néha az emelvény felé néz)* Folytasd, ... folytasd csak tovább... Hallgatom...

SZOBRÁSZ *(folytatja)* ... ha minden, minden, amit az ember az életben vágyott, akart, szeretett, óhajtott, hívott, keresett, sejtett, érzett — egy mondatban, egy műben hirtelen, csak úgy taláalomra, nem véletlenül, hanem a tudatos fölismerés, az érzések és a megérzések következményeként létrejönne... Megszületne... *(fölnéz, megint várja a választ az állvány felől)*

LEÁNY *(vés, szárazon)* ... megszületne a mű?

SZOBRÁSZ *(fölugrik s a Modell felé fordul)* Itt van... Itt van, vésővel a kezében a Modell, aki formába akarja önteni a szobrászt, engem akar kifaragni; és itt vagyok én, a szobrász, aki modellt állok, s művészi attitűdökkel, emóciókkal és a cézannei műhely minden egyéb kellékével modellt állok, vagy ülök, igazán mindegy... Most mi ketten... A modell és az alkotó, — helyet cserélve — az alkotó és a modell meg akarjuk formálni az embert, a mai ember alakját... *(kacag)* Ó, nézd, hogy áll a kezében a véső?!...

LEÁNY *(zavartan nézi a vésőt, a kalapácsot, lesüti a szemét, majd — szünet után — fölnéz a Mesterre)* Miért?

SZOBRÁSZ *(még hangosabban nevet, de ez inkább játékos nevetés)* Ááááh... Nem úgy kell fogni a vésőt!... Nem úgy kell fogni, ha azt akarjuk, hogy a nyers kőből, a nyers anyagból emberivonal legyen!

LEÁNY *(ocsúdik, most már jobban fogja)* Jaaa, persze... Erről egészen megfeledkeztem.

SZOBRÁSZ *(nyugodt hangon, kissé oktatón)* Látod?... Erről nem szabad megfeledkezni. Egy pillatnatra sem szabad megfeledkezni... A véső és a kalapács... A modell és az alkotó helyet cserél... Hm... Csodálatos szárad ez!... Csodálatos ez az atomszárad... Most, hogy beköszöntött, óriási reaktoraival úgy tűnik, mintha valaminek az ürügyén el akarná nyelni azt, amit megalkotott... Mintha el akarná nyelni az embert!...

LEÁNY *(most már nyugodtabban vés)* Folytasd csak. Hallgatlak.

SZOBRÁSZ *(visszaül a helyére az emelvényen)* Nézd kedvesem. Neked olyan szép tested van. Szép a kebled, szép a derekad, szép az ágyéked, a lábad... Hidd el nekem, kevés olyan gondozott almafa van, amely ilyen szép, szabályos gyümölcsöt terem, — ...és hogy vigyáznak az almafákra!... De hogy vigyáznak!...

LEÁNY *(figelmeztetőn)* A helycsere megtörtént. Az új Modell ne beszéljen az új Alkotóról. Mert nem helyénvaló.

SZOBRÁSZ *(mintha nem is hallaná, egészen tűzbe jön)* A te

tested is olyan, mint az almafáé, és arra hivatott, hogy újra és még szebb gyümölcsöt teremjen. De, ... (megvetéssel, gyűlölettel) ... jönnek az emberek, a művészek — mindegy, hogy kik — és még első virágzásodban leszakítanak ... Tudod te kedves, szebb anyaságra hivatott szép, az emberiségnek nincs türelme, hogy megvárja, amíg a gyümölcs megéri ... Nincs türelme ... nincs türelme, mert önző... Mert...

LEÁNY (nézi a véső élet) Te is önző vagy?

SZOBRÁSZ (mint aki találva érzi magát, fölkapja a fejét) Igen! Ha már általánosítottam, akkor nem vonom ki magamat az általánosítás alól. Olyan vagyok, mint... mint ez a század... Ő formált engem a maga képére, nem én őt...

LEÁNY (mint aki nem hiszi) Hogyan?

SZOBRÁSZ (kicsit belézavarodik a saját filozófiájába) Mi az, hogy hogyan?

LEÁNY (ártatlanul) Csak azt kérdeztem: hogyan?

SZOBRÁSZ (visszanyeri az egyensúlyát) Hm... Figyelj ide kedvesem. Ezt nem is olyan nehéz megmagyarázni... Ez az egész helycsere egyszerűen azért történt, mert én nem voltam elég erős ahhoz, hogy én formáljam a századot... Látod! Van ebben valami polgári ironia is. A kő fölött úrrá tudok lenni, úrrá tudok lenni fölötte, mert olyanná formálok, amilyené akarom...

LEÁNY (egyszerűen) Azért, mert a vas, amit a század a kezébe adott (mutatja a vésőt) keményebb mint a kő.

SZOBRÁSZ (tünődve) Igazad van.

LEÁNY (most kihúzza magát) Persze, hogy igazam van... Látod, most beismered?!

SZOBRÁSZ Mit ismerek be?

LEÁNY (még határozottabban) Azt, hogy nem olyanná vésed, amilyené akarod.

SZOBRÁSZ Mit mondasz?

LEÁNY (folytatja) ...nem olyanná formálok a követ, amilyené akarod, hanem olyanná, amilyen én vagyok!

SZOBRÁSZ (fölemelkedik ülőhelyéről) A Modell az alkotó fölébe kerül?

LEÁNY (nyugodtan) Igen... Ezt a követ olyannak formálok, amilyen én vagyok. Amilyen szép vagyok... Olyan lesz ez a kő is.

SZOBRÁSZ (megdöbbenve) ...Olyan lesz ez a kő, amilyen te vagy?

LEÁNY (még határozottabban) Igen, — és nem olyan, amilyen-

nek te akarod. Ha olyan virágot faragsz belőle, amelyet idő előtt leszakítanak, akkor olyan lesz ez a márvány, fehéren olyan, amilyen én vagyok... Vagy — ha olyanná faragod, amilyen én vagyok, akkor olyan virág lesz belőle, amelyet idő előtt leszakítanak...

SZOBRÁSZ *(lelép az emelvényről)* Mit?... Mit mondasz?...

LEÁNY *(kihívóan megismétli)* Olyan virág lesz belőle, amelyet idő előtt...

SZOBRÁSZ *(odaroohan hozzá)* Ne mondd, ne mondd tovább...

LEÁNY *(a világításban most még szebb és kívánatosabb, mint volt; kitérja karjait)*... amelyet nyiláskor leszakítanak...

SZOBRÁSZ *(kikapja kezéből a vésőt)* Add ide!... Ez nem a te kezedbe való.

LEÁNY *(már nem is törődik a vésővel, átadja magát szerelmi érzéseinek)* Én nem kő, nem alkotó, nem szobrász és nem modell — hanem virág vagyok. *(a szobrász karjaiba omlik)*.

SZOBRÁSZ *(csókolja, ahol éri)* Csupa élet vagy és csupa tűz... Szép vagy... Szép vagy... Kihívóan szép... Mint egy virág, mint egy szép virág, kinyitott virág, hogy... leszakítsalak...

LEÁNY *(fojtott hangon)* És most?

SZOBRÁSZ *(mint aki hirtelen valamit megsejt, fölkapja a fejét)* Mit akartál mondani ezzel a különös mosolyoddal?

LEÁNY *(az előbbi hangon)*... most kiéled bennem ezernyi érzésből összetevődött hangulatodat... Mert szép vagyok...

SZOBRÁSZ *(tétova zavartsággal)* Én?!... Igen!

LEÁNY Akarsz?

SZOBRÁSZ Igen... Akarlak...

LEÁNY *(odaadón)* Igen... És... az-u-tá-á-án...?

SZOBRÁSZ *(nem hallja ezt a kérdést, semmit sem hall, csak csókolja)* Szép vagy, mint ez a márvány... Fehér és halvány kék ereid...

LEÁNY Szép vagyok... és ennyi elég?...

SZOBRÁSZ *(izzó hangon)* Most elég!

(A színelőttől s valami különös muzsika szól. Ezek az akkorok üde átmenetben a hangok színeivel is úgy kivilágosodnak, mint a tejfehér ablakon a hajnali pir, amely lassan fölerősödik és világos, étellel teli fényével teljesen betölti az atelier-t. Amikor a színelőtt megvilágosodik, csaknem teljesen üres, csak amikor a hajnali fénycsóva a heverőre vetődik, akkor látni, hogy ott alszik a szobrász. Fáradt, meggyötört az arca, mint aki az éjszaka folyamán lelkiismeretfurdalásai közepette rengeteget szenvedett... Megmozdul. Lassan tápázkodik. Minden tagja fáj, mint aki rossz álomból ébred s nyitott szemmel csak most ismerkedik a valósággal... Előbb a megkezdett szobrot nézi, majd a hamútartót, amelyből kiállnak az

elnyomott cigarettacsutkák; pipája a földön hever, — vésője és kalapácsa az állvány előtt, mintha valaki kiejtette volna kezéből a szerszámokat... Alig hogy fölül, belép az ajtón az Újságíró. Egyszerű ballonkabátban, szorosra húzott övvel, mindkét kezét mélyen a zsebébe mélyesztve. Az egész jelenségen érezni, hogy ő egy egészen más világ. Haja sima, tekintete nyílt, semmit sem rejtegető.)

ÚJSÁGÍRÓNŐ (előbb a heverő szerszámokat, majd a kócos szobrást nézi) Most ébredtél?

SZOBRÁSZ (zavartan) Igen.

ÚJSÁGÍRÓNŐ Az este hiába vártalak.

SZOBRÁSZ (pipája után nyúl) Belefeledkeztem a munkámba.

ÚJSÁGÍRÓNŐ Belefeledkeztél...

SZOBRÁSZ Hát tudod...

ÚJSÁGÍRÓNŐ Tudom... Ő volt itt.

SZOBRÁSZ (a szobor felé néz és int) Igen.

ÚJSÁGÍRÓNŐ (most valamivel hidegbben) Nem tudsz tőle szabadulni.

SZOBRÁSZ Egy szobrász modell nélkül nem élhet.

ÚJSÁGÍRÓNŐ (a szobor, a márvány felé lép) Ez igaz... Egy szobrász modell nélkül nem élhet. Csak egy kérdést kell végképp eldöntenie, mielőtt a vésőt és a kalapácsot (előbb fölveszi a vésőt, azután a kalapácsot) a kezébe veszi, hogy a mű befejezése előtt el ne dobja...

SZOBRÁSZ (pipára gyújt és hosszasan nézi a lángot; emlékezik) Az a kérdés: én formálok-e a modellt, vagy a modell engem?

ÚJSÁGÍRÓNŐ (nyugodtan) Igen. Ez a kérdés. És te...

SZOBRÁSZ (szavába vág) Talán szemrehányást akarsz tenni?

ÚJSÁGÍRÓNŐ Ha azt mondom, hogy távol áll tőlem, akkor nem vagyok őszinte. De, — nem teszek szemrehányást, mert...

SZOBRÁSZ (kíváncsian) ... mert...

ÚJSÁGÍRÓNŐ ... mert azzal nem érek el semmit. Itt nem rólam és nem őrá van szó.

SZOBRÁSZ (ingerülten) Hanem kiről?

ÚJSÁGÍRÓNŐ (nézi a vésőt és a kalapácsot) Rólad van szó!

SZOBRÁSZ (fölnéz a pipafüst mögül) Rólam?

ÚJSÁGÍRÓNŐ (közelebb lép hozzá, viszi kezében a vésőt és a kalapácsot) Igen, rólad és arról, amivel önmagadnak tartozol. És amivel nemcsak önmagadnak tartozol, hanem magadnál többnek... Tudod, az ember nemcsak önmagának tartozik azzal, amit magával hozott. Ha ugyan hozott magával valamit amit tovább adhat a többieknek?...

SZOBRÁSZ (sértődötten) Úgy látszik kétségbevonod.

ÚJSÁGÍRÓNŐ (megáll előtte) Én nem vonom kétségbe, de te feledkeztél meg róla, amikor a parván mögött levetkőztetett modell

elérésében látođ utad végső célját... Ahhoz igazán elég lesz ez az egyetlen egy darab véső is. Pedig ezer és ezer véső van még, — és mennyi márvány a hegyek alatt?

SZOBRÁSZ *(ébredő büntudattal)* Tudom!

ÚJSÁGÍRÓNÓ Úgy vettem észre, hogy megfélekedtél róla.

SZOBRÁSZ Az igaz, de azután mindig előjön, mint rossz álmom után az ébredés, amely keserű is, de — vigasztaló is...

ÚJSÁGÍRÓNÓ Hány ilyen álomra és hány ilyen ébredésre van még szükség, hogy elmerüljenek a régi képek?

SZOBRÁSZ *(föláll, az újságíróhoz lép)* Annyi álomra és anynyi ébredésre, amíg az igazi modellt meg nem lelem.

ÚJSÁGÍRÓNÓ *(a műteremre mutat)* Itt?

SZOBRÁSZ *(körülnéz, látja a tele hamútartót, a sivár műtermet, az ürességbe kóválygó fényeket, tekintetét kérdőn fölemeli)* Itt? ... Itt csak egy állvány van, néhány torzó és a pódium...

ÚJSÁGÍRÓNÓ *(az ablakhoz lép, kitárja az ablakot; most még erősebben ömlik be a fény. Nézi a künn liktető életet; motorberregés, gyárduda zúg, gyerekzaj hallik, szél, muzsika, teli élet)* Tele van modellél a világ.

SZOBRÁSZ *(utána megy, az ablakhoz lép és néz kifelé).*

ÚJSÁGÍRÓNÓ *(az ablaktól visszafordul, szembe kerül a szobrásszal, nyugodtan a szemébe néz; amikor a szobrász megindul, hogy még közelebb lépjen az ablakhoz, kezébe adja a szerszámot)* Itt van a vésőd, ... itt van a kalapácsod, indulj, ha érzed, hogy valami hív.

F ü g g ö n y

DIÁRIUM

Debreceni József széljegyzetei

SZERESD FELEBARÁTODAT!...

Bátorító dolog, hogy az óceán s az életformák túlsó partjáról, a messzi Amerikából, ebben a farkasszemet néző világban is, világkörüli útra indulhat egy nagyszabású fényképkiallítás, amely a báránymotívumban testesülő szelidségnek, az embertestvériség eszményének kíván szolgálni.

Februárban került, jól rendezett kiállításon a belgrádi közönség elé, a newyorki Modern Művészetek Múzeumának 503, válogatott darabból álló fényképgyűjteménye, ezzel a kellemes és vigasztalóan hangzó mottóval: „Az emberiség egyetlen család”. A technikai tökéletességükkel is benyomást keltő, nagyított képek az emberi nem eredendő testvériségének a „homo sapiens” ősi együvértartozásának, sőt egymásrautaltságának mindennapi jelképeit mutatják be művészi detail-okban. A lencse itt a társadalom pillérfogalmait vizsgálja. A munka, a család, a szerelem, a gyermek, az öröm és a bánat, az élet egész színsora felfénylik előttünk szimbolumokká magasodó fényképtémákban. Egy japán munkásnő, amint szeretettel szorítja aszott kebléhez újszülött gyermekét. Néger öregasszony ezer barázdával árkolt kézfeje, melyen egy kifosztott élet száraz keserűsége sikolt. Szántó-vető, gerendákat cipelő és muzsikáló emberek. Gyermeket dajkáló és gépóriásokat vezénylő emberek, síró és nevető, megérkező és búcsúzó emberek. Emberek akik életet hordanak szívük alatt, (hiszen éppen e kiállítás tanúsága szerint, a nő a legemberibb ember) s emberek, akik halni készülnek. Akik játszanak és akik verekszenek. Sportolók, bányászok, kőművesek, vadászok és naplopók. Tudósok és kártyások, lángelmék és részegek. Emberek, emberek, emberek...

S mindezek egymáshoz tartoznak, egyetlen család tagjai, elveszthetetlenül egymáshoz tartoznak kötözve, közös indulatok és közös szükségletek kötelékével.

A kiállítás a fényképező objektív lehetőségeinek objektív diadala! A kamera metaforája többet mond mint a költőé, mert a látványon keresztül égeti lelkünkbe a legmagasabb tanulságot: az él-

ményt. Ha végignézzük ezt az 503 képet, amelyet a világ minden tájáról begyűjtött, két millió felvételtől, pedagógusokból, képzőművészekből és pszichiaterekből álló zsüri válogatott össze, nemes értelemben értett békepropaganda céljaira, ha végignézzük a képeket, lélekben feltétlenül megigeneljük a tárlat ki nem mondott mondani-valóját is. Szeresd felebarátodat! . . . Nem azért, hogy a vallásos Parancsolat ködös kötelezménye ellenében hosszú életű lehess a földön, hanem egyszerűen, mert olyan, — mint te vagy. Hős és gyarló, jó és rossz, szíves és szívtelen egyszerre. Megtorpanásokon, vakvermeken, csüggedéseken és esztelen vérengzéseken át botorkál a cél felé évezredek óta. Mi az a cél? Kettős. Le kell győzni a természet mostoha erőt, ki kell csikarnunk belőle jogos jussunkat: a jobb, könnyebb, tartalmasabb földi életet. Másrészt, csiszolnunk kell a nagy emberi privilégium: az érző lélek kincseit. Átélnünk és kiélnünk mindazt ami szép és érdemessé teheti a világi vándorlást. Növelnünk a szeretet csereforgalmát, legközelebbi szeretteink és távolabbi rokonaink: embertársaink között. Dolgoznunk is, mert a tisztes munka, nem a lélektelen, kedvetlen robot, hanem az igazi tevékenység: megelégedés.

Mindezt a kiállítás azzal az egyszerű demonstrációval éri el, hogy be- és megmutatja az egyén kapcsolatait a családdhoz, társadalomhoz, élethez, születéshez, halálhoz. Azonosságokra, összefüggésekre, belső összecsendülésekre mutat rá a világ minden bőrszínű és osztályú embereinél. Bebizonyítja, hogy nem vagyunk idegenek egymásnak, hogy vázunk, nemcsak az anatómiai, hanem lelki vázunk is, közös. Ember tehát nem lehet embernek farkas, nem szabad engednünk, hogy azzá legyen.

Különös ünnepi hansúllyal mutat rá a kiállítás az atómkor mai válaszútjára. A képek, az emberlélek e dokumentumai, szerencsére azzal biztatnak, hogy végül is — minden rendben lesz. Hiszen ha ennyi benső örömmel tudunk élni egymásért és egymásnak, hogyan ne tudnánk élni — egymás mellett?

TERMÉKETLEN EMLÉKEK

Dusán Petrovics vezette ezt a küldöttséget, mely hazánk mártírjait képviselte a lengyelországi halálváros: Auschwitz felszabadulásának tizenkettedik évfordulóján. Auschwitz kísérteti neve gázkamrák és gyilkoló kombinátusok révén kapaszkodott szomorú hírhedtségre a háború folyamán. Auschwitz volt a lemérgesebb virág a náci haláltáborok gyalázatát és átkot lehelő névkoszorújában. Jelképe és mementója a tudományos brabárságnak, a nagyiparrá duzzasztott fajirtásnak, szóval az egész náci-fasiszta „világnézetnek”,

mely egyszerűen azt értette „világnézetem”, hogy csakis a „felsőbbrendű faj” egyedeinek van joguk szétnézegetni ezen a szép világon.

Auschwitzban nem ez volt az első emlékűnnep. Két év előtt különösen komor ünnepeiséggel hívták tetemre, — a szó át nem vitt értelmében is — *tetemre* a tizedik évfordulót, minősítették az önvizsgálat és számontartás zárandokhelyévé a szörnyű telep maradványait. A krematóriumokból múzeum lett, a férges barakokon emléktáblák hirdetik az emberiség hitleri válságának hullamilliókban kifejezett statisztikai adatait.

De a mostani zárandoklatnak emlékezésen és számontartáson kívül, úgy látszik, realisabb elemei is vannak. Az áldozatországok harcosszövetségeinek delegációja, valamint a volt deportáltakból alakult különbizottság, — ezúttal elsőízben, — gyakorlati kérdésekről is tárgyalt. Az egykori „háftlingek” felvetették a táborváros egyik legsivárabb lelkű hóhérának Klaubergernek az ügyét. Ez a Klauberger, aki orvosnak nevezte magát, a hirhedt Mengelének, az örült szanitéc főnöknek volt jobbkeze. Mint mestere, ő is „tudományos kísérletekbe” kezdett a haláltelep bőséges emberanyagának felhasználásával. Klauberger doktor experimentációi tárgyául fogoly nők sterilizálását választotta. A doktor nőket terméktelenített, hogy a maga, szakmai területén segítse a nácifasiszta ideológia nagy távlattervét: a totális fajirtást. Magvát szakítani az „alsóbbrendű ember-speciészeknek” — ez volt az élő test, mely e sötétlelkű emberféreg auschwitzi műtőasztalán vonaglott. A volt foglyok most felvetették a kérdést: miért lehetséges, hogy ez az elmebetegbe oltott háborús gonosztevő ma sem nyerte el megérdemelt büntetését? A volt deportáltak arra szólították fel az igazságszolgáltatást, vegye végre észre Klauberger doktor úr rég húzódo ügyét. Ennyit kérnek és nem többet az egykori háftlingek és el kell ismerni: kérésük, amilyen szerény, éppen olyan megokolt.

A náci gonosztevők nagy szerencsenmosdatásából, a kegyelemben részesített, felmentett, futni hagyott vagy egyszerűen szabadonbocsátott háborús bűnösök ijesztő galériájából is kirikolt ennek a Klaubergernek az esete. Egy ember, aki száz halált érdemelt s ehelyett most, — tizenkét évvel a köd-eloszlása után, — kell emlékeztetni Justitiát, hogy a század egyik legperverzebb patológikus bűnözője még mindig fertőzi a levegőt.

Klauberger és Klaubergerék példája még egyszer bemutatja a nácifasiszmust dédelgető, nagy bűnbocsátó hullám minden veszedelmét. Megmutatja, hogy minden pazar kézzel osztogatott abszolúció, minden, a pillanatnyi politikai konjunktura szükségleteihez szabott engedékenységgel nemcsak politikai zsákutcába vezet, de egyenesen az

erkölcsi világrendet ássa alá. Mert ugyan micsoda világ az, melyben Klaubergerék húzhatják ki nyakukat a hurokból?

Semmi esetre se olyan, aminőre a sokat szenvedett emberiségnek szüksége van. Amilyen világért a nemzetek tucatjai, köztük a mai bocsánatosztogatók is küzdöttek. Egy világ, melyben Klauberger doktor szívhatja tele tüdejét éltető levegővel, előbb-utóbb mocsárvilággá fajulhat, a mocsarak minden ártalmával és fertőzétével.

E fertőzet ellen tiltakozik a volt deportáltak világszövetsége. Ez pedig már több terméketlen emlékezésnél. Harc, mely erkölcspolitikai magaslatra emelkedik s melynek a föld minden tisztességese embere csak örülhet.

A FELELŐSSÉG — OSZTHATÓ

Megint egyszer — ki tudja hányadizben — azt olvasom, hogy kevés a rádiódramánk. Íróink nem nyúlnak a műfajhoz, pedig a közönség kedveli s adóállomásaink műsora megsínyli a hiányt.

A problémával, mely kétségtelenül fennáll és sürgős megoldásra vár, egész csokorra való ankét, értekezlet, eszmecsere bibelődött mindmáig. Megszólt a kritikus, elmondta véleményét az esztéta, a színész, a rendező, a dramaturg. Természetesen az író sem hallgatott. Amennyire figyellemmel kísérhettem az időnkint felbukkanó hozzászólásokat, végeredményben valamennyien az íróra háritották az ódiomot. Ha nincs megfelelő kézirat, hasztalan minden. Hiába a korszerű műszaki berendezés, hiába minden jóakarát, áldozatkészség, hiába a különleges feladathoz edzett rendező. Akik hallgatnak külföldi adásokat, tudják, hogy a világon ma már gyökeret eresztett kultusza, valóságos hagyománya van a korszerű hangjátéknak. A közönség megszerette a műfajt s az hihetetlen gyorsasággal fevirágzott. Érdekes, művészeti szövegek könyvek születtek, feltűntek a specialisták: színészek, szerzők, rendezők, akiknek nevét épp úgy megjegyzi a közönség megszerette a műfajt s az hihetetlen gyorsasággal felvirágzott.

De hiszen ezek a feltételek nálunk is megvannak. Mi is megte-remtettük a gárdát: vannak tehetséges íróink, jó színészeink, van megfelelő műszaki apparátus is. Fogékony közönségben sincs hiány. Hol van hát a hiba, honnan az idültté pálló kézírathiány? Aki az írot teszi felelőssé, látszatra logikusan kérdezheti: Ha vannak íróink, miért nincs rádiódramánk? A bajon egyedül az író segíthet.

Érvelésük első hallásra meggyőző. Igaz, ellene vethetnénk, hogy a párbeszédese, cselekményese hangszöveg melynek vázára a rádiódrama épül, nem olyan egyszerű feladat. Írói invención kívül bizonyos mesterségbeli gyakorlatot kíván. Külön mesterség, melyet jó

mintákon kell tanulni. De — és ez a fontos — meg lehet tanulni. Aki író, elbeszélő, aki regény, vagy novella vonatkozásban ügyesen kezeli a mese szövöszkét, az mondanivalóját ki tudja majd emelni a papír síkjából. Végtére a szereplőnek a papíron is élniök kell, a cselekvésnek itt is a belső igazság rúgójára kell pattannia, különben fabatkát sem ér az egész. Sőt. Hivatott regényíró, jó elbeszélő előbb fog értékes hangjátékot alkotni, mint színpadképes drámát, kevesebb idegen tényezőt, parancsoló konvenciót kell megemésztenie, mint a festett kuliszák háromfalú világában. Új lehetőségei is nyílnak. A háttér, a leírás dimenziói kitágulnak a valóságos térbe, a lélek műveleteit a fizikai hang rezgésszámával mérheti. Ahol vihart akar éreztetni például, ott valóságos, füllel hallható vihart támaszt neki a kellékes.

Ha tehát csupán a gyakorlat hiányáról lenne szó, ez, önmagában, nem mentené fel az író-t. Am nem csupán erről van szó s ezért nincs igazuk azoknak, akik mindent az írótól kérnek és várnak. A felelősség nem egy és nem oszthatatlan, mint a béke. A felelősség az útkeresztvezések irányjelzőihez hasonlít: legtöbbször két- vagy háromfelé is mutat.

Az író is ember. Munkájától erkölcsi és anyagi eredményt remél. Ahhoz, hogy jót adjon, képességén kívül biztonságra van szüksége. S éppen a biztonságot nem kapja meg ma azoktól, akik leginkább sürgetik. Nincsen szabály, kivétel nélkül, de a szabály ma általában ez: Rádió, filmvállalat, természetesnek tartja, hogy az író időt, munkát, ihletet fektessen a játékírásba. Maga azonban semmit sem hajlandó befektetni. Anyagi természetű tárgyalásra legtöbbször csak kész, benyújtott és elfogadott munka alapján hajlandó. Az úgynevezett elfogadás viszont, rendszerint, több egybehangzó vélemény-től függ, melyeknek szempontjai sokszor nagyon is vitathatók. Kedvezőtlen esetben az író minden kárpótlás nélkül, veheti és viheti kéziratát.

Ez az, ami nincs rendjén. A kockázat egy része a kiadót, illetve vállalkozót terheli. A mérnök aki kidolgoz egy épülettervet, visszautasítás esetén is számíthat fáradságának bizonyos díjazására. A hangjáték írója nem.

Felhozhatnák, hogy ott vannak a pályázatok. A hivatásos írók jórésze azonban, — különböző megfontolásokból — idegenkedik a pályázati részvételtől. Pályázatok ritkán jelentenek ösztönzést éppen azoknak, akikről gyors eredmény várható.

A szereposztáson kellene változtatni. A nagyobb rádióállomások ne szorítkozzanak akadémikus jellegű dorgálásokra s ne várjanak benyújtásokra. Rendeljenek. Rendeljenek hangjátékokat közvetlenül az íróktól, előzetesen megállapított minimális tiszteletdíjjal, mely

minden körülmények között kijár. Más szóval: ne várjanak ajánlókra, adjanak megbízást s ezzel a gyakorlattal ne hagyjanak fel akkor sem ha egyszer-kétszer hiába kell fizetniök. Ez, különösen a nagyadók új, most induló együttműködése folytán, nem jelentene számottevő áldozatot.

Az író anyagi érdekeltsége nyomán ugyanis fokozódnék a műgond, növekednék a becsvágy s a műsorszerkesztőségek csakhamar válogathatnának a használható kéziratok között.

Meggyőződésem, hogy ez a kibontakozás útja. Talán meg lehetne indulni rajta.

JÓKAI 1957-ben

Egyik kartársam Jókairól kérdezősködött tőlem. Sok mindent kérdezett, mert egy hazai kiadó cég érdeklődését kellett kielégítenie. A részletek nem tartoznak ide, érdemben viszont oda lyukad ki a tudakozódás, hogy mai magyar szemmel nézvést micsoda is hát voltaképpen ez a Mavro Jókai? Lángész-e vagy csak mesegyáros? Nem avul-e el nyelvben, hatásban, társadalomszemléletben? Lehet-e ma is olvasni?

Ebből az alkalomból emeltem ki a könyvtárlétdéből egyikét a közismert kis, füzöldtáblás könyveknek azzal, a rangos, nyájas, arany autogrammal a közepén. S feljegyeztem magamnak egyetmást, ami olvasás közben eszembe ötlött. Amiben már benne is a felelet az utolsó kérdésre. Igenis — lehet őt olvasni.

Jókait különben nehéz „összefoglalni”. Minden idők e, legbőbeszédűbb magyar krónikása nem intézhető el sommásan. Élete felett könyvtárra gyűltek a viaskodó érvek s aki róla beszél maga is, sorszerűen sodródik bősavúságba. Annyi vitán felül, bizonyos, hogy a korabeli társadalom haláltusája iránt kevés érzéke volt. Összes munkáiban alig találunk egyenes utalást kormozgató gazdasági áramlatokra. Ott is, ahol a regélő választékos virágnyelvén, ilyen mozzanatot érint, legfeljebb a könyörület, a belátás gyógymódját tudja elképzelni. Esménye: Kárpáthy Zoltán, az emberséges oligarha, aki tűrhető életet biztosít jobbágyainak. A szociális vívmányok netovábbja: a barátságos főúri kastély körül meghúzódó, nyájas kéményekkel füstölgő, tiszta-zsellérházak. Ennél tovább nem megy. S milyen sajtóságos, hogy halálát, — közvetve, — éppen az 1904-évi magyarországi vasutassztrájk idézte elő. Kora tavasszal, ifjú feleségével üdül a tengerparton, Hazafelé jövet Rijékán, az akkori Fiumében kénytelen megszakítani útját, mert — megálltak a vonatok. A nagy-

arányú sztrájk miatt Jókai ott rekedt a Kvarnero kikötőjében. Hi-deg áprilisi idő járta, az Adria északi csücskében jeges lehelletű bóra grasszált és a hetvenkilenc éves költő erősen meghűlt. Budapestre, már lázas influenzával érkezett ezenfelül, mint az egykori hírlapok írják „a várakozás és a vonatoknak a sztrájk miatti túlzás-faltsága amúgy is idegessé, ingerülte tették”. Az úton szerzett betegség legrombolóbb változatában hatalmasodott el rajta. Tüdő-, majd mellhártyagyulladás támadta meg és öt héttel a balszerencsés utazás után kiszenvedett.

Hetvenkilenc évét, de ezernyi életet élt. Amikor ötvenhárom éve a József-körúti bérház másodemeleti lakásában lezárultak a legenda „kék szemek”, megkezdődött a Jókai regények és hősök örök élete. A műveké, melyeket híres ellenfele Gyulai Pál, a filiszteresz-téta a maga epés szűkszavúságával e kicsinylő mondattal jellemez: „Fizikai és morális lehetetlenségek könnyű végrehajtása egy mindenható és mindentudó csodaembertől”.

Gyulainak, e tudós, száraz emberkének nagyjából igaza volt. Amit a költő naivitásáról, logikai bukfenceiről évtizedeken át el-dörgött: hiteles. De ez a hitelesség csak a jegyzőkönyvek száraz hi-tele. Embereket nem tudott teremteni a költő, az igaz, de tudott nyelvet és mesét. Marionettjeinek ugrándozásaiból csodamódra egy kor egész érzésvilága bontakozik ki, rajongó, sokszor édeskés stilu-sában mégis, a nyelv legjellegzetesebb zenéje zeng. Történeteiből a maga teljességében rekonstruálhatjuk a kort, a költő korát, mely-ről nála hitelesebb írók és történetírók csupán töredékes mozaikot adnak.

Jókai szemügyre venni nem tudott, de azért — látott. Rózsás színpadokban ugyan, de messzire látott. Messzibbre embertársainál, messzibbre talán a földnél is. S végül is: csodahőseink igazolásául itt volt, közöttünk járt, ő maga. Megmutatta, hogy hús-vér ember is végigélheti életét olyan kalandos fordulatokkal, a tettek és indulatok oly nyaktörő akrobatikájával, mint regényhősei.

Itt volt egy ember, aki húsz éves korában Petőfivel történelmet csinált, királyfaló forradalmárként indult, trónfosztó rebellisek írő-deákja volt és férfikorára királyok kegyence lett. simamodorú udva-ronccá vált. Itt volt egy ember, aki ifjúkorában alig élvezte az ér-zé-kek tűzijátékát és nyolcvanadik évéhez közel átélte egy tomboló testi szerelem minden gyönyörét és átkát. Hetvennyolc éves volt, amikor feleségül vett egy húsz éves színinövendéket és boldogan fizetett a boldogságért. Fizetett írói népszerűségével, családjá haragjával, nem-zete megrökönyödésével. Megmutatta, hogy: lehetetlenség és való-

színűség épp oly viszonylagos fogalmak, mint minden más fogalom a világon.

A hálála óta eltelt ötvenhárom év kétszer borította lángba a világot. Legszertelenebb művei egyikében a „Jövő század regényében” megálmodta a világbékét, „A jövő század”, melybe meséjét helyezi, — a mi századunk. Milyen szép, milyen meggyőző lenne, ha a szertelen Jókainak éppen e legvakmerőbb álma válna valósággá egyszer! . . .

(Folytatás)

Olaf Knutsonnak, mint ahogy ő mondja, nincs jelleme. Ez azt jelenti, hogy cselekedetei egymásutánját, egész életét nem a külső körülményekkel szemben való következetes ellenállás, hanem ép az ellenállásra való képtelensége szabta meg. A jellem hiányához őnála az is hozzátartozik, hogy a jellemtelenségben se tud oly következetes lenni mint például tud Roman Rajevszki. Olaf Knutson egy-egy cselekedetében utánozza a cinikust. Utánozza a cinikust, amikor meggyőződése ellenére magasztaló frázisokat ír Roman Rajevszkiről.

De ahogy Rajevszki a művészt, úgy Knutson, aki művész, csak utánozza a cinikust és pedig anélkül, hogy ő maga és az ő művészetéhez való viszonya valóban cinikussá tudna válni. Knutson rezignált. Hagyja hogy történjék vele, amit mások akarnak, amit Blitva akar, de — és ez az, ami legalább époly mértékben jellemző az ő „jellemtelenségére” — amint nem az ő személyéről van szó, amint másan és másokon taposnak, olyan hévvel reagál, mintha nem is ő volna az, aki „véglegesen rezignált”. S ezért Niels Nielsen nem ok nélkül véli, hogy Knutson „gondolkodó, kétségtelenül becsületos és szerencsétlen ember”. Ez a maga személyét illetően „véglegesen rezignált” ember azért nem vesztette el azt a képességét, hogy mindig újra szenvedéllyel reagáljon a hazugságra és hogy mindig újra spontánul és intenzíven elviselhetetlennek tudja érezni az elviselhetetlent, azért őrizte meg még mindig romlalanul azt az érzékenységét, melynek híján az ember még csak a szenvedélyes kétségbeesésre se képes — mert mindennek ellenére megmaradt művésznek tehát olyan embernek, akinek a művészet nem egy a lehetséges többi kereseti források közül, hanem ahogy Baudelaire mondáná, végzete.

Amit Knutson az ő Dominik úri kocsmájabeli monológjában „a művészi alkotás morális tisztaságának” nevez, követelménynek és szükségletnek, az ő számára „aránytalanul fontosabbnak” minden egyébnél, a művészi alkotás morális tisztasága az ő számára első sorban a mű művészi kvalitásával szemben felállított követelmény. Az a morális tisztaság, melyről ő beszél, nem egy a művészet szféráján kívüleső etikai kritérium, nem azt jelenti, hogy a művésztől holmi szociális vagy másfajta elkölcsi szabályhoz való alkalmazkodást, a művész egyéni inspirációjának idegen szempontok alá való rendelését követeli.

A művészi alkotás erkölcsi tisztasága alatt ez a Knutson csak egyet érthet: a mű esztétikai kvalitásának azt az előfeltételét, hogy a művész ne akarjon jótányit se elrejtteni abból, ami igazságként tárult fel előtte és hogy „tisztán” — külső hatalmakkal és célszerűségekkel való minden okos és oktalan megalkuvás nélkül — egyesegyedül és csak arról szóljon, ami legbensőbb élménye és csak úgy, ahogy magának az élménynek a törvénye diktálja. Meggyőződést játszani, szenvedélyt szimulálni vagy elrejtteni, hazudni vagy elhallgatni azt, amit az ember lát és tud: a hétköznapi vagy ép politikai életben ez nemcsak sikeres, hanem egy superindividuális erkölcsiség szempontjából még igazolható

és produktív eljárás, elkerülhetetlenül szükséges, jobb is lehet, mint az őszinteség. A művésznek azonban a művel sose lehet büntetlenül hazudnia. A szenvedély és a hit utánzása és minden szimulált inspiráció, minden ami nem tisztán élményből született alkotás, az csak ál-alkotás, másolása lehet valami autentikusnak, a hazugságot és nem az embert revellálja mint az autentikus alkotás.

És ép ezért az esztétikai kvalitásnak ez a kérdése nem „pusztán” esztétikai kérdés. A szimulált inspiráció, „a művészi alkotás morális tisztaságának” hiánya a legfőbb igazmondásnak, a művészetnek eszközeivel a frázist igazságként propagálja, magát az igazságot pedig frázissá degradálja. Ugy tesz, mintha művészet volna, vagyis mintha élményt, élményben az embert revellálna és valójában cafrangokkal utánzott, hamis nagy gesztusokkal, álfeleletek, ál-igazságok és álszépsegek kölcsönként patétikájával takarja el, tagadja meg, teszi láthatatlanná az emberi igazságokat, a valóságos embert és az ő valóságos tusakodását az élettel és a halállal.

Igy történik, hogy Knutson monológja közben pillanatra se tudok elfeledkezni néma asztaltársáról, Nielsenről. Az alighanem közben a saíát gondolataiba merült el mind mélyebbre — saját gondolataiba, melyeket különös módon ép ennek a másik embernek, Knutsonnak a perzselő szavait hallgatva még inkább sajátjának, még inkább a saíát élete végeleges igazságának érez. A blitvai bankett költője makacsul hallgat, mintha csak ő is vigyázna arra, hogy egyetlen közbevetett megjegyzéssel se zavarja meg Knutsonnak a monológját, mely Nielsen számára az ő saját reménytelenségével való szenvedélyes szembesztését jelenti.

S így történik, hogy „a neuraszténiás l'art pour l'art-ista mázolóknak” és a Barutanszki-féle realpolitikuskoknak szempontjából nem kevésbé kontáruul irreális Nielsennek ez az egész monológ formájában végbemenő intenzív dialógusa. Ép ez a rendkívül szubjektív és intim beszélgetés a szubjektivitás és intimítás csúcán objektívivé válik: mint legszemélyesebb ügy és legszemélyesebb fájdalom, mint mindent árnyékba borító, kétségbeesítő, sötét realitás felbukkan a nép, mely hiányzik a blitvai bankettől. Az első blitvai óceániáró hajó, mely Rajevszkit amerikai diadalútiára vitte, ebben a dominiki tete-à-teteiben egy csapásra szimbólummá nő, mintha a „Blitvánia” nevű hajón maga Blitva állna a szemünk előtt.

Fent „az óriási Louis XV.” szalón, ahol valahányszor megjelent Rajevszki, felzendült a muzsika és a Jorenonok mind követték az ismeretlen és titokzatos európai ország eme prófétájának emberfeletti alakját, amint áthalad a milliórdosok sorfala között mindig három-négy vastag nagy könyvvel a kezében, mintha általában valami különösen fontos és mély kérdések hosszadalmas tanulmányozásával volna elfoglalva és nanhosszat mást se tenne mint könyveket fajna. Még az óceanon is falja a könyveket! (S től disztíngváljunk, az ember, aki egész életében nem olvasott el három könyvet!) ...lent azonban „Blitvánia harmadik és negyedik osztályán néhány száz blitvánunk utazott tengerentúlra, hogy ott a tulós narvon, Amerika földjén, nyomorultak közt is legnyomorultabbak rabszolgákká legyenek, legalantasabb rabszolgákká, mint a jaranok és a nátorok. Semmi engem úgy, le nem suitott mint ennek a mi blitvai hatónk aliának ez a híze és bár természetemet és jellememet tekintve sose voltam levevésbé se haitamos túlzásra vagy éppen demogógiára, egyedül az az ellentét ezek között a blitvai hízés rongvok a „Blitvánia” fedélzete alatt és az aranvozott szalónok között a fedélzeten fent, annyira mezzavart, hogy nem tudtam megállni, hogy minden mellékgondolat nélkül egész őszintén meg ne fejezzem hogy az ember gyakran úgy érzi, hogy ennek a mi blitvai civilizációnknak az egész felépítése alapjában el van hibázva. Mi ér-

telme van — tulajdonkép — ezeknek a mi luxuriózus óceánjáró hajóinknak, hogyha a fedélzetük alatt blitvánok a két patások színvonalán, a saját maguk ürlélékében és bűzös rongyokban utaznak? Szemét! Intellektuális életünknek egész mai keretel, propagandánk a külföldön, művészetünk, különösképen az, ahogy ennek a mi blitvai fajunknak úgynevezett magasabbrendű, metafizikai elhivatottságát dicsőítjük, ez a mi faji messianizmusunk, mindez nem egyéb mint gipszdekoriáció egy olyan állapotban, melynek egyáltalán nem kellenek gipszdekoriációk, hanem kenyér...”

Ezeket Olaf Knutson a hajón Rajevszkinek mondta s feltehető, hogy affektusban. Olaf Knutson most is affektusban beszél, mintha nem is emléket beszélné el. S valóban nemcsak emlék az, amit felidéz. A jelen nem különbözik a tegnaptól, az a nap hajón, nem ettől az estétől itt Blitvnenben, a Dominikban úgye őt ugyanaz a hajó viszi, továbbra is ugyanazon hajón utazik s nemcsak ő, nemcsak Rajevszki, Nielsen is, egész Blitva. Az affektus, mely akkor a blitvai luxushajón úrhodott el Olaf Knutson lelkén, most, az öngyilkos Larsennek ezen a végtiszteességén, a hallgatag halálraitélt Niels Nielsennel a szeme előtt nem fejvesztetté, hanem ellenkezőleg, látnokian éleslátóvá teszi. Ahogyan megmutatja, valósággal megfesti Rajevszkit Nielsen szeme előtt, Rajevszkit a bűzhődt nyomornak azon a luxuriózus hajóján, illetve ezen a blitvai hajón — a próféta emberfeletti alakja vaskos könyvekkel a kezében milliárdosok sora-fala közt s a zenekar, mely rázendít, hogyha ő megjelenik — sokkal nagyobb, sokkal fontosabb dologra mutat rá mint a Muzsák groteszk blitvai Tartuffe-jének az egyéni figurájára. Ez a Tartuffe szintén egy egyházi ideológia nevében lép fel, egy a vallási egyházénál nem kevésbé mítikus ideológiát képvisel, ez a Tartuffe valóban főpap, a faji, a nemzeti, az állami eszmének patétikus főpapja — és Knutson nem kisebb hatalommal kerül összeütközésbe, mint a középkori eretneknek, Knutson az embertelen Absztrakcióval kerül összeütközésbe, mely megett támaszként ott terpeszkedik az atavisztikus szellemi restség, a blitvai sötétség — s mint Knutson igen helyesen állapítja meg — egy egész civilizáció s mely embertelen Absztrakció mindezekén kívül igen evilági, igen konkrét természetű hatalmi eszközökkel is rendelkezik. Ez a blitvai Tartuffe már maga se egész biztos benne, hogy csak Tartuffe. És minden esetleges benső konfliktus elől eleve megvédi, eleve felmenti az eszme, melynek az apoteózisán buzgón fáradozva mintegy mellékesen s önzetlenül, de igen eredményesen a maga hatalmát és dicsőségét is szolgálja.

Lényeges momentum: a mítoszt, melyet Rajevszki képvisel, Olaf Knutson nem olyan módon tagadja meg, mint ahogy a középkori eretnek tagadott, aki bár lázadt az egyház ellen, az egyházi mítosznak még lázadva is foglya maradt. Olaf Knutson nem is egy saját politikai koncepcióját szegezi szembe az uralkodó politikai koncepció ideológiájával. Ő csak művész. Művész, aki ott, az ő számára szimbólikus jelentésű luxushajón, szemében azzal, amit a fedélzet alatt meglátott, úgy néz a fedélzetre s a fedélzeten a blitvai mítosz aureolájában mozgó, blitvai dicsőségben sütkérező Rajevszkire, az egész blitvai mítosza, mint magára a pőrén megmutatkozó, tettenért Hazugságra. Nem „a nép”, nem egy gyűjtőfogalom, nem egy „eszme” vagy szociológiai kategória s nem is az a romantikus, idealizált, a réginel nem kevésbé hamis, népnék nevezett rousseaui istenség az, melyről Knutson számára szó van, hanem emberek, vulgáris emberek, akikből Rajevszki csúfot úz, mikor az ő kizárólag úgynevezett csillagos ideálokra emelt szemével őket az ő monumentális szobraiban és kompozícióiban, mint díszruhás nemes hősoket, patétikus szenteket, szent ideák népét, mint úgynevezett ezeréves népi őserő hordozóit ábrázolja, közönséges emberekrol van Knutson számára szó, akikrol a blitvai mítoszbán ép azért nem esik szó, mert tépyek, mert a blitvai nyomor elől, melyet ismernek, az ismeretlen amerikai nyomorba menekülő elkínzott állati existenciájuk-

kal s bűzhödött rongyaikkal valóságok. A blitvai mítosz mint az ember megtagadásának és letagadásának rendszere, a mítosz művészete, mely „gipszdekoriáció” a valóság meghamisítására és elleplezésére: ez az, ami Olaf Knutson, a művészt, ép a művészt — művész az akinek vitális szükséglete a kifejezés az élménnyé vált valóság kifejezése — lázadásba és kétségbeesésbe kergeti.

Ép a művész — paradox módon ép azért mert művész — a l'art pour l'artista Knutson az, aki nem tolsztoji programmatikus meggyőződésnek alapján, hanem tisztára „az alkotás morális tisztaságának” vitális szükségletéből, a művészi igazságra szomjazva, reménytelen lázadással a művészet nevében fordul a művészet ellen: pokolba az álművészzel, pokolba a művészzel s velük együtt vigyen az ördög engem is, de váljék láthatóvá mindenek előtt és mindenek felett a valóság, az ember, akit eltorzít, akit emberi rangja alá aljasít a kenyér, mely nincs s melyet ábrándként elkínzoltan és hiába kerget...

„Fenkölten, olyan magasságból, ahova nem érnek fel az érveim, még a legmeggyőzőbbek se, Roman Rajevszkij azzal szakított félbe, hogy mindent túlságosan sötétben látok. Hogy ez a mi népünk nyomorog, az igaz, de hát ép azért is utazik Amerikába, hogy majd abbahagyja a nyomorgást... A blitvánok szívósak! A blitvánok győznek!... Mindannak amit és a fedélzet alatt láttam, még csak nyoma se lesz a jövőendő történelemben! Ebből a bűzből és ebből az éhes nyomorból egyeflen sornyi írás se fog maradni a történelem-könyvekben! Mert a történelem nem kicsinyes, nem szimatolgat minden részlet farka alá, a történelem nagy esetvonásokkal dolgozik, dekoratíven, szélesen, szintétikus lendülettel! A történelemben nem marad meg más, csak egyedül Roman Rajevszkij útjának a leírása! És semmi más! Az se, hogy milyen volt az ott ennek a hajónak a fődélzete alatt és az se, hogy én erről mit gondolok! És így kell nézni a dolgokat...”

Eképen az, ami Knutson szeme előtt örvényként nyílt meg, örvényként, mely miatt gyökeret vert lábbal, magával s mindennel meghasonlottan, nem tud, úgy érzi, tovább haladni — az, amit Knutson megrendülten, mint magának a művészi munkának, a szépségnek és igazságnak, az élet emberi értékeinek problematikusává válásaként él át, az a blitvai mítosz művésze, Roman Rajevszkij számára nem hogy nem örvény, hanem afféle érdektelen, természetes, hétköznapi sártócsa, melyen az ember, tudniillik ő, rugalmasan, könnyed eleganciával lép át anélkül, hogy lelki derűjén a legkisebb folt is esne.

Knutson az ő lázas dominikij vallomásában, mikor kimondja a végzetes gondolatát, hogy „meg kellene ölni Rajevszkit mint egy kutyát”, megemlíti, hogy volt a hajón „egy dramatikusan világos pillanat”, akkor fogant meg benne ez a gondolat s hogy akkor kellett volna meg is tennie. Nyilván ez volt az a pillanat. Az, mikor Rajevszkij az ő fantáziátlan gyalázatos optimizmusának sebezhetetlen vértjében egészséges nyugalommal tekintett le a dekadens és exaltált Knustonra. Ugyanúgy mint Georgis az élheteretlen és ugyancsak dekadens exaltált intellektuelle, doktor Nielsenre. Ez a gyalázatos optimizmus ezen, ezzel a fuvarral tengerentúltra tartó hajón, az embertelenség, mellyel Rajevszkij egy „magasabb” úgynevezett történelmi szempontból lappáliának minősíti az eleven konkrét ember mai, konkrét, visszataszítóan méltatlan szenvedését, ez a hivatkozás a történelemre, ez az esztéticizmus, mellyel Rajevszkij, az öntelt mítosz öntelt papja, finnyásan választja külön az ő történelmi theodiceáját a konkrét emberi valóságtól, az emberi valósághoz való hűtlenségnek, a hazugságnak mint egyetlen és legfőbb Pantokratornak ez az apothéosisa — ez az, amire Knutson nem talál más „ellenérvet” mint azt, hogy a mítosz papját meg kellene ölni mint egy kutyát.

Knutson nem találhat más ellenérvet, mert az egész blitvai globusz Rajevszkit és nem őt igazolja. Embernek lenni, emberként, emberi szenzibili-

tással reagálni, az ezen a blitvai glóbuszon egyet jelent a kudarcral, szenvedéssel és tehetetlenséggel és a diadal az alkalmazkodás jutalma, azé, aki mint Rajevszki történelme” nagy ecsetvonásokkal dolgozik, dekorative, szélesen, színtétikus lendülettel” — vagyis azé, aki megtagadva az élő embert és az emberit, lehetőleg tehetségesen alkalmazkodik az uralkodó, az egyeduralkodó hazugsághoz. A valóságban, melyben az élő embernek kijáró figyelem és az emberi méltóság feledésbe merül, a valóságban, melyben minden szó, mert szó, eleve hitelét veszített frázistörödé, a dehumanizált, az antihumanizált blitvai valóságban a gyilkosság, mint az ember önbecsülésének, emberi méltóságának mint a humánumnak reménytelenül kétségbeesett, de egyetlen lehetséges, paradox manifesztációja? S mégis: „megölni Rajevszkit mint egy kutyát”, ez Knutsonnak a maga személyes élete hazugságának felszámolását s még többet: az egyetlen módot jelenti, hogy Blitvában legalább egyszer teljes és végleges igaz kifejezést adjon a gyilkos, a gyilkosságot és gyilkosokat glorifikáló hazugság gyűlöletének. Ez volna az egyetlen mód, hogy ő egész élete nyomtérkéval protestáljon a mítosz ellen, mely semmibe veszi az élő embert.

Knutson azonban ott a hajón, abban „a dramatikusan világos pillanatban” adós maradt a számára egyetlen igaz cselekedettel s a Dominik kocsmájában íme a triumfáló Rajevszkitől kell beszélnie, arról, hogy Rajevszki diadalmasan és büntetlenül mint adott neki leckét abból, hogy hogy kell nézni a dolgokat.

„Es így kell nézni a dolgokat...” Eddig jut el Knutson a Rajevszki szavainak idézésében. A három pont ezen a helyen is a félbeszakított, a ki nem mondott gondolatra utal, de szarkasztikus ironiával, mivelhogy ebben a pillanatban a láthatatlan blitvai Rendező itt a Dominiknál a tények nyelvén folytatja és fejt ki tovább ezt a leckét, mellyel annak idején az óceánjáró luxus-hajón a példásan optimista Rajevszki, a történelmi misztériumba beavatott férfiú előrelátóan intette Knutson, hogy óvakodjék a történelmi processzus „apró részletein” megütő egészségtelen és kicsinyes és dekadens pesszimizmustól. A blitvai láthatatlan Rendező jóvoltából Rajevszki emelkedett szellemű fejtegetése abban a Dominik-féle kocsmában kapja meg a materiális, gyakorlati, félreérthetetlen és érzékelhető illusztrációját, ahová Knutson vakációra invitálta a vakációra oly hevesen vágyakozó doktor Nielsent.

„Es így kell nézni a dolgokat...” — ez az a bizonyos végszó, melyre a színpadon — egy realitásban, mely a lázalom atmoszférájával terhes — mintegy adott jelre, új jelenet következik.

„Meg kellene ölni Rajevszkit mint egy kutyát” — voltaképp ez a veleje a Knutson vallomásainak s ez az, amiről ő Larsennek eme végtisztességén meg akarja győzni asztaltársát — és még inkább önmagát. S amíg egy ilyen Knutsonnak, a művészi alkotás erkölcsi tisztasága mániakusának éjjeleit és napjait megmérgezi a pusztá gondolat, hogy neki, ép neki meg kellett volna ölnie és meg kellene ölnie egy embert s amíg asztaltársa, a másik, nem kevésbé balga intellektuel egy ilyen rögeszméről szóló vallomást a végső dolgoknak kijáró komolysággal megbabonázza s nem kevésbé a teljes tehetetlenség állapotában hallgat meg s amíg mind a ketten ép ezért valami egész rendkívüli, félelmes, számukra egyaránt megoldhatatlan nehéz problémának érzik a személyes existenciájukat és általában ezt az életet, addig a blitvai gyakorlat nem tud erkölcsi problémákról, nem nyugtalanítja az emberi existencia, a hazugság és az igazság kérdése, az ellentmondás, mely maga az élet, a blitvai gyakorlat csak a politikai hatalom biztosításának technikai feladataival van elfoglalva — és ami a Dominik meleg és barátságosan világos kocsmájának színpadján egy igen reális deus ex machina formájában kifejezésre jut, az nem más mint ép ez a megbékíthetetlenül groteszk kontraszt az intellektuális emberi és a politikai hatalom tisztára technikai principiuma között. A politikai hatalomnak ez a

tisztára technikai principiuma az a *deus ex machina*, ami a Knutson szavába vág, illetve átveszi a szót és teszi nyilvánvalóvá, hogy a történelmi mítosz, a Rajevszki féle paraenesis: „Így kell nézni a dolgokat...” nem pusztán kontemplatív tantétel, hanem sokkal inkább gyakorlati axióma: így kell csinálni a dolgokat...

Ez az igen reális *deus ex machina* teszi nyilvánvalóvá, hogy valójában mi csoda az a blitvai küldetés, a blitvai nemzeti és faji misztikum, általában a történelmi mítosz, amint egyszer láthatóan „a réalpolitika” síkjára lesz transzponálva.

„Így kell nézni a dolgokat...” — citálja Knutson a Rajevszki szavát és erre mint a homéroszi énekekben az emberi szóra válaszképpen hirtelen megdördülő menny, megszólal maga a blitvai Logos, a blitvai Alfa és Omega: a gyilkos fegyver.

„Mintha ebben a pillanatban földrengés rázta volna meg a Dominik ódon korcsmája alapjait. A vendégek mind egyetlen szempillantás alatt felpattantak székeikről. Az üvegeknek, edényeknek, ezüstnek ebben a hirtelen csörömpölésében, a felborult asztalok, halak, borjúsültek, aszpikok között, ebben az egész izgatott kavardásban valójában senki se ismerte ki magát és az első pillanatban senki se értette, hogy mi történt. A dobogó felett, ahol a harmonikázó nők énekeltek, a felső galériáról két ismeretlen személy önműködő pisztolyból pergőtűz alá vette a középső páholy egyik asztalát és ez a gyors lövöldözés az abroszok, összetört tányérok, kiömlött borok, eltört székek és sebesültek jajveszékésének földült zürzavara felett oly nyílsebesen, valósággal veszett irammal viharzott el, hogy az eszeveszett rémült rohanásban és üvöltözésben senki se tudta: kicsoda dobol itt és mért hullnak a poharak és törnek össze a székek és ki jajgat sebesülten és már ömlik mindenfelé a céklából készült borscsnak olyan tömege?

— Ez nem borscs, ez vér, ki lövöldöz itt, segítség, rendőr, pincér, fizetek, segítség, vér!”

A blitvai Tudományos és Szépművészeti Akadémia nagytermében s a nagyszalon, Barutanszki Ingrid őfőméltósága legmagasabb védnöksége alatt, a politikai, közgazdasági és kulturális elit számára megrendezett posthumus kiállítás: ez volt a Larsennek megadott hivatalos végtisztesség. Hivatalos, tehát hazug, tehát a blitvai elit számára kellemes. És mert a blitvai elit számára kellemes annak aki ember, a gyomra kavargó tőle, öklendeztető és tébolyító. Az emberek — Olaf Knutson és Niels Nielsen tehát a Dominik kocsmájában keresnek menedéket és hajlékot a maguk kegyeletének. S mert nem a költő, hanem a valóság az, mely szakadatlanul produkálja a szinabólumokat, a blitvai valóság az, mely utánamegy a két embernek, a Dominik kocsmájába s ott leselkedik rájuk a dobogó felett, ahol a harmonikázó nők énekelnek, a felső galérián s míg lent azok kettén a maguk módján, a blitvai valóság is a maga módján, blitvai módon adja meg Larsennek a végtisztességet.

A blitvai Tudományos és Szépművészeti Akadémia csak színpadi díszlet; a személytelen automatikus pisztoly azonban, mely a Dominik kocsmájában átveszi a szót Knutsontól, ez a pisztoly pontosan, hiven, álarc nélkül, előítéltektől mentes őszinteséggel ad hangot a mítikus Blitva valóságos viszonyának a nem-mítikus, az eleven embert revelláló művészethez, az emberhez, a szellemhez. Ezt a viszonyt nemcsak gyakorlatilag, de lapidárisan, egy röpke sóhaj kíséretében formulázta meg a blitvai mítosz legfőbb letéteményese, maga Barutanszki ezredes:

„Ezt az egész intellektuel söpredéket gépfegyvertűzzel kellene szétverni!”

S Barutanszki a blitvai mítosz szívéből beszél, mert pusztán látszat, hogy lehet a blitvai mítosz, a blitvai állameszme, a blitvai principiumokon épülő civilizáció, az erőszak diktatúrája és az ember szellem értékei között más viszony mint az, mely a gondolatot és a lényegénél fogva szabad szépséget ka-

takombákba kényszeríti. A tudománynak és szépművészetnek ápolására szolgáló akadémiai palota époly hazugság mint a blitvai hajadon, aki márvány-párnán nyújtja a lantot a költőnek. Az igazság, a blitvai, az az önműködő pisztoly.

Olaf Knutson csak most kezd észbekapni. Az automatikus pisztoly pergőtüzének nem az volt a feladata, hogy eklatáns meggyőző erővel fesse alá a Rajevszki gondolatmenetét arról, hogy magasabb történelmi igazság szempontjából nem kell emberek kínjára és pusztulására hederíteni s hogy ennek a gondolatmenetnek színpadian hatásos pointet adjon a kísérteties blitvai lúxushajó fedélzetén.

„— Mi az, mi történt — ugrott oda Olaf Knutson ösztönszerűen Nielsenhez, aki ott állt megmeredve, sárgán, egész hidegen és vértelen arccal, de tökéletes önralommal és úgy szemlélte a megrémült testeknek ezt a kavarodását, mint akinek az esze másutt jár.

— Semmi! Lőttek. Szerényen úgy vélem, hogy ez nekem volt szánva!”

A Dominik vendégei közt Nielsen talán az egyetlen ember, akit nem ért meglepetés. Ő az egyetlen, aki tudván tudja, hogy Blitvában élünk, ahol a monstruózus a normális s ahol azért, hogy „ismeretlen tettesek” egy embert eltegyenek láb alól, vele együtt habozás nélkül zúdítanak golyózáport más pár tucat emberre is. S egyébként neki már mindegy. Annyira, hogy még nevetni is tud — hogyha nem ő maga, hát helyette az író, aki a tragikum csúcán egyszerre úgy szemléli kívülről a maga színpadi vízióját, mint ahogy hőse egyszerre csak a Georgis szemével nézett a maga el nem készült nyílt levelére és önmagára.

„— Maga vérzik, vér csurog a kabátja ujján...

— Nem! Nem sebesültem meg. Ez a céklasaláta leve, leöntöttek.”

Niels Nielsen vértelen arcán mintha csakugyan valami mosolyféle suhanna át, a legyőzött mosolya, aki nemcsak a győztest, da őhmagát is, ezt az egész nyomorult hűhót, amit ez az élet, a már távozó és fáradt ember táncjátékából tekint át.

„— Mondtam, Nielsen, hogy a sarkunkban vannak! Örültség volt idejönni. Ezeknek az állatoknak ideális célpontul szolgálni.”

Nielsennek, mint öregembernek, aki szörnyülködő, kedves, heves ifjú ember félt — ifjú ember, aki még mindig nem tanulta meg, hogy nincs hiábavalóbb és reménytelenebb és megpecsételtőbb sors, mint embernek lenni — Nielsennek van csitító szava, semmiképp se vidám, de a maga módján mégis csitító szó:

„— Seabaj! Előbb-utóbb úgyis lepuffantanak! Mindegy!”

Knutson minden másról elfelejtkezett, most már csak Nielsen látja, ezt a saját sorsával szemben egykedvű ember s azt, hogy neki, Knutsonnak kell őt elrejténie, megmentenie. Knutson nem tudja amit Nielsen tud; azt, hogy még csak kicsi kis vakáció sincs, nemhogy menekülés. Mennél inkább apatikus Nielsen, fiatal barátjának annál inkább ég talpa alatt a föld.

„— Menjünk! Most mindjárt! Kérem! Nem kell gorilláknak szolgálatot tenni! Haza többé nem mehet! Nálam fog aludni! Ó Uramisten, maga a fejével játszik, én meg itt egész este fecsegek mint valami vénasszony!”

Knutson határoz, Knutson cselekszik, Knutson rendelkezik. Nielsennek ezt az éjszakát nála kell töltenie s másnap annak az özvegy Gallénnének a lakására fogja vinni, aki fiát gyászolva, süketen naphosszat játszik a zongorán, melynek húrjait előbb elszagatta s aki „egyébként igen eleveneszerű asszony”. Aztán amint alkalom nyílik, el Blitvából, ő szökteti majd át a szomszédba, Blatviába... Nielsen passzív. Passzív, mint ahogy illik az olyan emberhez,

akinek semmi se maradt, amit még elveszthetne, ami miatt még félhetne, amit félhetne, semmi, amit még akarhatna. Nielsen hagyja, hogy Knutson „elvigye” a maga lakására. S tán eszébe jut az irónikus gondolat, hogy az ő a apátiájának ez a teljessége, ez a végleges és visszavonhatatlan csatavesztetés, a tűz mely benne elhamuhodott, voltaképpen ez is a vokációnak egyik formája s hogy legalább ez most már elveszthetetlenül, mindhalálig az övé. Nielsen azonban ez esetben alábecsüli nemcsak magát, alábecsüli Blitvát is. Mert mindig tévedés azt hinni, hogy van az elvetemültségnek, a blitvai állapotnak egy már tovább nem fokozható borzalmi foka és ugyancsak tévedés azt hinni, hogy lehetséges a gondolat, az emberként gondolkodó ember számára az apatikus reménytelenségnek olyan mélypontja, melyben képes rá, hogy tartósan lemondjon az eruptív gondolat eruptív kifejezéséről, a cselekvésről, még ha a cselekvés mégoly reménytelenség is látszik.

Szemben a mítikus történelem realizátoráival, akik nem „szórszálhasogatók” s akiknek époly kevéssé vannak skrupulusaik mint bármi süket gépezetnek és akik mindig „szintétikusan, dekoratív, lendületes ecsetvonásokkal dolgoznak”, szemben a mítikus Történelemmel, mely maga az ember tagadása és maga a kézzelfogható, árva, meztelen emberi igazságokon triumfáló öntelt, véres és vértől részeg gyilkos hazugság, szemben a diadalmas mítossszal maga a reménytelenség is csábíthat, sőt ellenállhatatlanul kényszeríthet a cselekedetre és ép azt a fajta embert, aki semmiképp se választotta, de ha már itt van, vállalja, nem tudja nem vállalni, nem tudja nem kihívni sorsát.

Tomán László

Hátsó épület*

Győztes és legyőzött hadvezérek, politikusok, diplomaták, kémek és kémelhárítók emlékiratait és kulisszittkokat leleplező vallomásai után itt van egy igazán emberi dokumentum a második világháborúról. Emberi dokumentum az embertelenségről.

Anna Frank, a német és holland fasiszták elől rejtőzködő zsidó lány naplót ír. Úgy írja, mintha csak önmagának írná, önmagához szólna, mintha vigaszt keresne abban, hogy szavakba önti bánatát; de titokban arra gondol, hogy egyszer, ha megszűnik az embervadászat, s ő búvóhelyéről kiléphet az utcára, a szabadságba, újságíró, író lesz, és kiadja naplóját. Vágya nem teljesült. Két évi illegalitás után elfogták, családjával koncentrációs táborba vitték, s 1945 márciusában Bergen Belsenben meghalt.

Azt hiszem, az utóbbi évek legmegrázóbb irodalmi műve a „Hátsó épület”. Nemcsak azért, mert serdülő, 13–14 éves lány írta, s mert egy valóban rettenetes korról szól, hanem őszintesége, szókimondása, közvetlensége miatt. Nagyon szomorú könyv Anna Frank naplója. Nyolc, származása miatt pusztulásra ítélt ember él a rejtkehelyen, s ezt az életet az állandó rettegés, nélkülözés, pattanásig feszült idegek teszik tűrhetetlenné. Ilyen körülmények között fejlődik Anna, s naplójában megörökítette a bujdosás nehéz, keserű éveit. Az első hónapokban csak egyszerűen lejegyzik az eseményeket, megfigyeléseit, később mindinkább foglalkozik önmagával, lelki problémáival, jelenével és jövőjével, kilátásaival, vágyaival. Mert ebben az életen kívüli helyzetben sem szűnt meg Anna hinni, hogy a szabadság meghozza vágyainak teljesülését. Míg négy fal közé zárva minden pillanatban a halált várja, elemzi szüleinek, lakótársainak jellemét, elmélkedik, elkészíti saját egyéniségének körképét, neveli önmagát, művelődik, rádöbben az élet tényeire, harcol önállóságáért, felnőttiségéért. Az utolsó hetekben egy életfilozófia körvonalai bontakoznak ki leveleiben (naplóját levélformában írta).

Kontemplatív pillanataiban minden egyes felmerülő kérdéssel kapcsolatban állást foglal, nézete van mindenről: irodalomról, művészetről, politikáról. Írói ambíció jelenik meg benne, de szigorú kritikusa önmagának; érzi, számára az írás életszükséglet, nem csak időtöltés: „Amikor frok, mindentől megszabadulok, eltűnik a bánat, visszatér bátorságom.”

* Anna Frank naplója, NOLIT kiadás, 1956.

Figyelemmel kíséri a második világháború eseményeit. Naplójában foglalkozik a katonai hadműveletekkel, kommentárt fűz hozzájuk: a nyugati inváziót például olyan alapossággal, olyan sokoldalúan, minden lehetőséget számításba véve tárgyalja, hogy szakember benyomását kelti. Az 1944 nyarán Hitler ellen elkövetett merénylet értékelése is hejjet kap Anna naplójában. Nem bízik a német tábornokokban, a militarizmus egy válfajának képviselőit látja bennük. Véleménye szerint a tábornokok csak azért akarják eltenni láb alól az egyik diktátort, hogy másikat állítsanak helyére.

A zsidókérdésről elfogulatlanul ír, de minden sorában érezzük az üldözöttek szomorúságát. Nehéz helyzetét súlyosbítja, hogy azokra gondol, akik nem tudtak elbújni a fasziszták elől, s valamelyik haláltáborban pusztulnak el; ekkor Anna nem menekülhet lelkiismeretfurdalása elől, önmagát vádolja, hogy esetleg élve marad. Nagy rokonszenvvel beszél azokról a becsületes hollandokról, akik vállalják, hogy életük kockáztatásával elrejtsek a zsidókat, s a bujdosókat segítsék. Habár ő nem holland, megszereti ezt az országot és bátor népét, maga is holland hazafivá válik.

Anna humanizmusa nem elégszik meg a saját népével vállalt szolidaritással; a háborút, az emberek közötti esztelen vérengzést, öldöklést is elítéli: „Miért költenek naponta milliókat háborúra, s egy fillért sem egészségügyre, művészekre, szegényekre?” Ennél is tovább megy. Látja a társadalmi igazságtalanságot, a szegények és gazdagok egymással szemben álló arcvonalát, s az elnyomottak, éhezők, szenvedők oldalára áll: „Miért kell egyes embereknek éhezniük, amíg vannak többletek, melyek a világ más részein rohadnak?”

Nyomon kísérhetjük a naplóban, hogy fejlődik ki Annában a velük rejtőzködő Petr iránti szerelem. Anna beszámol a viszony minden egyes mozzanatáról. Eleinte észre sem veszik egymást, sőt bizonyos ellenszenv választja el őket, aztán felfedezik, hogy közös problémáik vannak, összebarátkoznak, s ebből a lelki kapcsolatból gyermekien ártatlan, mégis szenvedélyes szerelem születik. Ez a szerelem lényegében a világtól való elzártság eredménye. Anna a Petr-rel való együttlétben, beszélgetésben, csókokban keres menekülést abból a rettenetes légkörből, amely a „hátsó épület”-ben uralkodik. A bizonytalanság, a félelem idegessé teszi az embereket; a felszabadulás még beláthatatlanul messze van, annál közelebbről fenyeget a leleplezés réme. Az emberek türelmetlenek, ingerlékenyek, lelkibetegek. Anna ezt az állapotot okozóival összefüggésben látja és vizsgálja. Ő maga nem tud egyetérteni szülei és lakótársaikkal. Mély szakadék különíti el a nemzedékeket: Annát a körülmények önállóvá teszik, (bár állandóan szenved magányossága miatt), regeteget olvas és tanul, jóval átlagon felül; műveltséget szerez. Kutató tekintete az emberek lelkébe hatol, s épp ezért nem érti meg anyját — aki a régi, kispolgári anya és asszony típusa. Anna más ember akar lenni, az ő női ideálja nem az anyja, helyette önmagában épített fel egy eszményképet; álmatlan, rettegő éjszakákon, vagy naplója fölé hajolva képzelte el: „Szükségem van valamire, férjemen és gyermekeimen kívül, kell valami, aminek az életemet szentelem!”

„Ha isten megengedi, hogy életben maradjak, dolgozni fogok a köz javáért, az emberiségért.”

Néha hangosan, de leginkább csak naplójába írva lázad fel környezete ellen, s kétségbeesett epedéssel néz a függönyön át a kék vagy borús égre, a zöldelő vagy hótakarta fákra — a szabadság jelképeire.

A naplófüzetben, melyet Anna tizenharmadik születésnapjára kapott, röviddel a rejtkehelyre való vonulás előtt, egy egész életet írt meg két év alatt, egy élet tragédiáját tárta fel. Ez a két év őt, a gyereklányt, igazi felnőtté érlelte, felnőtté, aki vállalja a harcot, képes szenvedni, de bízni is tud. 1944-ben, tizenöt éves korában Anna látja a kaotikus, pusztulásnak indult világot, mármár úrrá lesz rajta a pesszimizmus, de mindennek végén felülkerekedik benne a remény. Elkészülésében időnként lemond arról, hogy valaha is kikerül a titkos rejtkehely poklából, amely testet és lelket egyaránt felőröl, de aztán megjelenik benne a bátorság, a kitartás, s legyőzi minden gyengeségét.

Ahogy a napló vége felé közeledünk, úgy komolyodik, úgy válik csáknem filozófikussá Anna hangja. Egymás után merülnek fel a lét problémái. Ő már tulajdonképpen leszámolt a világgal; kialakította róla véleményét, világosan meghatározta viszonyát a valóság iránt. Benne találkoznak korunk embertelenségeinek hatásai, Anna az ellentmondások gyújtópontjába került. Ezt állapítja meg, szinte sorsszerűen, utolsó feljegyzéseiben, amely 1944. augusztus 1-én kelt. Életének halálos számadása ez. Borzalmas megérzéssel írta ezt a levelet. Elkkor, egy lépéssel a halál előtt, felismeri magában a jóságot, s így végül feljegyzését: „... megkísérlem megtalálni a módját, hogy az legyek, ami lenni szeretnék, és ami lehetnék, ha nem volnának élő emberek a világon.” De vannak, voltak, s az emberek egy része nem engedte meg, hogy Anna Frank s vele együtt sokezer társa az legyen, ami lenni akar: ember. A bergenbelseni haláltáborban megfellebbezhetetlenül némult el Anna, de naplója megmaradt és figyelmeztet. Ennek a tizennégy éves lánynak a remekműve mentő. Szavait és Anna halála gyűlöletet ébreszt. Amíg élt, ő tudta, mi a gyűlölet, tudta, kit kell gyűlölni. Ez nem embertelenség, mert az igazság az emberi méltóság követeli. Anna naplójából, amely felejthetetlen olvasmány, tanúságtétel és vádirat, mi még jobban megtanuljuk gyűlölni a gyilkosokat, azt a rendszert, amely különbséget tett ember és ember között, ezeket küldött gázkamrába, százazereket a csataterék tömegvágóhídjára. Több ez a könyv, mint szépirodalom, több, mint erkölcsi cél: humánus.

Tegyük ezt a művet kötelező háziolvasmánnyá az iskolákban:

TOMÁN László

Miodrag Pavlović:

MOST BEZ OBALA
elbeszélések

Matica Srpszka kiadás, 1956.

Két kötet vers és a költészetben szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalatok után Miodrag Pavlović elbeszéléseinek gyűjteményével lép az olvasók elé. Ha valaki 1952-ben megszerette Pavlović újhangú, irodalmi szenzációt keltő verseit (még ha azóta higgadtabbá vált is, és Pavlović költői metamorfózisa miatt csökkent rokonszenvvel iránta —), siet kezébe venni ezt a könyvet.

Andrić, Marinković, Bulatović, Jocić után Pavlović elbeszélései nem jelentenek újítást, de ismétlést sem. Egy különös álláspont jut bennük kifejezésre. Pavlović sajátos szemszögből nézi és ábrázolja az életet. A tényeket nem másítja meg, nem fürdeti a képzelet bűvös vizében, hanem csupán felvonultatja őket. Ezért realiztikusabbak az ő elbeszélései Bulatovićénál. Néha egészen szárazan, szinte „faktografikusan” hatnak írásai, de csak akkor, ha nem látunk bennük mást, mint a leírt szó üres vázát, ha nem érezzük a szavakban és a szavak között azt a talán titokzatos ködöt vagy fátylat, ami a képzelet oltárán égő áldozat füstje is lehet, ha nem tudjuk kitapogatni azokat a valóságon túli szálakat, amelyek át meg átszövik Pavlović minden elbeszélését. Egyesekben szemmeláthatóan, másokban csak intuitíve megérezhetően, de mindig a lényegét alkotják.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy Pavlović elbeszélései szimbolikusak. — Szimbólium lehet maga a cím (Klopke, Ribice, Crna kula, Most bez obala), az elbeszélés meséje (Izmedju ciklusak sokszor a jellemek, párbeszé-
nova, Crna kula, Došljak), szimboli-

dek, tárgyak, hangulatok, lelkiállapotok. Többek között emiatt is nehéz olvasmány Pavlović prózája, de ez senkit ne ijesszen meg. Van-e egyáltalán könnyű olvasmány az irodalomban, — ha az igazán irodalom, és ha tudunk olvasni?; persze, lehet ezt a könyvet átfutni, hogy az ember észre sem veszi benne a mélységeket, a szakadékoknak szélére, tűzhányóknak peremére sem ér...

Sokáig lehetne elemezni Pavlović jelképeit. Akármilyen formában jutnak is kifejezésre, mindegyikük lényegbehatoló; nem a sekély életmegnyilvánulások szimbólumai ezek, hanem az ember lelkének mélyén rejtőző érzések, indulatok, gátolások, küzdelmek, hangulatok, „traumák” költői kifejezései. Itt, ebben az elmélyülésben, ebben a humanizmusban kell keresnünk Pavlović prózájának tudatosan ki nem mondott, eltakart, de élő értékeit.

A klasszikus mintától nem üt el minden Pavlović-elbeszélés. A „Povratake”-ban jár legközelebb az író a realista elbeszélő módhoz, a „Došljak”-ban egészen kafkai témát dolgoz fel, majdnem egészen kafkai módon. Pavlović hajlamos az ún. mágikus realizmus alkalmazására; már a „Stub sećanja” című verskötetében találunk egy költeményt prózában (Bektsva VI.), amely bebizonyíthatja, hogy Pavlović régebben érdeklődik a modern prózai megoldások iránt. A „Most bez obala”-ban ennek az írói eljárásnak legjobb megnyilatkozásai a „Prolog”, „Izmedju činova”, „Crna kula”, „Došljak”. A „Prolog”-ban, például, nincs klasszikus értelmében vett és logikusan összefüggő cselekmény; azaz egy, nevezzük így, „mágikus” logika alapján történik minden: a részleteket, hangulatokat, látomászerű eseményeket a meglepetés, és a rendkívüli helyzetben értelmessé váló, csak

a képzelet logikájával érthető misztikus szálak fűzik össze.

Pavlović legtöbb elbeszélésében meghúzódik egy árnyalatnyi, néha alig észrevehető, néha pedig kitörő humor. Kesernyés, szemrehányó. — Egészen más, mint Ranko Marinkovićé. Vagy magából a meséből, történésből árad, vagy pedig a szerző szuggerálja fordulatokkal, abszurd helyzetekkel. Megrázó is tud lenni ez a humor, mint a „Most bez obala”-ban és a „Došljak”-ban.

Érdekes jelensége a mai jugoszláv irodalomnak, hogy a költők a prózára vetik magukat. A költészettől azonban, ettől a legátközöttebb áldástól és csodás tehertől, nem olyan könnyű megszabadulni. Konstantinović és Radičević regényeikben is magukban hordják a lírát, Davičo legújabb regényében már a szabadság jeleit mutatja. Pavlović elbeszéléseinek egy része egészében vagy részletekben, képekkel és ritmussal hat líraián (Izmedju činova, Crna kula, Prolog), másik része teljesen mentes a költészettől (Ribice, Maska, Povratak).

Ebben a prózában a valóságot különös oldaláról, fantasztikus beállításban látjuk. Az ilyen utakat már meglehetősen kitaposták, de azért ma sem lehetetlen, rajtuk haladva, jót adni: csak minél közelebb kell kerülni a mához, meglátni a jelenben az örök vonásokat, az ember összes jellegzetességeit, látható és láthatatlan, titkolt életét, s ezeket transzponálni. Úgy éreztük, Pavlović képes erre, s meg is valósítja, ha folytatja a próza művelését.

Tomán László

Branko V. Radičević:

VEČITA PEŠADIJA

versek.

Narodna prosvjeta kiadás,
Szarajevo, 1956

Mind nehezebb és nehezebb a dolguk azoknak, akik új verseket olvas-

nak. Mint a világmindenség, úgy szűkül egyszer, s tágul másszor a költészet: az atomoktól a csillagok közötti ködökig és vissza; a legszükségesebb, nélkülözhetetlen, de csak félig kimondott szavakig csiszolt, vésett kifejezéstől a szavak féktelen ömléséig, áradásáig és vissza. Egy költőn is meg lehet vizsgálni és ki lehet mutatni ezeket a változásokat, amelyek azonban csöppet sem szabályosak, mint a tenger mozgása vagy a visszatérő üstökösök útja. A költő nekilendül, vízre bocsátja yachtját (ladikját, csatahajóját, kontikijét), s a végtelen égen, parttalan vízen keresi a kikötőket. De megmaradni sehol sem lehet. Tovább kell hajózni, más csónakon, más hajón. Új hegyek, új kikötők integetnek, magasabb világítótoronyok kacsintanak, muzsikálóbb szirénák csábítanak. S ilyenkor el lehet-e kerülni a hajótörést?

Ha a költő hajója zátonyra fut vagy sziklához verik a hullámok, s a habok csak a roncsokat nyaldosák, a hajós tetemét meg tengeri kígyók harapdálják, akkor árván maradnak a csak az ő számára épített kristálygátak a forróégyői öblökben.

Az ilyen katasztrófához, azt kell gondolnom, most nagyon közel jár Branko V. Radičević. Legutóbbi könyve, a Zemlja (1954) a jugoszláv költészet nagy ígérését hozta; új kötete, a Večita pešadija, kissé letörte a reményeket. A Zemlja lázasan testelgő poézise után a Večita pešadija furcsa, archaizáló, folklorisztikus, balkáni exotikus költészete nem az, megmondom őszintén, amit vártam. Kétségtelenül vannak értékei, amelyek a költő haladását bizonyítják a Zemlja óta: a gyakran megjelenő könnyed dallamosság, a szellem játéka megragadja az olvasót, erotikumból eredő gorombaság itt emberibb, mint a Zemljában volt, nyelve gazdagodott, tarkább lett. De a nyelvi és tematikai gazdagodás téves utakra sodorta Radičevićet. A népköltészet formái és tartalmi elemei

nem emelte a kellő művészi színvonalra, nem szublimálta őket, mint Popa.

Branko V. Radičević új kötetéről szeretném azt hinni, mivel annyira biztos vagyok a költő tehetségében, hogy csak átmenetet jelent. Minek kell bekövetkeznie? A megtisztulásnak. Egy költészet elfogadhatja azt, ami elfogadható a népköltészetben, de csak akkor, ha képes teljesen felszívni; a vásári- és cigányköltészet, a primitív sírfeliratok frázisai, nyelvi ritkaságok és kuriózumok felhasználása

használása hasznos lehet — a maga helyén, de a költő módján. És ez az, ami Radičevićnek nem sikerült minden esetben. Így a gazdagodás nála — szegényedés, de mivel folyamat, új, jobb, szebb, költőibb eredményeket szülhet, olyanokat, amelyek a Zemlja és a Večita pesadija pozitív összetevőinek találkozásában élénk tárják Radičević talán páratlan temperamentumú költészetének ma még kimondatlan, kidalolatlan kincseit.

TOMÁN László

Laták István

Kosztolányi „Édes Anná“-ja a szuboticei műkedvelők színpadán

Kosztolányi Dezső „Édes Anná“-ját néztük a napokban a szuboticei Népkör műkedvelőinek színpadán. A szokottnál ünnepélyesebb hangulatban foglaltunk helyet a nézőtéren. Mert mindig ünnep az, amikor költő szava szól a színpadról. Költőé, aki az élet meghökkentő mélységeibe bátran tekint, aki a való, húsvér embereket egyéni mivoltukban hazug szépítés nélkül mutatja be.

Az ünnep talán halványodik, ha a nem színpadra készített mű kissé megalkuvó színműrő kezén válik drámává, de az eredeti mondanivaló így is átlobog sokhelyt a megszükkült kereteken.

Lakatos László földolgozásában az „Édes Anna” vesztett regénybeli hitelességéből és súlyából. Könyvedebbé válása viszont közelebb hozta a mindennapi emberek világához. Így a szórakoztató műfajokhoz szokott műkedvelők is, fejlődő munkájukban komolyabb föladatot keresvén, több bátorsággal nyúlhattak a kiváló költő művéből származott színdarabhoz.

A korrajz meghalványult a színműben, s a dramatizáció valami heppien-des végződést is sejtett, mégis a Horthy-rendszer középosztályi környezetéből, az „úri házak” életének egy szakaszáról igazán nem hízogó képet nyújt.

Az eddigiekből már kitűnik, hogy mégsem könnyű dolog e dráma színrehozatala. Hogyan feleltek meg mégis műkedvelőink a föladatnak? Úgy, hogy a nagy munkához türelmes, tehetséges és alaposan képzett játékvezetőt nyertek meg: Virágh Mihályt, a Népszínház rendezőjét.

Virágh először is törölt néhány technikai nehézségeket okozó jelenetet a darabból. E jelenetekben s a darab még néhány más helyen mutatkozó, a színpadi átültetésből származó, kissé kabarézú hangnemtől megszabadított a drámát, ezáltal stílusban egységesebb szöveget kapott. S a darab végén az úrfit szépítő kis jelenetet is jobbal cserélte föl.

Azután nehezebb dolog következett, a szereposztás. A Népkör műkedvelő-gárdájában ugyanis egy nagyszínházasdit mimelő gyakorlat uralkodik, hogy egyszerre több darab betanulásával foglalkoznak. Ez akadályozza a jobb erő összevonását s így a valóban kiemelkedő vállalkozásokban is csak részben kapnak foglalkoztatást az érdemesebb munkára fogható műkedvelők. Ez történt ezúttal is.

Az adódó akadályokat, időbeli megrekedéseket legyőzve, mégis figyelemre méltó, a megszokott műkedvelői átlagon fölülemelkedő előadást hozott létre

Virágh rendező. Átgondolt, érdemes munkájával valamennyi színjátzó munkatársának segítséget nyújtott, hogy képességeihez mértén hozzájáruljon a bemutató sikeréhez.

Három szereplőt kell kiemelni, akik a rendező elgondolásának megvalósításához alakításaiikkal a legjobban hozzájárultak. Ezek a szereplők: Rajta Margit, Nemes Kethi és Horváth József.

Rajta Margit a címszerepben emberit és valóban megrázót nyújtott, különösen a darab második felében. Kár, hogy szinte egy síkban mozgott a darab kezdetétől a végéig. Mindjárt belépésekor magán viselte a tragédiát, pedig csak fokozatosan kellett ennek kialakulnia körülötte, orgánuma és beleélése sokoldalúbb játékot is biztosíthatott volna.

Nemes Kethi mint Édes Anna „nagyságája” nagyon jó volt az első fölvonásban. A cselédeket kiszekirozó, még barátságos gondoskodásával is sértő úrnő hí tolmácsolója volt. A második fölvonásban veszített jelenítő erejéből, a harmadikban aztán ismét megtalálta magát, de a darab elején nyújtott alakításához nem tudott teljesen fölemelkedni.

Horváth József természetes és közvetlen, melegen emberi volt rászabott szerepében. Talán a leghiánytalanabbul ő játszott ebben a darabban. Piciny jelenetében megnyerő jelenség volt Bedrossián Mária, Mojzes József csak közepszerűen oldotta meg nem könnyű föladatát az úrfi szerepében.

A megszokott műkedvelői színvonalon mozogtak: Bárányi Jenő, Szöllösi László, Deutsch Józsefné, Szalma Mihály és Krancpiller Anna. Még néhány szereplő szükségmegoldásban illeszkedett bele úgy-ahogy az együttesbe és így kevert a rendező elgondolásait megvalósítani.

Ezen az előadáson nem tolatkodott előtérbe egy erőszakos rendező mindenkit bábként mozgó akaratát, inkább a figyelmes játékvezető minden szót, minden mozdulatot mérlegelő, csöppet sem terhes gondoskodása érződött végig a ritmikusan egybehangolt játékmenet folyamán. És éppen ebben kereshetjük a magyarázatát annak, hogy eddig csak kisebb szerepekben próbálkozó szereplők sikerrel megállták a helyüket nagy szerepükben (ilyen volt például Rajta Margit), és egész kezdő műkedvelők sem „lógtak ki” a darabból, hanem együttesen hozzájárultak, hogy a kicsiny színpad térségében is zökkenőmentesen bonyolódjék a jónéhány képből álló dráma bemutatása.

A képek összevonásával, a cselekmény mindössze két díszlet keretébe helyezésével Virágh példát adott más műkedvelőcsoportoknak is az egyszerűsítő megoldásokra, hogy ne riadjanak vissza, ha azt olvassák, hogy egy színmű cselekménye több helyen és több képben játszódik.

A rendezői elgondolás alapján nagyon egyszerű, de megfelelő díszletek kivitelezését Égető József ügyesen végezte el.

A bemutatót figyelmes, de nem nagy számú közönség tekintette meg. Pedig ezzel az előadással a Népkör műkedvelőcsoportja ismét bebizonyította, hogy műkedvelőinek is érdemes komolyabb célokat maguk elé tűzni.

Kevés olyan színpadi műfaj van, amely olyan mély gyökerekből él s merít magának mindig újra erőt, mint az olasz vígjáték. A commedia dell'arte fejlődése után ez a színpadi játék nemcsak egy sajátos hangot és légkört, de sajátos figurákat és helyzeteket is meghonosított a színpadon — és ezek úgy ismétlődnek, mintha a színész éppen csak kosztümöt váltott volna az évszázadok során.

Goldoni mintegy hatszáz vígjátéka nem mult el nyomtalanul. Az a tény, hogy még ma is jónéhány műve él az olasz színpadokon, kétségtelen, hogy mindig jelenvaló hatásként áll a szerzők előtt, a legújabbak előtt is. akik már az olasz újrealizmus neveltjei.

Mint ahogy az új olasz film, úgy az új olasz vígjáték is a maga nemében eredeti hangot hozott magával. A valóság merész és érdekes megközelítésének egy különös fajtája ez, meglepő, megtorpanító, őszinteségében néha olyan mélyreható, hogy az ember hol csodálkozva, hol pedig fokozódó érdeklődéssel nézi az előtte bonyolódó színpadi játékot.

A szubotikai Népszínház színpadán most egy ilyen hangszerelésű olasz színpadi szerzővel találkoztunk. Eduardo De Filippo „Vannak még kísértetek” című vígjátéka — a szerző megjelölése szerint — napjainkban játszódik le Nápolyban. Tehát nem az olasz mult, hanem az olasz jelen szólal meg, a váltakozó színpadok előtt a vígjáték görbetükrében mozgó alakokkal, de elég hitelesen és a szerző merész megfogalmazásában (helyenként kissé erős karikírozással) kendőzetlenül.

A régi kastély csak egy jó ürügy ahhoz, hogy a letűnő életformát a maga változataiban az ódon falak között megjelenítse. Az életbe kapaszkodó polgár mindenbe belekapaszkodik; még abba is, hogy egy régi kastélyt modern panzióvá változtasson át s ez az idegenforgalmi attrakció jelentsen számára gondtalan megélhetést. Mindenki fut elérhetetlen álma után, amit az ellentmondásokban élő társadalomban nem tud megelni. A férj a pénz után, hogy egy új, szép otthon berendezésével megnyerje magának felesége szerelmét (és persze a maga kényelmét is), a jőpénzű, kiábrándult férj a szerelem után, a vidéki elveszett tehetség az érvényesülés után, a haszonleső házmester a könnyű pénzszerezés lehetőségei után; vagy ahogy a szerző mondja ironikus hangon: vergődő, elveszett, nyugtalan, szomorú, gonosz, görnyedő és árva lelkek küzdelme ez a játék, olyannyira, hogy a néző arcán a kacagás után megfagy a mosoly, majd arca ismét földerül, mert a küzdőket vagy vergődőket nem sajnálja, csak elítélni tudja őket.

Ezt teszi maga a szerző is, amikor főhőse a zárójelenet reflektorfényében előbb boldogan számolja a házassági háromszögből ölébe hullott pénzt, majd rádöbben arra (a férj), hogy a könnyen jött pénzt nem a szellemek szerencsés véletlene hozza, hanem a felesége eladott szerelme s ez minden lírát, minden nyugalmas percet és minden izes falatot nagyon megkeserít.

Érdekes és izgalmas föladatot jelent egy ilyen színpadi játék a rendező számára is. V a r g a István — a bemutatón úgy tűnt — fölismerte Filippo sorokközötti értékeit is, kibányászott belőle, amit csak lehetett és élénk tárta. Persze, azt a szempontot is szem előtt kellett tartania, hogy a széles közönségnek szól s nemcsak azoknak, akik a finomságok művészi árnyalatait is megérik. Így és ezért került bele a játékba a vaskos humor, a túlhajtott komédiázás, (a félelem groteszk és olykor szinte gyerekesen naív ábrázolása, vagy a vidéki „művész” szinte kabarészerű pipiskedései), és a szövegmondás tréfás szertelensége is. Egyébként a rendező tipológiája ezuttal meglepően eredeti és találóan megkapó alakokkal népesítette be a színpadot. Ha ehhez hozzáveszünk még Brankovics Aurélia szellemes díszletterveit, benne az olasz vígjáték már jólismert és ügyesen fölhasználta elemeit, akkor a teljességre való törekvésről már fenntartás nélkül beszélhetünk.

A szereplők játékában a fennebb vázolt művészi elgondolás tükröződött, helyenként persze némi hullámmal is. F e j e s György Pasquale vergődő lelkét ábrázolva humorérzékének minden skáláját kijátszotta itt és sokszor annyira emberi volt, hogy játékába teljesen belefedeztünk. Ezért — nem lett volna szüksége a túlszéles gesztusokra. A darab igazi alaphangját, úgy gondoljuk szerző mélyebb elgondolása szerint is, legmegfelelőbbben a harmadik fölvonásban találta meg.

A másik jelentősebb szerep és egyben egyik legjobb alakítás is ezen a színházi estén C z e c h e Gusztáv volt. Házmostere egyáltalán nem volt színpadi kellékekkel megrakott alak; emberformálásában egészen egyszerű eszközökkel élt, játékban, maszkban, dikcióban is, de egyszerűsége egy pillanatig sem vált egyhangúvá, mert mindig újabb és újabb színeket loptak bele a változatok.

A női szereplők közül T ó t h Éva Máriaja színpadilag mutatós, de ugyanakkor kissé teatrális volt a főlölleges gesztusokban; B o c s k o v i c s Rózi Armidája egyetlen nagy jelenetében túlfokozta a vidéki képzelt tehetség megnyilatkozásait; J u h á s z Anna eszelős asszonya mértéktartásban elég fegyelmezett volt, ha ugyan ilyen szerepkörre a mértékek egyébkénti föloldása mellett a mértéktartás alkalmazható... Szilágyi László és Godányi Zoltán a kisebb szerepek földolgozásához is komoly munkával láttak, Mamuzich István és Balázs István pedig olyan két mellékalakot formált, amelyre igazán kevés a szokványos dicsérő jelző, mert a dekorumszerű pusztá jelenítésnél sokkal többet nyújtotak. Jó, ha egy színháznál nemcsak a vezető színészekről, de az epizód szereplőkről is lehet szólni.

B. Szabó György belgrádi bemutatkozása

A vajdasági B. Szabó György belgrádi kiállítása bizonyára azzal keltett méltán érdeklődést, hogy a főváros közönsége nyomát sem találta rajzain a vidéken élő művész nehézkességének, földhözragadtságának s a kifejezésért folytatott küzdelemnek, de ellenkezőleg, azokat a gazdagon megmutatkozó jegeket és ismertetőjeleket láthatta, amelyek Európa modern képzőművészeti eredményeinek tökéletes ismeretéről szólnak. Egy látszólag könnyen dolgozó, fölényes előadású rajzoló mutatkozott be Belgrádban B. Szabó György személmélyében, a grafikának egy egészen széles skáláját sejtetve s a művész fejlődésére utalva a kiállított huszonhárom kartonnal.

B. Szabó György fejlődése megmaradt az expresszionizmus határain belül s ha még emlékszünk arra a hatásra, melyet a fiatalság éveiben Van Gogh tett erre a művészre, akkor csak elismeréssel szólhatunk állhatatosságáról, hogy nem csapongott a különböző megoldási lehetőségek között, de szinte szervesen építette magában tovább az ornamentikus grafika művészi kifejezését. Talán még nem találta meg a saját, mindenki másétól megkülönböztető formanyelvét, talán még nem sikerült kibontania a maga egyéni művészi világképét, ha azonban figyelembe vesszük, hogy mintegy másfél évtizeden át nem élhetett állandóan és zavartalanul a művészi munkának, akkor ezen nem is kell csodálkoznunk. S mivel kultúráltsága, művészi igénye nem lehetett arányban a munka állandó fegyelmével, érthető, hogy egyéni élménye többé-kevésbé kész formanyelvet keresett és vett át Van Gogh-tól, Edvard Munch-ig a dekoratív grafika keretei között.

Ami tehát imponáló: a fölényes és könnyed előadásmód, az egészen korszerű európai attitűd, az eddig B. Szabónál kötöttséget is jelentett. Ahhoz, hogy valaki felfedezze a maga művészi világképét, vállalnia kell a külön utat, amely a legtöbbször rögs és zökkenőkkel van tele. B. Szabó György életútja és a kényszerűségből vagy önként vállalt sokféle szerepe olyan volt, hogy nem engedte meg néki az alkotó munka szenvedélyében való megtisztulást, sokszor a dadogással együttjáró tépelődést, de szinte kényszerítve volt a járt úton haladni, és készen átvett formába kényszeríteni a maga mondanivalóját.

Belgrádi tárlata elsősorban magának B. Szabó Györgynek kell hogy számadást jelentsen az utóbbi két esztendő igen termékeny időszakáról. Affirmálódása most már megengedi néki, hogy kifelé talán kevesebbet mutatva, nem olyan imponáló eleganciával, de inkább az ösztönöknek engedő spontaneitással

vetítse ki magából mondanivalóját. A vékony vonalak szövevényéből álló rajzai arra engednek következtetni, hogy a művész már Munch-tól is távolodik és leegyszerűsített előadásmódja egyre többet hoz fel a vajdasági világ marasztaló szelleméből anélkül, hogy ez a kötöttsége a megoldásban érezhető volna. Az őstehetségnek, aki nem ismeri a veszélyeket, mindenesetre könnyebb a dolga. De a teljes kibontakozás éppúgy nemcsak a kulturáltság kérdése, mintahogy a tehetség önmagában zsákutcába vagy modorosságba visz.

Ismételjük: az a válogatott anyag, amit B. Szabó György Belgrádban bemutatott, a modern grafika európai igényű hangjain szól a szemlélőhöz. Jzlés, mértéktartás, kultúráltság, ezek azok a jelzők, amelyek a huszonhárom karton mindegyikét megilletik. Egy érzékenylelkű, gyakran drámai mondanivalóval teli művész játszik egy igen finom hangszeren. De ahhoz, hogy saját egyénisége erőteljesebben kidomborodjék a rajzokban, vállalnia kell a külön út bizonytalanságát és arra kell törekednie, hogy ne csak finoman játsszék, de az a hangszer is az övé legyen.

KARLE Ádám

Kiadja a „Magyar Szó” lapkiadóvállalat Novi Sad. — Felelős szerkesztő: HERCEG JÁNOS. — Szerkesztőség: Sombor, St. Stepanovića 4, telefon: 82. — Kiadóhivatal: Novi Sad, Jovana Djordjevića 2 — Csekk száma: 300—T—255. — Előfizetési díj: egy évre 500 dinár, félévre 260 dinár, egyes szám ára 50 dinár. — Kéziratokat nem őrzünk és nem adunk vissza. Készült a szubotical „Minerva” nyomdában.

